

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение Scientific review
Przegląd naukowy

№9(52)

Київ 2018

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 9(52), 2018

№ 9(52), 2018

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678Р

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Башнянин Григорій Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";

- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;
- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

УДК 567.24(078)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування, Україна,
Київ

У статті висвітлюються проблемні питання проведення інвентаризації в сучасних умовах. Рокрито сутність інвентаризації як елементу методу бухгалтерського обліку та контролю, доведено важливість оцінки якісних характеристик об'єктів інвентаризації. проаналізовано сучасний стан інвентаризаційної роботи на підприємствах та шляхи її вдосконалення. У статті висвітлюються проблемні питання проведення інвентаризації в сучасних умовах. Розкритті питання порядку та методики здійснення інвентаризації під час аудиту та запропоновано аудиторам виконувати способи та дії в процесі інвентаризації, що дасть можливість визначити реальні дані про фактичну наявність та залишки цінностей. Доведено, що значного покращення інвентаризаційної роботи можна досягнути за рахунок більш повного використання можливостей і прийомів економічного аналізу.

Ключові слова: Інвентаризація, фінансова звітність, облік, матеріально–відповідальні особи, процедури аудиту.

*кандидат экономических наук, Олейник С. А.
Проблемы и направления совершенствования инвентаризации на предприятиях/ Национальный университет биоресурсов и природопользования, Украина, Киев*

В статье освещены сущность инвентаризации как элемента метода бухгалтерского учета и контроля, ее содержание, место и роль в хозяйственной деятельности предприятий и в формировании достоверных показателей финансовой отчетности, проанализировано современное состояние инвентаризационной работы на предприятиях и пути ее совершенствования. В статье освещаются проблемные вопросы проведения инвентаризации в современных условиях. Раскрыто вопрос порядка и методики осуществления инвентаризации во время аудита и предложено аудиторам выполнять способы и действия в процессе инвентаризации, что позволит определить реальные данные о фактическом наличии и остатках ценностей. Доказано, что значительного улучшения инвентаризационной работы можно достичь за счет более полного использования возможностей и приемов экономического анализа.

Ключевые слова: Инвентаризация, финансовая отчетность, учет, материально-ответственные лица, процедуры аудита.

PhD in Economic, Oliynyk S. O. Problems for improvement areas inventory for enterprises / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

In the article the essence of inventory as part of the method of accounting and control its content, place and role in the economic activities of enterprises and the formation of reliable indicators of financial reporting, inventory analysis of the current state of the enterprises and ways to improve it. The article highlights the issues of inventory in the modern world. Disclosure agenda and procedures for inventory during the audit and the auditors asked to perform methods and actions in the inventory, which will allow to determine the real data on availability and actual values remains. It is proved that the inventory of significant improvement can be achieved by

better use of and methods of economic analysis.

Keywords: inventory, financial reporting, accounting, material-responsible person audit procedures.

Вступ. Інвентаризація є тим обліковим інструментом, який сприяє дотриманню однієї із найважливіших якісних характеристик фінансової звітності – правдивості подання.

Дослідження теоретичних і практичних особливостей інвентаризації знайшли висвітлення у наукових працях багатьох вчених, серед яких Бардаш С. В., Білуха М. Т., Бутинець Ф. Ф., Дем'яненко М. Я., Дорош Н. І., Калюга Є. В., Кужельний М. В., Лінник В. Г., Нападовська Л. В., Пилипенко І. І., Сопко В. В., Швець В. Г., Шевчук В. О., та інші.

Метою статті є визначення сутності, змісту, ролі інвентаризації в господарській діяльності підприємств, обґрунтування значення та місця інвентаризації як невід'ємної складової формування достовірної фінансової звітності.

Результати інвентаризаційної роботи мають висвітлюватися в примітках (пояснювальній записці) до річного фінансового (бухгалтерського) звіту, що дасть змогу його зовнішнім користувачам дістати відповідну аналітичну інформацію.

Вважаємо, що значного покращення інвентаризаційної роботи можна досягнути за рахунок більш повного використання можливостей і прийомів економічного аналізу. Так, наприклад, аналізуючи витрати на проведення інвентаризації з додатковими доходами, отриманими від відшкодованого матеріального збитку, можна визначити ефективність проведення інвентаризацій. Проаналізувавши матеріали інвентаризації, а саме кількість відшкодованих і невідшкодованих нестач, можна виявити вплив результатів інвентаризації на фінансовий стан

підприємства. Оскільки недотримання доходів веде до зменшення власних оборотних коштів підприємства[1].

Про регулярність проведення інвентаризацій можна судити проаналізувавши виконання плану інвентаризацій і не тільки в цілому за рік, а й за окремі його періоди (місяць, квартал). Регулярність проведення інвентаризацій дає змогу вчасно виявляти недобросовісних працівників.

Під час аналізу проведення інвентаризацій можна розв'язати різні завдання: оцінити загальний стан збереження товарно-матеріальних цінностей на підприємстві; оцінити виконання плану проведення інвентаризацій у цілому і окремо по періодах (місяць, квартал); вивчити динаміку результатів проведення інвентаризацій за попередній і поточний періоди; визначити та обчислити вплив основних чинників на результати проведення інвентаризацій (плановість, передача товарно-матеріальних цінностей, звірка розрахунків тощо); визначити та обчислити вплив суми нестач на товарообіг; здійснити аналіз кількості випадків і суми нестач окремо по матеріально відповідальним особам; визначити та обчислити вплив таких чинників, як вік, стаж матеріально відповідальних осіб і причини виникнення нестач і розкрадань; провести аналіз нестач і розкрадань в цілому по підприємству і в розрізі відділень, які входять до складу підприємства та інш.

Як джерелом аналізу слід використовувати плани розподілу інвентаризацій між посадовими особами, книги реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій, таблиці обліку робочого часу, оперативні дані по нестачам і розкраданням, первинні документації, інвентаризаційні описи товарів, порівняльні відомості результатів інвентаризації товарів, накази по результатам проведених інвентаризацій.

Мають місце різні факти приховування нестач. Для розкриття таких фактів варто здійснювати прийоми контрольно-вибіркового порівняння з метою перевірки вірогідності руху цих цінностей у період між інвентаризаціями. У зв'язку із цим інвентаризаційні комісії зобов'язані перевіряти сутність і вірогідність звітів матеріально відповідальної особи, зіставляти їх дані із журналами обліку виданих доручень, здійснювати оперативне звіряння з місцевими постачальниками для контролю своєчасності і правильності оприбуткування матеріальних цінностей, що надходять на підприємство до проведення інвентаризації [2].

З метою посилення контролю за правильністю внесення до опису матеріалів інвентаризаційна комісія зобов'язана здійснювати після закінчення інвентаризацій контрольно-вибіркові перевірки інвентаризаційних описів.

Але в жодному разі не варто плутати інвентаризацію у розумінні Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 № 879 та МСФЗ-інвентаризацію. Звичний нам перерахунок і порівняння фактичних і облікових даних – це лише мала, хоча і обов'язкова частина, МСФЗ-інвентаризації.

При розробці Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 № 879 було враховано пропозиції науковців і практиків щодо обов'язковості проведення інвентаризації на дату переходу на складання МСФЗ-звітності, включення оцінки критеріїв визнання активів та зобов'язань в інвентаризаційні процедури, уточнення термінології та її узгодження з МСФЗ, що, безумовно, сприяє підвищенню достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності компаній, проте зазначене Положення більшою мірою призначено для укладачів фінансової звітності за П(С)БО.

Під МСФЗ-інвентаризацією розуміється аналіз критеріїв визнання елементів фінансової звітності, формування ставлення (відношення) до

наявних активів, елементів капіталу і зобов'язань, оцінка їх вартості з точки зору адекватності МСФЗ.

Проведення інвентаризації є обов'язковим для підтвердження достовірності звітності. Але питанням порядку та методики здійснення інвентаризації під час аудиту увага провідних вчених приділялася не достатньо.

Аудиторські процедури включають перевірку планів і нагляд за процесом інвентаризації, в результаті чого визначається наявність і правильність оцінки майна господарюючого суб'єкта. Тому для підвищення достовірності отриманих аудиторських доказів, доцільно аудиторам забезпечити свою присутність хоча б на двох інвентаризаціях: одній до звітної дати і другій – після.

“З метою можливості проведення інвентаризації в ході аудиту запропоновано: передбачати в договорі на проведення аудиту проведення інвентаризації, на законодавчому рівні врегулювати обов'язки підприємства укладати договір на проведення аудиту до завершення звітного періоду з метою забезпечення можливості присутності аудитора під час проведення річної інвентаризації, у випадку не проведення інвентаризації під час аудиту в аудиторському висновку це слід оприлюднювати (3)”.

На наш погляд одним із способів покращення проведення інвентаризації є також застосування при цьому комп'ютерних технологій.

Можна майже повністю комп'ютеризувати процес проведення інвентаризації товарів, на яких можна проставити штрихкоди. Таке проведення інвентаризації розв'язує відразу декілька проблемних питань, а саме: дотримання об'єктивності, точність результатів, термін проведення, зменшення обсягу трудових затрат.

Комп'ютеризація процедури здійснення інвентаризації цінностей потребує створення комп'ютерних програм блоку проведення

інвентаризації цінностей і оформлення її результатів. Програма виконання процедур інвентаризації при комп'ютеризації здійснюється за заданим алгоритмом, за допомогою якого виконується програма послідовності процедур контролю під час інвентаризації цінностей, що забезпечує досягнення бажаного результату.

В умовах застосування комп'ютерної техніки і програм бухгалтерського обліку є можливість побудувати таку структуру аналітичного обліку по рахунку “Недостачі і втрати від псування цінностей”, яка дозволить мати будь-яку інформацію для потреб управління.

Висновки. Таким чином, організація інвентаризації потребує вирішення ряду питань. На нашу думку, таку роботу слід проводити невідкладно, щоб у найближчому майбутньому власник мав змогу відчувати ефект від проведення інвентаризації.

Література:

1. Бардаш С.В. (2000) Інвентаризація при аудиті виробничих запасів. Республіканська науково-практична конференція з аудиту” Удосконалення національних нормативів аудиту. 108-111.
2. Дудкевич О.В. (2006). Функції інвентаризації та відображення її результатів в обліку. Економіка АПК, 11, – С. 88-93.
3. Харламова О.В. Особливості інвентаризації для цілей складання МСФЗ-звітності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 11, 298-300.

References:

1. Bardash S.V.(2000) Inventoryzatsiia pry audyti vyrobnychykh zapasiv. [Inventory at the audit of inventory.]Respublikanska naukovo-praktychna konferentsiia z audytu” Udoskonalennia natsionalnykh normatyviv audytu.

[Republican Scientific and Practical Conference on Audit "Improvement of National Audit Standards.]108-111. [in Ukrainian].

2. Dudkevych O.V. (2006). Funktsii inventaryzatsii ta vidobrazhennia yii rezultativ v obliku [Inventory functions and display of its results in the account.] Ekonomika APK, [Economy of agroindustrial complex] 11, – S. 88-93. [in Ukrainian].

3. Kharlamova O.V., Osoblyvosti inventaryzatsii dlia tsilei skladannia MSFZ-zvitnosti. [Features of the inventory for the purposes of compiling IFRS-reporting.] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, [Scientific Herald of the International Humanitarian University]11, 298-300. [in Ukrainian].

УДК657.6:657.421

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ

Доведено актуальність та розкрито сутність аудиту грошових коштів, узагальнено джерела інформації та послідовність аудиту грошових коштів. Досліджено теоретичні аспекти зовнішнього та внутрішнього аудиту грошових коштів. Розглядаються основні проблеми, та розроблено рекомендації щодо вдосконалення аудиту грошових коштів. Розглянуто поняття внутрішнього аудиту, його об'єктів, функцій, методів проведення та необхідність впровадження на підприємствах, відображено недоліки розвитку внутрішнього аудиту в Україні та внесено пропозиції щодо їх усунення. Розкрито конкретні проблеми організації аудиту грошових коштів, а також шляхи розв'язання наведених проблем. При проведенні аудиту все це

дозволяє ефективніше та швидше провести аудит і зменшити ризик аудитора.

Ключові слова: аудит, внутрішній аудит, готівка, касова книга, прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер, поточний рахунок

кандидат економічних наук, Олейник С. А. Аудит операцій с денежными средствами/ Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев

Доказана актуальность и раскрыта сущность аудита денежных средств, обобщенно источники информации и последовательность аудита денежных средств. Исследованы теоретические аспекты внешнего и внутреннего аудита денежных средств. Рассматриваются основные проблемы, и разработаны рекомендации по совершенствованию аудита денежных средств. Рассмотрены понятие внутреннего аудита, его объектов, функций, методов проведения и необходимость внедрения на предприятиях, отражены недостатки развития внутреннего аудита в Украине и внесены предложения по их устранению. Раскрыто конкретные проблемы организации аудита денежных средств, а также пути решения указанных проблем. При проведении аудита все это позволяет эффективнее и быстрее провести аудит и уменьшить риск аудитора.

Ключевые слова: аудит, внутренний аудит, денежные средства, кассовая книга, приходный кассовый ордер, расходный кассовый ордер, текущий счет

PhD in Economic, Oliynyk S. O. Audit of money cash operations / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Actuality and essence of audit of cash funds, generalized sources of information and consistency of audit of funds are proved. Theoretical aspects

of external and internal audit of cash are investigated. The main issues are considered, and recommendations for improving the audit of cash are developed. The concept of internal audit, its objects, functions, methods of carrying out and necessity of introduction at the enterprises is considered, the deficiencies of development of internal audit in Ukraine are presented and suggestions on their elimination are presented. The specific problems of the organization of audit of cash funds, as well as ways of solving the above-mentioned problems are revealed. When conducting an audit, all this allows for an audit to be carried out more efficiently and speedily and reduces the auditor's risk.

Keywords: audit, internal audit, cash, cash book, profitable cash order, cash withdrawal order, current account

Постановка проблеми Для того, щоб підприємство могло ефективно використовувати наявні у нього грошові кошти, потрібно правильно організувати їх облік і здійснювати контроль за витрачанням.

Дослідженню проблем аудиту грошових коштів приділяється увага багатьох вчених, зокрема, Бутинець Ф. Ф., Власюк Г. В., Волик Н. Г., Кот О. С., Шевчук В., та ін. Однак проблеми проведення аудиту грошових коштів досі залишаються дискусійними, і потребують подальших досліджень.

Метою роботи є визначення ролі аудиту грошових коштів для підприємства, та шляхів підвищення ефективності його проведення.

На сучасному етапі недостатнє вирішення проблеми управління грошовими потоками як в методологічному, так і в прикладному аспектах призводять до того, що у вітчизняній практиці аналізу рух коштів практично не береться до уваги. Це зумовлює ігнорування найбільш важливої – динамічної частини бізнесу і породжує низку серйозних

проблем, пов'язаних з необґрунтованістю та хаотичністю управління і загостренням загальної проблеми не платежів.

Контроль можна здійснювати через систему внутрішнього контролю, який здійснюється за допомогою різноманітних контролюючих відділів підприємства, та через систему зовнішнього контролю, через запрошення різноманітних зовнішніх незалежних експертів. Одними із таких незалежних перевіряючих суб'єктів є аудиторські фірми або аудитори, які проводять аудит, відповідно на замовлення власника.

Внутрішній аудит операцій з грошовими коштами повинен бути спрямований на розробку рекомендацій стосовно збалансованості грошових виплат та надходжень, а також на підтвердження правильності організації та методики ведення бухгалтерського обліку грошових коштів вимогам чинного законодавства з метою надання рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи обліку та підвищення ефективності використання грошових коштів.[1]

Під час проведення внутрішнього аудиту необхідно вирішити наступні завдання : визначення оптимального залишку коштів на поточних рахунках та в касі підприємства; перевірка правильності відображення в обліку надходжень, наявності та вибуття готівкових та безготівкових коштів та їх еквівалентів; встановлення дотримання вимог щодо документального оформлення операцій з грошовими коштами в бухгалтерському обліку; контроль за дотриманням вимог касової та розрахункової дисципліни; контроль за лімітом грошових коштів у касі; перевірка правильності розкриття інформації у облікових регістрах та формах фінансової звітності інформації стосовно операцій с грошовими коштами та їх еквівалентами; розробка рекомендацій стосовно підвищення ефективності використання тимчасово вільних коштів; проведення аналізу грошових коштів та ін.

Для вирішення поставлених завдань внутрішнім аудиторам необхідно виділити основні складові грошових коштів та їх еквівалентів та мати певне інформаційне забезпечення, яке спрямоване на розкриття питань, пов'язаних з проведенням внутрішнього аудиту.

Спочатку внутрішній аудитор проводить інвентаризацію грошових коштів у касі. Він перевіряє своєчасність і повноту проведення інвентаризації грошових коштів у касі та порівнює результати актів інвентаризації із даними бухгалтерського обліку. При наявності на момент інвентаризації грошових коштів у іноземній валюті внутрішній аудитор визначає правильність перерахунку суми іноземної валюти (по кожній окремо) у національну валюту України – у гривні.

Внутрішній аудитор проводить інвентаризацію безготівкових грошових коштів. Аудитор порівнює дані банку щодо безготівкових грошових коштів із даними бухгалтерського обліку. При наявності безготівкових грошових коштів у іноземній валюті внутрішній аудитор зіставляє як суми у іноземній валюті, так і суми в перерахунку у національну валюту України.

Далі внутрішній аудитор перевіряє дотримання ліміту каси, перевіряє чи не перевищує по касі розмір готівки ліміту каси. Вибірка повинна охоплювати декілька дат кожного місяця періоду, що підлягає перевірці.

Джерелом інформації для усіх вищеперерахованих аудиторських процедур є дані бухгалтерського обліку, зокрема, 1С Бухгалтерії підприємства та дані актів інвентаризації грошових коштів.

Важливим моментом виступає перевірка цільового використання готівки. Внутрішній аудитор порівнює дані касової книги із даними прибуткових і видаткових документів та даними банку.

Далі аудитор перевіряє наявність документів, що підтверджують операції надходження грошових коштів у касу. Внутрішній аудитор

здійснює суцільну перевірку документів, що підтверджують операції надходження грошових коштів у касу, за будь який місяць періоду, що перевіряється.

Крім того, перевіряється дотримання необхідних вимог при веденні касової документації. Внутрішній аудитор перевіряє наявність і заповнення усіх реквізитів касової документації, правильність оформлення касових операцій із приймання і видачі грошових коштів.[2]

Внутрішній аудитор перевіряє правильність розрахунку і відображення в бухгалтерському обліку курсових різниць. Джерелом інформації тут є дані 1С Бухгалтерії та дані НБУ про курси іноземних валют. Аудитор здійснює суцільну перевірку правильності розрахунку курсових різниць по кожній іноземній валюті за будь-який місяць періоду, що перевіряється. Також визначає правильність відображення курсових різниць на рахунках бухгалтерського обліку.

Необхідно звернути увагу на аналітичну оцінку нетипових кореспонденцій щодо обліку грошових коштів.

Далі внутрішній аудитор перевіряє відповідність даних бухгалтерського обліку по рахункам 30,31,33 даним фінансової звітності. Внутрішній аудитор порівнює дані балансу з кінцевими залишками по рахунках грошових коштів і при виявленні відхилень фіксує їх.

У ході проведення внутрішнього аудиту операцій з грошовими коштами здійснюється аналіз за наступними напрямками: аналіз динаміки грошових коштів; аналіз структури грошових коштів; аналіз грошових потоків; аналіз ліквідності підприємства; аналіз ділової активності.

Дані аналізу дозволяють внутрішньому аудитору визначити фактори, які впливають на ефективність здійснення операцій з грошовими коштами;

Заключним етапом роботи внутрішнього аудитора є складання звітного документа. Структура, зміст, строки формування і порядок

складання повинні регламентуватися внутрішніми стандартами і положеннями про підрозділ внутрішнього аудиту. Звітний документ внутрішнього аудиту може мати різні документальні форми.[3]

Зовнішній аудитор має провести аналіз системи внутрішнього контролю підприємства. При проведенні аналізу внутрішнього контролю, аудитор має у своєму розпорядженні звіт попереднього аудиту, він має право на спілкування з попереднім аудитором, спілкування з персоналом підприємства, ознайомленням з обліковими документами. Аналіз внутрішнього аудиту проходить три етапи:

1. Загальне ознайомлення з СВК, на якому аудитор ознайомлюється з загальною специфікою організації контролю на підприємстві;

2. Первинна оцінка надійності СВК, на якому аудитор оцінює можливість цілком, частково чи взагалі не покладатись на результати перевірок проведених внутрішніми службами контролю. Виділяється низька, середня та висока надійність СВК;

3. Підтвердження достовірності оцінки СВК, який полягає у коригуванні отриманих даних у відповідності з нормативами.

По закінченні перевірки системи внутрішнього контролю, і визначившись з її станом, який може бути низьким, середнім та високим, аудитор може приступати до безпосередньо аудиту.

Заключним етапом роботи зовнішнього аудитора при проведенні аудиту грошових коштів є формування узагальнюючого висновку і переліку виявлених недоліків. Джерелом інформації тут є усі попередні аудиторські робочі записи щодо операцій із грошовими коштами. Внутрішній аудитор узагальнює і аналізує усі виявлені недоліки, вказує їх вплив на дані фінансової звітності підприємства та визначає свої рекомендації щодо проблемних ситуацій.

Висновки. Використовуючи узагальнені напрями організації та методики аудиторського контролю грошових коштів дасть можливість покращання формування інформації для підвищення ефективності її використання системою управління підприємницької діяльності.

Література:

1. Власюк Г.В. (2008). Шляхи підвищення аудита грошових коштів. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 4. 28 – 31.
2. Скорба О.А.(2007). Аудит грошових коштів. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць, 22. 78-82.
3. Бунда О.М., Єлісеєва С.Ю.(2015). Організаційні та методичні аспекти аудиту грошових коштів на підприємстві. Економіка та управління підприємствами. Серія: «Економічні науки».4(89). 11-20.

References:

1. Vlasiuk H.V. (2008). Shliakhy pidvyshchennia audyta hroshovykh koshtiv. Derzhava ta rehiony. [Ways to increase the audit of cash.] Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo,[State and regions. Series: Economics and Business] 4. 28 – 31. [in Ukrainian].
2. Skorba O.A. (2007). Audyт hroshovykh koshtiv. [Audit of funds.] Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats,[Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: Collection of scientific works] 22. 78-82. [in Ukrainian].
3. Bunda O.M., Yeliseieva S.Yu. (2015). Orhanizatsiini ta metodychni aspekty audytu hroshovykh koshtiv na pidpriemstvi. [Organizational and methodical aspects of audit of cash in the enterprise.] Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. Serii: «Ekonomichni nauky». [Economics and Enterprise Management. Series: "Economic Sciences"] 4(89). 11-20. [in Ukrainian].

УДК: 339.137.22

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА УМОВА ПРОГРЕСУ**Нужненко Л. О.**

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна, Київ

Глобальні зміни, що торкнулися сфери економіки, однозначно позначилися на стані підприємств, оголивши проблеми, пов'язані з конкурентоспроможністю продукції на зовнішньому і на внутрішньому ринку, а як відомо, саме конкурентоспроможність визначає траєкторію розвитку підприємства. У статті описуються сучасні процеси, що відбуваються у світовій економіці. У статті висвітлюються такі терміни, як "вікіноміка" та "краудсорсинг", аналізується зв'язок між розвитком інформаційних технологій та зміною характеру конкурентоспроможності. Крім того, у статті розглядаються приклади успішної міжнародної практики у процесі впровадження нових бізнес-моделей.

Ключові слова: конкуренція, економіка, краудсорсинг, соціальні мережі, інновації, ринок, ефективність, прибуток.

Нужненко Л. О. Конкуренция как универсальное условие прогресса / Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина, Киев

Глобальные изменения, коснувшиеся сферы экономики, однозначно сказались на состоянии предприятий, обнажив проблемы, связанные с конкурентоспособностью продукции на внешнем и внутреннем рынке, а как известно, именно конкурентоспособность определяет траекторию развития предприятия. В статье описываются современные процессы, происходящие в мировой экономике. В статье освещаются такие термины, как "викиномика" и "краудсорсинг", анализируется связь между развитием информационных технологий и

изменением характера конкурентоспособности. Кроме того, в статье рассматриваются примеры успешной международной практики в процессе внедрения новых бизнес-моделей.

Ключевые слова: конкуренция, экономика, краудсорсинг, социальные сети, инновации, рынок, эффективность, прибыль.

L. Nuzhnenko, Competition as the general conditions of progress / Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine, Kyiv

The global changes concerned spheres of economy were unequivocally reflected in a condition of the enterprises of the industry. This changes bared the problems connected with competitiveness of production on international and home market. And as we know, competitiveness defines a trajectory of development of an enterprise. The article describes modern processes happening in the global economy. In the article the terms such as 'wikinomics' and 'crowdsourcing' are being revealed with an analyses of connection between the development of information technology and changing of the nature of the competitiveness. Apart from that, the article examines the examples of successful international practices in the process of implementation of new business models.

Keywords: competition, economy, crowdsourcing, social networks, innovation, market.

Вступ: В умовах ринкової економіки та зростання конкуренції питання підвищення конкурентоспроможності підприємства набуває дедалі більшої актуальності. Надання якісних послуг, товарів та продукції розглядається не тільки як фактор конкурентоспроможності, а передусім як умова функціонування підприємств на ринку.

Конкурентоспроможність підприємства передбачає можливість зберігати або розширювати конкурентні позиції на цільовому ринку та

впливати на ринкову ситуацію через задоволення специфічних вимог споживачів.

Різним аспектам теорії і практики конкурентоспроможності як елементу стратегічного управління діяльністю підприємства присвячені роботи І. Ансоффа, Дж. Блайта, Д. Джоббера, П. Дойля, Дж. Еванса, Ф. Котлера, М. Портера, Проте, незважаючи на вагомий напруження, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового аналізу. Зокрема, недостатньо уваги приділяється дослідженню нових напрямків підвищення конкуренції за рахунок соціальних мереж та інтернету в цілому, а це є невід'ємною частиною сучасного життя.

Епоха інформації внесла зміни в усі сфери життя суспільства і насамперед в економіку. Якщо на початку 2000-х рр. це були революційні зміни у сфері інформаційних технологій, то сьогодні цей досвід транслюється практично на всі сфери виробництва: принципово змінюється характер конкуренції, а також співвідношення витрат, пов'язаних з розробкою і виробництвом продукції.

Сьогодні спостерігається глобальна конкуренція, яка не має кордонів. Ще наприкінці ХХ століття американський економіст Майкл Портер опублікував дослідження «Конкурентні переваги країн» (The Competitive Advantage of Nations), в якому він показав, що, незважаючи на глобальний ринок, основними суб'єктами конкуренції на міжнародному ринку є фірми, а не країни [1, с. 582].

Ситуація докорінно змінилася з появою інтернету, розпочатого як проект Міністерства оборони в кінці 1960-х рр. і став в ХХІ ст. масовою технологією, яка змінила не тільки характер комунікацій, а й реальні соціальні взаємодії. Сьогодні інтернет змінює ринок і, як наслідок, сформовані бізнес-моделі. Багато ідей, які до сих пір можна було зустріти тільки в науково-фантастичних творах, стали звичайним явищем повсякденності.

Нова хвиля інформаційної революції, яка отримала небувале поширення в останнє десятиліття, - масове поширення соціальних мереж. Соціальні мережі перевернули уявлення не тільки про можливість глобальної комунікації, а й про взаємодію компаній і споживачів, громадян та держави.

Філіп Котлер, творець і гуру маркетингу, зазначив: «Неважливо, скільки ви витрачаєте на рекламу, найцінніших клієнтів можна знайти безкоштовно». «Little Innovation From Everyone» («потроху інновацій від кожного») - таке визначення дав слову «життя», перетворивши англійське «Life» в аббревіатуру[7].

Саме за допомогою соціальних мереж, на думку Котлера, залучення нових клієнтів стане для компаній практично безкоштовним. Він наводить такий приклад: «Італійці з Fiat планували створити абсолютно новий автомобіль. Вони використали Facebook, щоб запросити всіх бажаючих з різних країн висловити свої ідеї про те, як повинна виглядати майбутня модель. У конкурсі взяли участь понад 400 тисяч осіб, було висловлено 40 тисяч ідей. Так представники Fiat дізналися, що хочуть бачити в автомобілі майбутні користувачі, а ще це стало одним із способів залучення нових покупців».

Технологічні революції і світова фінансова криза показали великим корпораціям, що класичні уявлення про конкуренцію, управлінні і взаємодії зі споживачами залишилися у минулому. Сьогодні вже недостатньо запустити стандартну рекламну кампанію, щоб залучити споживачів і успішно реалізувати товар. Сьогодні вже не потрібно мати власні величезні заводи і витратити нечувані суми на рекламні кампанії.

Декілька років тому Дон Тапскотт і Ентоні Д. Вільямс опублікували книгу під назвою «Вікіноміка». У книзі автори описують, як компанії використовують в своїх бізнес-моделях принципи масового співробітництва і взаємодії рівних для досягнення комерційного успіху.

Теорія «вікіноміка» показала, як нові низьковитратні інструменти співпраці, починаючи від безкоштовної інтернет-телефонії і закінчуючи програмами з відкритим доступом, призначеними для створення глобальних аутсорсингових платформ, дозволяють багатьом тисячам людей і невеликим компаніям спільно створювати продукти, виходити на нові ринки і досягати результатів, раніше доступних лише для великих корпорацій [2, с. 160].

До сьогоднішнього дня не можна було припустити, що знання і технології можуть бути настільки доступними і відкритими для кожного, хто хоче, що ця обставина серйозно похитне позиції великих корпорацій.

Компанії традиційно відносяться до соціальних мереж, надання доступу до інформації та підтримки систем, що самоорганізуються з певною підозрою. По-перше, це відбувається через усталену думку, згідно з якою компанії здатні зберігати конкурентоспроможність, лише тримаючи свої найцінніші активи під секретом. По-друге, якщо мова йде, наприклад, про людські ресурси, то компанії повинні наймати кращих фахівців на ринку, мотивувати, розвивати і утримувати їх, так як загальновідомо, що саме персонал, співробітники є основою конкурентоспроможності.

Але, як доводить практика, сьогодні компанії, що відкривають свої кордони зовнішнім ідеям і зовнішнім людським ресурсам, більш результативні, ніж компанії, що покладаються виключно на власні ресурси і можливості.

Крім того, вони активно розвивають і ще одну грань відкритості - передачу раніше секретної інформації партнерам, співробітникам, клієнтами, акціонерам та іншим зацікавленим учасникам системи. Споживачі тим самим знаходять можливість побачити і усвідомити реальну цінність продукту.

Сьогодні у кожної поважаючої себе компанії є власна сторінка у соціальних мережах, тому що компанії, які відкривають свої кордони зовнішнім ідеям більш результативні, ніж компанії, що покладаються виключно на власні ресурси і можливості.

Це в корені змінює традиційні уявлення про структуру управління і природу конкуренції. Відкритість компанії більше не робить її вразливою, скоріше, навпаки, системи, які недостатньо взаємодіють із зовнішнім середовищем, втратили свою життєздатність в сучасних умовах, а складні бюрократичні структури з численними ланками управління тягнуть корпорації на дно.

Один із прикладів великих компаній, які відкрилися для зовнішнього середовища, - це корпорація, що виробляє літаки Boeing [3, с.311.]

На думку Філа Кондит, колишнього CEO Boeing, інновації в аерокосмічній і оборонній галузі є найскладнішими і дорогими. Компанії, що працюють в цій галузі, давно прийшли до думки про те, що глобальна команда дизайнерів і розробників все більше є базовою вимогою для того, щоб просто залишитися в бізнесі. Навіть найкращі дослідники і розробники, що входять в штат компанії, не можуть мати всі необхідні для конкурентоспроможності знаннями і технологіями. При цьому аерокосмічні та оборонні компанії постійно змушені вирішувати надзвичайно складні інженерні завдання без збільшення витрат. Авіакомпанії постійно зазнають збитків, тому найбільш привабливими партнерами для них можуть стати тільки ті виробники літаків, які при виробництві літаків здатні максимально знизити витрати без втрати якості і без шкоди для безпеки.

Передові компанії галузі, до числа яких належить і Boeing, відповідають на цю вимогу глобальними, гнучкими, рухливими операційними структурами, які дозволяють постійно створювати інновації і досягати більш високої ефективності. Замість того щоб

використовувати старі ієрархічні відносини між виробником і постачальником, Boeing і їх партнери поділяють витрати і ризики великих проектів протягом всього життєвого циклу нових продуктів і співпрацюють один з одним на протязі всього циклу: від розробки дизайну до підтримки і обслуговування готового літака.

Ще одним необхідним принципом організацій є надання доступу. Прийнято вважати, що ресурси (особливо інтелектуальні) і інновації повинні охоронятися шляхом отримання патентів, авторських прав і товарних знаків[4, с. 96]. Мільйони технічно грамотних дітей і підлітків у всьому світі використовують Інтернет для вільного створення і поширення музики в форматі MP3 (а також програм для її обробки). Цифрова музика представляє музикантам і споживачам відмінну можливість опинитися в самій середині обміну матеріалами. Однак замість того щоб визнати MP3 і адаптувати власні бізнес-моделі, індустрія воліла зайняти оборонну позицію. Нав'язливе прагнення деяких великих гравців галузі до контролю, боротьбі з піратством і дотримання стандартів призвело лише до того, що вони втратили підтримку своїх постійних і потенційних клієнтів, слухачів музики.

Зворотний приклад відкритості в виробничих масштабах - проект Innocentive, платформи, що об'єднує вчених-аматорів, які у вільний від основної діяльності час працюють над вирішенням складних наукових завдань. Клієнтами цього проекту сьогодні є такі великі корпорації, як Proctel & Gambel, IBM, Helwett Paccard і ін. Всі ці корпорації залишаються лідерами і зберігають свої позиції на ринку і тому, що вище керівництво компаній давно усвідомило недостатність і обмеженість традиційних бізнес-моделей.

Глобалізація стала вже звичним умовою існування для кожного з нас. Залишатися конкурентоспроможним на глобальному рівні означає уважно вивчати, як розвивається бізнес у всьому світі, і мати можливість

залучити ще більшу кількість талановитих співробітників. Очевидно, що настала епоха глобального співробітництва. Поодинці або навіть з командою високопрофесійних і організованих кадрів навіть великі корпорації вже не встигають за споживачами. Недостатньо перекупити дорогого TOP-менеджера у конкурента. Куди важливіше віддати розробляється продукт на суд майбутніх споживачів.

Ймовірно, з цієї причини дослідники і бізнесмени почали використовувати поняття: краудсорсінг (від англ. Crowd - натовп). Вперше, в червні 2006 р Джефф Хау вжив його в своїй статті «The Rise of Crowdsourcing». У ній Хау описав феномен об'єднання людей для вирішення будь-якої задачі без винагороди або з дуже маленьким винагородою і наслідки розвитку таких об'єднань для компаній, які вирішують аналогічні завдання професійно. Він продовжив вивчати цей феномен і описувати його в своєму блозі crowdsourcing.com. Через кілька років Джефф Хау виклав свої думки і спостереження в книзі «Crowdsourcing: Why the Power of the Crowds is Driving the Future of Business» [8].

Краудсорсінг - це інструмент, що дозволяє компаніям залучати цілі співтовариства в розробку нових продуктів або рішення складних завдань. Одним з чинників, що сприяли раптовій появі «фонтану творчого достатку», стала поява небаченого досі механізму поширення знань - Інтернету. На ринок праці вийшли різнобічно талановиті, освічені, високопрофесійні кадри, які далеко не завжди можуть повністю реалізувати себе на робочому місці і мають масу таких необхідних для виробників товарів і послуг знань і компетенцій. Краудсорсінг об'єднав значний досвід глобальної участі та співпраці, накопичений по всьому світу, і довів з усією очевидністю, що «натовп» вже не хоче споживати те, що їм пропонують корпорації, він хоче сам створювати товари і послуги.

Звичайно визначити внесок любителів в економіку неможливо, але те, що він росте, очевидно. Приклад - зростання числа веб-сайтів в геометричній прогресії. Кількість активних веб-сайтів в січні 2018 досягло 1 805 260 010. Це на півмільярда більше в порівнянні з початком 2017, і майже вдвічі більше на тлі 2016 року.

Висновок: все це сучасні реалії ринку і глобальної економіки., які стали реальністю з масовим поширенням інтернету, а разом з ним і соціальних мереж. Сьогодні, для того щоб бути успішним і займати лідируючі позиції на ринку, вже недостатньо застосовувати традиційні моделі управління. Ринок вимагає постійних змін, компанії в поодинці вже не в змозі створювати інновації, для цього їм потрібна креативна команда, яка володіє достатніми компетенціями для того, щоб брати участь в створенні нових продуктів і послуг. У цих умовах незабаром можуть стертися кордони між розвиненими країнами і тими, що розвиваються, або, навпаки, може утворитися нездоланна прірва, яка вже не дозволить «відстаючим» надолужити згаяне. Сучасні реалії вимагають негайного реагування, перегляду моделей управління та співпраці. Економіка закономірно є форвардом цього руху, але і державам вже в самому найближчому майбутньому доведеться змиритися з тим, що громадяни хочуть і повинні брати участь в управлінні.

Література:

1. Качуровський, Е.П. (2015). Современная мировая экономика. Мінськ: Белпрінт, 582.
2. Артеменко Т.В. (2012). Світова економіка і міжнародні економічні відносини. Ч. 2, РІЦ ХГАЕП, 160.
3. Lafley A.G., Charan R. (2008). The Game Changer: How you can drive revenue and profit growth with Innovation, N.Y.: Crown Business, 311.

4. Абрамов В.М. (2013). Мотивація і стимулювання праці в умовах переходу до ринку, О.: ОКФА, 96.
5. Балабанова Л.В., Холод В.В.(2016). Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний, Вінниця: ВФЕУ, 294.
6. Завіновська Г.Т. (2010) Економіка праці: Навчальний посібник, КНЕУ, 200.
7. Котлер Ф. Перетворіть клієнтів в послідовників. <<http://www.chief-time.ru/people/detail.php?>> (2018, вересень, 14).
8. Краудсорсінг. <<http://crowdsourcing.ru/>> (2018, листопад, 6).

References:

1. Kachurovs'kyu, E.P. (2015). Sovremennaya mirovaya ekonomika [The modern world economy]. Mins'k: Belprint, 582. [in Russian]
2. Artemenko T.V. (2012). Svitova ekonomika i mizhnarodni ekonomichni otnoshenyua. CH. 2 [World economy and international economic relations. Part 2]. RITS КННАЕР, 160. [in Ukrainian]
3. Lafley A.G., Charan R.(2008). The Game Changer: How you can drive revenue and profit growth with Innovation, N.Y.: Crown Business, 311. [in English].
4. Abramov V.M. (2013). Motyvatsiya y stymulyuvannya pratsi v uslovyyakh perekhodu do Sayty Vsyа [Motivation and stimulation of labor in the conditions of transition to the market]. О.: ОКФА, 96. [in Ukrainian]
5. Balabanova L.V., Kholod V.V. (2016). Marketynhove upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv: stratehichnyy[Marketing Competitiveness Management: Strategic]. Vinnytsya: VFEU, 294. [in Ukrainian]
6. Zavinovs'ka H.T. (2010) Ekonomika pratsi: Navchal'nyy posibnyk [Labor Economics]. KNEU, 200. [in Ukrainian]

7. Kotler F. Peretvorit' kliyentiv v poslidovnikiv [Turn your customers into followers]. Retrieved from <http://www.chief-time.ru/people/detail.php?>. [in Russian]. (September 2018, 14) .

8. Kraudsorsing [Croydorsing]. Retrieved from <http://crowdsourcing.ru/>. [in Russian]. (November 2018, 8)

УДК 339

**ЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПІДСИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ У
ПРОЦЕСАХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Піскун Д. Н.

Хмельницький національний університет, Україна, м. Хмельницький

Автором проведено дослідження маркетингових чинників конкурентоспроможності, що формуються і підтримуються маркетинговим підрозділом підприємства. Розкрито концептуальні засади організації підсистеми маркетингового управління. Охарактеризовано заходи щодо розвитку маркетингової складової у цілісній системі управління. Обґрунтовано вагомість взаємодії маркетингу, як важливого елементу системи менеджменту підприємства, із іншими структурними складовими управління підприємством. Визначено засади формування системи маркетингового адаптивного управління на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: система управління підприємством, маркетинг, елементи управління, чинники конкурентоспроможності, маркетингове адаптивне управління

Піскун Д. Н. Значение маркетинговой подсистемы управления в процессах повышения эффективности финансово-хозяйственной

деятельности предприятия / Хмельницкий национальный университет, Украина, г. Хмельницкий

Автором проведено исследование маркетинговых факторов конкурентоспособности, что формируются и поддерживаются маркетинговым подразделением предприятия. Раскрыты концептуальные основы организации подсистемы маркетингового управления. Охарактеризованы мероприятия по развитию маркетинговой составляющей в целостной системе управления. Обоснованно значимость взаимодействия маркетинга, как важного элемента системы менеджмента предприятия, с другими структурными составляющими управления предприятием. Определены принципы формирования системы маркетингового адаптивного управления на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: система управления предприятием, маркетинг, элементы управления, факторы конкурентоспособности, маркетинговое адаптивное управление

Piskun D. N. The significance of the marketing subsystem of management in the processes of increasing the efficiency of financial and economic activity of the enterprise / Khmelnytsky National University, Ukraine, Khmelnytsky

The author studies the marketing factors of competitiveness, which are formed and supported by the marketing division of the enterprise. The conceptual foundations of organization of the subsystem of marketing management are revealed. The measures on the development of the marketing component in the integral management system are described. The importance of the interaction of marketing as an important element of the management system of the enterprise, with other structural components of enterprise management is substantiated. The principles of forming a system of marketing adaptive management at domestic enterprises are determined.

Key words: enterprise management system, marketing, control elements, factors of competitiveness, marketing adaptive management

Вступ. Трансформаційні процеси у ринковому середовищі функціонування вітчизняних підприємств вимагають використання нових методів та підходів до управління підприємством із удосконаленням його складових. Безумовно, кожна складова системи управління підприємством впливає на рівень ефективності його фінансово-господарської діяльності. Нагальним на сьогодні стоїть питання підвищення конкурентоспроможності продукції з метою розширення ринків збуту та збільшення прибутковості. Для цього, менеджерам підприємства необхідно використовувати новітні підходи до управління, які є науково обґрунтованими, враховують специфіку діяльності окремого підприємства.

Постановка проблеми. Відповідними фахівцями вітчизняних підприємств маркетинговій складовій системи управління підприємством повинно приділятися більше уваги з урахуванням особливостей господарювання, суттєвих інтеграційних процесів, потреби розширення зовнішніх ринків тощо. Важливим є не тільки удосконалення підсистеми маркетингу на підприємстві, але й налагодження взаємодії даної підсистеми із іншими елементами управління підприємством такими як організація, планування, прогнозування, облік та аналіз, контроль, моніторинг, мотивація працівників та ін. Розвиток маркетингової діяльності є запорукою зростання конкурентоспроможності, наближення до стандартів якості продукції, ведення ефективної цінової політики тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питаннями удосконалення управлінських підходів, дослідженням елементів управління, зокрема і маркетингової складової менеджменту, займалося

багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Асаул А. Н., Герасименко І. О., Гребньов Г. М., Данилюк Т. І., Дудяк Р. П., Курбацька Л. М., Комарницький І. М., Пилипчук В. П., Россоха В. В., Чернова А. В. та ін. Чимало питань щодо удосконалення процесів маркетингової підсистеми управління вимагають подальшого більш науково-обґрунтованого дослідження із внесенням корективів у плани та стратегію розвитку підприємства.

Метою статті є дослідження маркетингу як важливої складової системи управління підприємством, впливу її на рівень конкурентоздатності підприємства та зростання показників результативності господарювання під дією чинників внутрішнього та зовнішнього оточення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор Євтеєва В. Г. зазначає, що існує сукупність факторів конкурентоспроможності підприємств та з урахуванням цих факторів доцільно визначати пріоритети в ході розробки комплексної маркетингової стратегії. Система зростання конкурентоспроможності має ґрунтуватися на зовнішніх і внутрішніх чинниках конкурентоспроможності підприємства, а також на окремих групах факторів застосовуваних конкурентних стратегій: стратегії лідерства у витратах, стратегії диференціації і стратегії фокусування. В умовах ринкових перетворень для подальшого успішного розвитку суб'єктів господарювання, виявлення внутрішніх резервів, слід створити необхідні умови для формування та функціонування механізму конкуренції між підприємствами. З метою підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідним є формування єдиної системи маркетингового планування, яка представляє собою організовану сукупність принципів, методів, цілей, завдань з виконанням функцій маркетингового планування, у відповідності з цілями, задачами і стратегією розвитку конкурентоздатності [1].

Важливу роль в управлінні конкурентоспроможністю відіграє маркетинг. Щодо сутності поняття «маркетинг» слід відмітити, що у сучасній економічній літературі налічується багато визначень маркетингу, які в більшості випадків залишаються в науці як спроби науковців уточнити це поняття або й зовсім змінити його суть. Найбільш всеосяжним та повним є визначення маркетингу Ф. Котлером як «соціального процесу, унаслідок якого окремі індивіди та групи отримують те, чого потребують і чого бажають на засадах створення та обміну одних товарів і вартостей на інші». Проте всесвітнього визнання набуло інше визначення Ф. Котлера: «Маркетинг – це вид діяльності, спрямованої на задоволення потреб людини шляхом обміну ...». Маркетинг – це система організації та управління діяльністю підприємства, що направлена на задоволення потенційного попиту споживачів, а також досягнення цілей підприємства шляхом планування і розроблення товару, ціни, ефективних шляхів просування, проведення активної комунікаційної політики.

В науковій літературі класична класифікація маркетингових концепцій виділяє шість концепцій маркетингового управління діяльністю підприємств, серед яких основними є: удосконалення виробництва, удосконалення продукції, інтенсифікації комерційних зусиль. Головною особливістю сучасного маркетингового управління є цільова спрямованість і комплексність, яка здебільшого реалізується за допомогою використання його основних інструментів: продукту, ціни, розподілу, комунікацій («маркетинг-мікс») [2, с. 112].

Для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств і продукції світова практика використовує велику кількість методик та показників, які складно адаптувати до вітчизняних умов. Більшість існуючих методичних підходів оцінюють конкурентоспроможність підприємства через конкурентоспроможність його продукції на ринку.

Маркетингова концепція збуту та елементи її стратегії передбачають можливість оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Чинники, які визначають конкурентоспроможність підприємств у збутовій діяльності такі: якість продукції; рівень цін; рівень прихильності до торгової марки і задоволення продукцією; впровадження новітніх систем якості; універсальність упаковки і можливості утилізації; загальна економічна ефективність виробництва; залучення і використання нових технологій; ринкова частка виробництва і продажу, темпи зростання обсягів; виробничо-комерційна репутація підприємства або його рейтинг; рівень кваліфікації персоналу працівників; динамічність та оперативність управління; географічна та економічна доступність до ринків збуту продукції; рівень інтенсивності конкуренції на існуючому і потенційному ринках [3, с. 270-271].

З метою забезпечення конкурентоспроможності необхідна систематична робота з усього виробничо-господарського циклу, що приводить до конкурентних переваг у сфері НДДКР, виробництва, управління, фінансів, маркетингу тощо. Конкурентоспроможність підприємства є результатом її конкурентних переваг по усьому спектру проблем управління підприємством. Одним з основних напрямів формування конкурентоспроможності промислового підприємства є впровадження в діяльність концепції маркетингу партнерських відносин, сутність якої полягає у формуванні довготривалих відносин співпраці та довіри між суб'єктами ринку [4, с. 48-50].

Організаційна структура маркетингу застосовується на підприємствах, що випускають різноманітну продукцію і реалізують її на багатьох ринках, які суттєво різняться. Управління маркетингом здійснюють менеджери з окремих товарів і ринків у вигляді матриці, елементи якої мають подвійне підпорядкування. Менеджери з товарів планують обсяги продажу і прибутки, визначають методи просування

товарів на ринок. Вони контактують із менеджерами з ринків для визначення можливих обсягів продажу і врахування специфіки конкретних ринків. Менеджери з ринків відповідають за розвиток прибуткових ринків для наявних і потенційних товарів. Структура маркетингових служб не є консервативним утворенням, а постійно розвивається, що зумовлюється змінами навколишнього оточення, мети діяльності підприємства, досвіду роботи на ринку, сфери інтересів, палітри переваг і недоліків маркетингового менеджменту [5, с. 110-111].

Ефективність маркетингових заходів формується шляхом нарощування доданої цінності ринкових промоцій з використанням PR-заходів, управління продажами, адресності впливу та інноваційним рішенням щодо подолання асиметричності у поширенні інформації і, як наслідок зниження ризикової складової у прийнятті рішень суб'єктами господарювання. Без врахування цієї складової забезпечення ефективності підприємств втрачає клієнт-орієнтованість. Отже, методологія вирішення проблеми з позицій соціально-економічного механізму функціонування підприємств, вартісно-ціннісних промоцій, формується у сфері виробництва через перевищення вартості продукції над вартістю ресурсів, спожитих для їх виготовлення [6, с. 102].

Основне завдання адаптивного управління – підтримка внутрішньої стабільності системи в умовах постійно змінного зовнішнього середовища. Метою адаптивного управління є пошук найефективніших варіантів ухвалення і виконання рішення, направлено на функціонування й розвиток підприємств у конкурентному середовищі. Механізм функціонування адаптивної системи управління підприємств створює правила, котрі регламентують взаємодію елементів і параметрів системи. Так як, вдосконалення структури системи пов'язано з встановленням просторових, синтетичних, часових і функціональних зв'язків, то однією з головних задач створення адаптивної системи

управління підприємством є синтез механізму й структури функціонування системи, вибір мети управління адаптивною системою. Функції системи адаптивного управління безпосередньо пов'язані з базовими, такими як прогнозування і планування; організація роботи; активізація і стимулювання; координація і регулювання; контроль, облік і аналіз [7, с. 190].

В загальному, адаптивне управління на підприємстві спрямоване на забезпечення взаємозв'язку системи менеджменту із зовнішнім оточенням, чинники якого мають як позитивний, так і негативний вплив на результати господарювання. Враховуючи даний взаємозв'язок як система управління, так і підсистема маркетингового управління підлаштовується шляхом зміни підходів та методик управління, внесенням, за необхідності, організаційних змін у структуру підприємства. Для даних процесів у маркетинговій підсистемі повинно бути передбачено відстеження, збір та опрацювання усіх інформаційних джерел впливу зовнішнього оточення на результати діяльності з метою прийняття ряду альтернативних управлінських рішень.

Висновки. Отже, маркетингова підсистема управління цілеспрямована на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства шляхом удосконалення організаційних аспектів функціонування. Важливим є забезпечення управлінським персоналом взаємодії даної підсистеми із іншими елементами менеджменту підприємства, що є запорукою успішного управління та реалізації сформованої на підприємстві маркетингової стратегії. Також чималу роль у системі менеджменту відіграє побудована організаційна структура маркетингової діяльності, тобто виділений окремий підрозділ із чітко налагодженою співпрацею із іншими функціональними підрозділами системи управління підприємством з метою покращення показників ефективності діяльності та зростання конкурентоздатності підприємства.

Література:

1. Євтеєва, В.Г. (2013). Маркетинг як інструмент підвищення конкуретоспроможності будівельного підприємства на ринку житла України. *Ефективна економіка*, 8.
2. Стельмащук, Н.А. (2013). Структура маркетингового управління конкуретоспроможністю аграрних товаровиробників. *Інноваційна економіка*, 8, 111-117.
3. Дудяк, Р.П. (2009). Маркетингове забезпечення конкуретоспроможності підприємств у формуванні їх збутової політики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 649, 268–275.
4. Князик, Ю.М. (2011). Вплив маркетингових чинників на формування конкуретоспроможності промислових підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 704, 44–50.
5. Россоха, В.В. (2012). Маркетинговий менеджмент в системі управління підприємством. *Агроінком*, 10-12, 108-112.
6. Пилипчук, В.П. (2016). Еволюція маркетингу як науки: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*, 2, 97-105.
7. Ждаміров, Є.Ю. (2011). Адаптивна система управління підприємством. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*, 4, 189-192.

References:

1. Yevtieieva, V.H. (2013). Marketynh yak instrument pidvyshchennia konkuretospromozhnosti budivelnoho pidpriumstva na rynku zhytla Ukrainy [Marketing as a tool for increasing the competitiveness of a construction company in the Ukrainian housing market]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], no. 8. [in Ukrainian].

2. Stelmashchuk, N.A. (2013). Struktura marketynhovooho upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnykh tovarovyrobnykiv [The structure of marketing management of the competitiveness of agricultural commodity producers]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], no. 8, 111-117. [in Ukrainian].
3. Dudiak, R.P. (2009). Marketynhove zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv u formuvanni yikh zbutovoi polityky [Marketing provision of the competitiveness of enterprises in the formation of their marketing policies]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], no. 649, 268–275. [in Ukrainian].
4. Kniazuk, Yu.M. (2011). Vplyv marketynhovykh chynnykiv na formuvannia konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriemstv [The Influence of Marketing Factors on the Formation of Competitiveness of Industrial Enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University], no. 704, 44–50. [in Ukrainian].
5. Rossokha, V.V. (2012). Marketynhovi menedzhment v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Marketing management in enterprise management system]. *Ahroinkom* [Agroinkom], no. 10-12, 108-112. [in Ukrainian].
6. Pylypchuk, V.P. (2016). Evoliutsiia marketynhu yak nauky: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The evolution of marketing as a science: the current state and prospects of development]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika* [Scientific herald of Mukachevo State University. Economy], no. 2, 97-105. [in Ukrainian].
7. Zhdamirov, Ye.Yu. (2011). Adaptivna systema upravlinnia pidpriemstvom [Adaptive enterprise management system]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii* [Newsletter of the Poltava State Agrarian Academy], no. 4, 189-192. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

UDC 551.435

ON THE LENGTH OF GULLIES IN THE SECTOR "COLINAS DE BELLAVISTA", ECUADOR

Kravchenko R. A., PhD in Geography

Universidad UTE, Ecuador, Quito

Pareja E. S., Master student

Russian State Hydrometeorological University, Russian Federation,
Saint Petersburg,

Flores Y. G., Master student

National Research Tomsk Polytechnic University, Russian Federation,
Tomsk

The studies were conducted on the territory of the equatorial Andes. The aim of the work was to determine the ratio of gully forms of various lengths on the key section. The authors used field research and the program ArcGIS 10.3 basing on the study of orthophotos. It is established that gully forms with a length of up to 50 m, constituting 37%, prevail. The gullies over 400 m long make only 8% of all erosion forms. Lateral short gullies retain the potential for peak growth as a result of regressive erosion. The work can be used in such scientific areas as fluvial geomorphology and soil protection from erosion.

Key words: erosion forms, equatorial Andes, slop, regressive erosion, morphometric parameters

кандидат географических наук, Кравченко Р. А., Пареха Э. С., Флорес Й. Г., О длине оврагов в секторе «COLINAS DE BELLAVISTA», Эквадор / Университет УТЕ, Эквадор, г. Кито; Российский государственный гидрометеорологический университет, Российская федерация, Санкт-Петербург; Национальный

*исследовательский Томский политехнический университет,
Российская федерация, Томск*

Исследования проводились на территории экваториальных Анд. Целью работы было определение соотношения овражных форм различной длины на ключевом участке. Использовались программа ArcGIS 10.3 на основе изучения ортофотоснимков, и проводились полевые исследования. Установлено, что преобладают овражные формы длиной до 50 м, составляющие 37 %. Овраги длиной свыше 400 м составляют лишь 8 % от всех эрозионных форм. Боковые короткие овраги сохраняют потенциальную возможность для вершинного прироста в результате регрессивной эрозии. Работа может быть использована в таких научных направлениях, как флювиальная геоморфология и защита почв от эрозии.

Ключевые слова: эрозионные формы, экваториальные Анды, склон, регрессивная эрозия, морфометрические параметры

Introduction.

Gully erosion is one of the important factors of land degradation. In this regard, it is relevant to study the patterns of development of linear forms of erosion. The length of the gullies is one of the important comparative indicators of the activity of erosion processes.

A number of studies [1 - 5] have been devoted to the study of erosional forms and processes in the territory of the Equatorial Andes.

The study was conducted in the Andes, near the equator, about 00 ° 04 ' south latitude and 78 ° 24 ' west longitude, south of the Colinas de Bellavista sector, Pichincha province. The height above sea level is 2300-2800 meters. The length of the slopes varies from 250 to 950 m. The slopes are steeply inclined and covered with easily eroded sediments, with separate outcrops of rocks. According to the "Instituto Nacional de Meteorología e Hidrología

del Ecuador," the average temperature is 14 ° C. The average annual rainfall is about 600 - 700 mm. Gullied lands are not used in economic activities.

Purpose.

The objective of the study was to establish the ratio of gully forms of various lengths in the study area.

Results.

A count of gullies was performed in the key areas. To analyze the distribution of linear forms of erosion, the ArcGIS 10.3 program was used based on a study of orthophotos provided by the Instituto Geográfico Militar. Subsequently, field studies of the morphometric parameters of the gullies were carried out. A total of 83 gully forms were examined (Figure 1).

Figure 1 The outline of the gullies

The growth of gullies due to regressive erosion not only leads to an increase in the length of the gullies, but also to the formation of gully systems in which there are many branch-like side gullies coming from the main trunk of the linear form of erosion. But there have to be certain prerequisites for the formation of branches. First of all, there must be a sufficient catchment area. Therefore, these gullies were treated as independent erosion forms in the

analysis. Table 1 presents the results on the number and percentage of gullies of different lengths.

Table 1**The number and percentage of gullies of different lengths.**

Gully length (m)		The number of gullies	Percentage of gullies of different length
0	50	31	37
50	100	13	16
100	150	11	13
150	200	6	7
200	250	5	6
250	300	5	6
300	350	1	1
350	400	3	4
400	450	2	2
450	500	1	1
500	550	0	0
550	600	0	0
600	650	1	1
650	700	2	2
700	750	0	0
750	800	1	1
800	850	1	1
more than 850		0	0
Total		83	100

It has been established that most gullies (53%) do not exceed a length of 100 m. At the same time, 37% of all gullies do not reach a length of 50 m. Linear forms of erosion ranging from 100 to 150 m constitute 13%.

After that there is a significant decrease in the percentage of longer gullies. In particular, gullies with a length of over 150 m constitute 34%. At the same time, only individual erosion forms are found starting with a length of

300 m. Only a few gullies longer than 400 m were recorded. Their share is only 8%.

The longest gullies, as established by field studies, have downworn, turfed tops. They have almost ceased to grow due to regressive erosion. Their tops came close to the watershed line, thereby sharply reducing the catchment area and the potential for further peak growth. At the same time, a number of side gullies remain active and continue to grow. Figure 2 shows a view of the apical part of the lateral gully with automobile tires involved in the transport of water flow.

Figure 2 The apical part of the lateral gully

The greatest changes occur in the rainy period, the peak of which is in the month of April. Whereas in the driest months, from July to September, there is only a transformation of gully forms caused by gravitational processes and repeated sedimentation of solid particles under the influence of a eolian processes.

Field studies have shown that individual gullies can reach depths of up to 20–25 meters or more. Figure 3 shows the mouth part of one of the longest and deepest gullies.

Figure 3 The mouth part of one of the longest and deepest gullies.

Conclusions.

Thus, the studied territory is subject to the active influence of erosion processes, including the development of such linear forms of erosion as gullies. Gully forms with a length of up to 50 m, constituting 37%, prevail. The gullies up to 400 m long make 92% of all erosion forms. Lateral short gullies retain the potential for peak growth as a result of regressive erosion. The

gullies that have a length almost equal to that of the entire slope have stopped their peak growth as a result of a decrease in the catchment area.

The study of the morphometric parameters of gullies in adjacent territories and their comparative characteristics are considered by the authors as significant for the development of the research topic. Besides, the author considers establishing the dynamics of the linear erosion forms development over the past decades similarly relevant for further research.

Литература:

1. Geography of Ecuador / Patricia Aspiazu de Paez, Milton Luna Tamayo, Joaquin Gomez de la Torre. Madrid, Cultural, 2004, p. 360. [In Spanish].
2. De Noni, G., & Trujillo, G. (1990) Degradación del suelo en el Ecuador. Principal es causas y algunas reflexiones sobre la conservación de este recurso. *Informe ORSTOM*. Quito, Ecuador, 383 -394. [In Spanish].
3. Kravchenko, R. (2013) Influence of sediment from the Gullies in the development of erosion forms. // *Enfoque UTE*, V.4 - N.2, 35-44 [In Spanish].
4. Kravchenko, R., & Guerrero, D. D. (2017). Comparative analysis of the eroded soils on the slopes of the Calderon region, Ecuador. *Bulletin of Science and Practice*, (3), 148–152. [in English].
5. Kravchenko, R., Flores, Y. G., & Pareja, E. S. (2017). The colluvial deposits in the gullies of the northern part of the Quito region, Ecuador. *Bulletin of Science and Practice*, (4), 191–195. [in English].

References:

1. Geography of Ecuador / Patricia Aspiazu de Paez, Milton Luna Tamayo, Joaquin Gomez de la Torre. Madrid, Cultural, 2004, p. 360. [In Spanish].
2. De Noni, G., & Trujillo, G. (1990) Degradación del suelo en el Ecuador. Principal es causas y algunas reflexiones sobre la conservación de este recurso. *Informe ORSTOM*. Quito, Ecuador, 383 -394. [In Spanish].

3. Kravchenko, R. (2013) Influence of sediment from the Gullies in the development of erosion forms. // *Enfoque UTE*, V.4 - N.2, 35-44 [In Spanish].
4. Kravchenko, R., & Guerrero, D. D. (2017). Comparative analysis of the eroded soils on the slopes of the Calderon region, Ecuador. *Bulletin of Science and Practice*, (3), 148–152. [in English].
5. Kravchenko, R., Flores, Y. G., & Pareja, E. S. (2017). The colluvial deposits in the gullies of the northern part of the Quito region, Ecuador. *Bulletin of Science and Practice*, (4), 191–195. [in English].

УДК 911.6:504.7

ЛІСОВІ ЛАНДШАФТИ ВОЛИНИ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ

кандидат географічних наук, Тарасюк Н. А.

Сидорчук М. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна, Луцьк

У статті охарактеризовано різноманітність зональних та антропогенно-модифікованих лісових ландшафтів. Проаналізовано чинники прямого та опосередкованого впливу на лісові ландшафти, які призводять до негативних наслідків. Розглянуто особливості прояву потепління на території Волинського Полісся. Визначено динаміку відхилення середньорічної температури повітря від кліматичної норми впродовж періоду з 2006 по 2017 рр. Виділено проблеми адаптації лісових ландшафтів до сучасних змін клімату. Обґрунтовано напрямки оптимізації лісокористування з метою збереження екологічної рівноваги в регіоні. Дослідження побудовано на матеріалах Волинського обласного центру з гідрометеорології, Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства; застосовано статистичний, графічний та порівняльний методи.

Ключові слова: видове різномайття, зміни клімату, динаміка температури повітря, кліматична норма, екологічна рівновага

кандидат географических наук Тарасюк Н. А., Сидорчук М. М. Лесные ландшафты Волыни в условиях изменения климата / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк

В статье приведена характеристика разнообразия зональных и антропогенно-модифицированных лесных ландшафтов. Проанализированы неблагоприятные факторы прямого и косвенного влияния на лесные ландшафты. Рассматриваются особенности проявления потепления на территории Волынского Полесья. Рассчитана динамика отклонений среднегодовой температуры воздуха от климатической нормы за период с 2006 по 2017 гг. Выделены проблемы адаптации лесных ландшафтов к современным изменениям климата. С целью сохранения экологического равновесия в регионе запропонировано мероприятия по оптимизации лесоиспользования с учетом сохранения видового разнообразия лесных ландшафтов. Исследование построено на материалах Волынского обласного центра по гидрометеорологии и Волынского обласного управления лесного и охотничьего хозяйства; использовано статистический, графический и сравнительный методы.

Ключевые слова: разнообразие видов, изменение климата, динамика температуры воздуха, климатическая норма, экологическое равновесие

Tarasiuk N. A., Sydoruchuk M. Forestry landscapes of Volyn Region in climate change conditions / Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine, Lutsk

The article describes the diversity of zonal and anthropogenically-modified forest landscapes. It is analyzed the factors of direct and indirect influence on forest landscapes that lead to negative consequences. The peculiarities of the emergence of warming on the territory of Volyn Polissya are considered. It is determined the deviation of the average monthly air temperature dynamics from the climatic norm during the period from 2006 to 2017. Problems of adaptation of forest landscapes to modern climate changes are revealed. The directions of forest use optimization in order to preserve ecological balance in the region are substantiated. The research is based on materials of the Volyn Regional Center for Hydrometeorology, Volyn Region Department of Forestry and Hunting; statistical, graphical and comparative methods have been applied.

Key words: forest landscape, species diversity, climate change, air temperature dynamics, climatic norm, ecological equilibrium

Вступ. На початку XXI століття в умовах домінування антропогенно-модифікованих ландшафтів значно зросла роль лісу як природного компоненту географічної оболонки, що виконує функцію екологічної рівноваги та здійснює позитивний вплив на організм людини. Однак, в результаті різновидів господарської діяльності, освоєння територій, ліси втрачають свої цінні властивості. Загалом, дослідженню лісів Волині та їх біорізномаяіттю присвячено чимало наукових робіт. Серед провідних - роботи Т. Андрієнко, С. Стойка, Ю. Шеляг-Сосонко, М. Голубця, Д. Телішевського, В.Юровчика, І. Ковальчука [1; 4, с.184]. В наукових виданнях здебільшого розкрито проблему збереження лісових екосистем, напрямки та види природоохоронної діяльності. Теоретичні основи та підходи до визначення еколого-економічних аспектів лісокористування висвітлені у працях П. Погребняка, С.Генсірука, Ю. Тупиці. В той же час залишаються невирішеними ряд проблем, які

виникають внаслідок прояву потепління. В останні десятиліття спостерігаються зміни кліматичних умов середовища як на глобальному так і на регіональному рівні. Це, безумовно, призводить до зміни видового різномаяття лісових ландшафтів, а проблеми адаптації часто супроводжуються негативними явищами та процесами. Так, на території Волині збільшується ареал поширення верхівкового короїда, що призводить до масового всихання сосняків. Тому вивчення лісових ландшафтів в умовах змін клімату на регіональному рівні має важливе практичне значення.

Постановка завдання. Мета дослідження – дослідження сучасних кліматичних умов та їх вплив на лісові ландшафти, визначити пріоритетні напрямки лісокористування в умовах змін температури повітря на території Волинського Полісся. Мета окреслює основні завдання: охарактеризувати різновиди лісових ландшафтів Волині, виокремити географічні аспекти їх вивчення в умовах потепління, проблеми адаптації лісових ландшафтів Волинського Полісся до нових умов природного середовища, обґрунтувати напрямки оптимізації лісокористування з метою збереження екологічної рівноваги.

Результати дослідження. Територія Волинської області одна з найбільш лісистих в Україні, на третину вкрита лісовими ландшафтами. Кліматичні умови, рівнинність території та її височинні поверхні сприяють поширенню різноманітних лісових ландшафтів. Район дослідження лежить в помірному поясі, в зоні мішаних лісів. Флора об'єднує західноєвропейські і східноєвропейські елементи з бореальними, неморальними, степовими та монтанними видами. Серед лісових ландшафтів поширені сосняки, діброви, субори, сугруди, груди, березняки та вільшаники [4, с.185]. Стійкими до змін факторів середовища є зональні типи лісів. В межах Волинського Полісся це переважно свіжі дубово-соснові субори. Серед дубово-соснових лісів

трапляються асоціації сосняків дубово-ліщинових та дубово-крушинових. Це найбільш багаті за видовим різномаяттям лісові ландшафти, з представниками рідкісних та цінних лікарських рослин. На півдні області в межах височинної території у вигляді зелених островів збереглися дубові та дубово-грабові ліси. У їх складі трапляються дубово-ліщинова, дубово-крушинова та дубово-грабова асоціації. Невеликі масиви зональних лісових ландшафтів збереглися переважно в межах природоохоронних територій. На Поліссі найбільш поширеними є соснові ліси, які можна віднести до вторинних, природно-антропогенних. Це переважно штучні насадження або самосів на місці вирубки зональних дубово-соснових лісів або насадження на сипучих піщаних горбах, озах. До них належать сосново-лишайникові, сосново-зеленомохові, сосново-орлякові та сосново-сфагнові групи асоціацій. Найбільш поширеними є сосново-зеленомохові та сосново-чорницево-зеленомохові асоціації [2, с.82]. Соснові ліси трапляються і в південних районах області, що зумовлено наслідками боротьби з наступом яружно-балкових ерозійних форм рельєфу. Саме вторинні лісові насадження, сосняки, представлені монокультурою і тому є дуже вразливими до змін екологічного середовища. Серед вторинних лісових ландшафтів також трапляються березові ліси з домінуючими видами – березою повислою та березою пухнастою. На місцях згарищ, вирубки по всій території області зростають осикові та осиково-березові ліси. В долинах річок, вздовж заплав, на перезволожених ґрунтах зростають вільхові ліси.

Лісові ландшафти на Волині займають значні площі (34%), але характеризуються відмінностями за віковим та породовим складом. Загальна площа земель лісового фонду області складає 695,1 тис. га, в тому числі земель лісогосподарського призначення – 674,1 тис. га. Найбільш залісненими є Маневицький, Камінь-Каширський, Шацький райони, де площа лісів займає 48 - 58 % території. Вкриті лісовою

рослинністю землі розподіляються за переважаючими породами: хвойні насадження – 58%, твердолистяні насадження – 13 %, м'яколистяні насадження – 29% [3]. За групами віку переважають середньовікові насадження (53%), молодняки та пристигаючі ліси займають по 20%, і лише 7% припадає на стиглі та перестійні лісові насадження. За результатами останнього ревізійного періоду середній вік пануючих деревних порід (соснові насадження) становить 52 роки [4, с.190]. Серед високопродуктивних насаджень найбільші площі зайняті сосною звичайною, дубом звичайним, березою повислою, вільхою чорною, дубом червоним та ялиною європейською. Площа лісових масивів постійно змінюється внаслідок бракон'єрської вирубки , а також під впливом природного чинника - поширенням верхівкового короїда, що призводить до масового всихання сосняків. Відновлення лісових насаджень в регіоні та збереження лісових природоохоронних територій ускладнюється зміною кліматичних умов, тому особливої актуальності набувають дослідження сучасного клімату та особливості адаптації до нових умов лісових ландшафтів.

Глобальне потепління має свої особливості прояву в кожному регіоні планети. Ми провели детальний аналіз зміни температури повітря найбільш лісистій частини Волинської області, яка географічно знаходиться в межах Волинського Полісся. Безпосередньо в межах Волинського Полісся знаходяться метеостанції Світязь, Ковель, Любешів, Маневичі, Сарни. Для більш точного аналізу зміни температури повітря враховано результати спостережень на прилеглий території - метеостанції Брест та Пінськ. Просторове поширення метеостанцій обмежено $51^{\circ} 13'$ та $52^{\circ} 07'$ пн. ш., та географічною довготою від $23^{\circ} 42'$ с. д. до $26^{\circ} 37'$ с. д. (табл.1) Американські вчені обґрунтували три моделі (сценарії) кліматичних змін (СДСВ) до кінця XXI століття. Перший називають "м'яким" (B1) , другий - "помірним" (A1B) і третій - "жорстким"

(A2) [5, с.286-292]. Згідно розрахункових даних моделі в широтах, які обмежені паралелями 43° 30'-53 °30' пн. ш. і 21° 25 ' - 41° 25 ' с. д. до 2020 р. очікується найбільше підвищення середньорічної температури повітря. На кінець XXI ст. згідно першого сценарію (B1) прогнозують підвищення середньорічної температури повітря на 0,7-3,0°C, згідно другого (A1B) - на , 2,4 - 4,2 °C , за третім (A2) – на 2,6-4,6 °C.

Таблиця 1

Широтно-кліматичні особливості регіону

Метеостанція	Висота над р.м.	Кліматична норма	Географічна широта,	Амплітуда річної температури повітря
Пінськ	144 м	7,8	52° 07' пн.ш.	1,4
Брест	148 м	8,2	52° 06' пн.ш.	2,3
Любешів	138 м	7,1	51° 46' пн.ш.	1,7
Світязь	168 м	7,5	51° 29' пн.ш.	1,8
Маневичі	192 м	7,0	51° 17' пн.ш.	1,3
Сарни	154 м	7,2	51° 17' пн.ш.	2,1
Ковель	173 м	7,3	51° 13' пн.ш.	1,6

Враховуючи зазначені прогнози аналізуємо показники середньорічної температури повітря по всіх метеостанціях території дослідження. Отримані результати підтверджують прогноз змін за першою, «м'якою», моделлю (B1) (табл. 2).

Таблиця 2

Середньорічна температура повітря Волинського Полісся та прилеглих територій

Роки	Метеостанції						
	Брест	Світязь	Пінськ	Любешів	Ковель	Маневичі	Сарни
2006	8,5	8,1	7,9	8,03	8,1	7,7	8
2007	9,3	9,2	8,9	9,01	9	8,8	9,2
2008	9,4	9,4	8,9	9,1	9,2	8,8	9,1
2009	8,5	8,5	8,2	8,2	8,4	8	8,5
2010	8,1	8,1	8	8	8,1	7,8	8,2
2011	8,9	8,7	8,6	8,6	8,7	8,3	8,6
2012	8,6	8,4	8,1	8,2	8,4	8	8,3
2013	7,8	8,7	7,7	8,7	8,8	8,5	7,8
2014	9,4	9,3	9,1	9	9,3	9	9
2015	10,1	9,9	9,8	9,7	9,9	8,2	9,9

2016	9,2	9,2	9,1	9	9,1	9	9,2
2017	9,1	9	8,9	8,9	9	9,1	9,1
Кліматична норма	8,2	7,5	7,8	7,1	7,3	7	7,2

Закономірно, із зростанням температури повітря буде спостерігатись і збільшення суми опадів. Проте, збільшення опадів в теплий період року на 100 мм при таких прогнозах зміни температури повітря призведе до зменшення показника гідротермічного коефіцієнта на 0,2. Тому слід очікувати збільшення частоти і сили ґрунтових посух, активізацію екстремальних атмосферних явищ та загального погіршення умов вологозабезпечення всіх типів екосистем. Встановлено, що прояв потепління на території Волинського Полісся супроводжується зростанням середньорічної температури повітря; тривалими і часто повторюваними посухами; зміною тривалості теплого та вегетаційного періодів; збільшенням суми активних температур повітря та річної амплітуди температури повітря. Починаючи з 2014 року середня річна температура повітря по всіх метеостанціях вища або рівна 9° С, що перевищує показники кліматичної норми на 1,5 -2,0° С (табл. 2). Рослинний покрив, представлений зональними угрупованнями мішаних лісів сприяє зволоженню, виконує провідну транспіруючу функцію та активізує розвиток конвективних атмосферних процесів внаслідок яких випадають опади. Хвойні ліси, навпаки, мало випаровують вологи, що сприяє сухості повітря та призводить до більш стрімкого підвищення температури повітря в теплий період року. І, як наслідок адаптації до нових умов середовища, стійкість лісових ландшафтів послаблюється. Особливо вразливими є соснові ліси. Лісова монокультура і є оптимально привабливим середовищем для поширення шкідників. В останні роки зростає кількість осередків поширення та збільшуються площі лісів вражених верхівковим короїдом, що викликає особливе занепокоєння. На території Волинської області загрозливі масштаби

всихання почали проявлятися з 2016 року. Лісівниками встановлено, що найбільше потерпають соснові насадження 80-річного та 50-річного віку [6, с. 4]. Головний шкідник соснових лісів, верхівковий короїд, поширюється у світлих, розріджених деревостанах , зимує під корою гілок, але в теплі зими буває досить активним, і весною, з настанням періоду з температурою повітря вище 15° С , починається розмноження. Масове поширення (літ) спостерігається при температурі повітря 20° С. Загалом, ембріональний розвиток триває від 8 до 16 діб, а за несприятливих умов – 60. Тому виліт жуків другого покоління відбувається в травні-липні. Встановлено, що за рік розвивається дві генерації жуків-короїдів. Сприятливими для розвитку шкідників є тривалі сухі періоди. Оскільки тривалість теплого періоду збільшилась, а на початку осені температура повітря утримується вище вказаних меж, то вочевидь формуються цілком сприятливі умови для розвитку третьої генерації жуків-короїдів. Тому ареал їх поширення швидко зростає та завдає непоправних втрат середньовіковим сосновим насадженням. Проблема може бути вирішена шляхом лісовідновлення з використанням зональних видів деревної рослинності.

Висновки. За багаторічний період спостережень встановлено підвищення середньорічної температури повітря в межах до 2° С, що відповідає моделі «м'якої» зміни клімату. Разом з тим, тенденція до зростання температури повітря сприяє активному розвитку шкідників лісу. За таких умов особливо потерпають соснові ліси, тому основна увага у вирішенні проблеми адаптації лісових ландшафтів до сучасних змін клімату, передусім, має бути спрямована на вирішення проблеми відновлення зональних видів лісової рослинності, яка стимулює розвиток трофічних ланцюгів живлення та збереження біорізномайття лісових ландшафтів. Саме зональні типи лісової рослинності швидше

адаптуються до змін сучасного клімату і є запорукою відновлення екологічної рівноваги.

Література:

1. Лісове господарство України (2017) / Brosur_DALRU_2017_WEB_.pdf_) с. 6 - 10 <<http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>> (2018, листопад, 20)
2. Зведений проект організації та розвитку лісового господарства Державних підприємств Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства: пояснювальна записка за матеріалами лісовпорядкування 2012 року. – Ірпінь, 2014. – 318.
3. Лісорозведення та лісовідновлення.(2018) Офіційний сайт Волинського ОУЛМГ </ <http://lis.volyn.ua> >(2018, листопад, 24)
4. Фесюк В.О., Пугач С.О., Слащук А.М. [та ін.] (2016) Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: колективна монографія / за ред. В.О. Фесюка. – К., ТОВ „Підприємство „ВІ Ен Ей” – 316 с. – 183–195
5. Nakićenović N. et al.(eds.) (2000) Special Report of Working Group III of the Intergovernmental Panel on Climate Change /– Cambridge Univ. Press. –P. 265-599
6. Все про ліси та лісове господарство України: Зміна клімату в Україні: комахи з півдня уже проникли в північні екосистеми (2018). </<https://www.lisportal.org.ua/11491/>> (2018, червень 20).

References:

1. Lisove gospodarstvo Ukrainy / / Brosur_DALRU_2017_WEB_.pdf_): Retrieved from: <<http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>>
2. Zvedenyi proekt orhanizatsii ta rozvytku lisovoho gospodarstva Derzhavnykh pidprijemstv Volynskoho oblasnoho upravlinnia lisovoho ta

myslyvskoho hospodarstva: poiasniuvalna zapyska za materialamy lisovporiadkuvannia 2012 roku. – Irpin, 2014. – 318 .

3. Lisorozvedennia ta lisovidnovlennia (2018) Ofitsiyni sait Volynskoho OULMH. Retrieved from: </ http://lis.volyn.ua > (2018, lystopad, 24)

4. Suchasnyi ekolohichni stan ta perspektyvy ekolohichno bezpechnoho stiikoho rozvytku Volynskoi oblasti: kolektyvna monohrafiia / V.O. Fesiuk., S.O. Puhach, A.M. Slashchuk [ta in.]; za red. V.O. Fesiuka. – K., TOV „Pidpriumstvo „VI En Ei”: 2016. – 316 s. – S. 183–195.

5. Nakićenović N. et al.(eds.) (2000) Special Report of Working Group III of the Intergovernmental Panel on Climate Change /– Cambridge Univ. Press. – 265-599

6. Vse pro lisy ta lisove hospodarstvo Ukrainy: Zmina klimatu v Ukraini: komakhy z pivdnia uzhe pronykly v pivnichni ekosystemy (2018). Retrieved from. </https://www.lisportal.org.ua/11491/>[in Ukrainian]. (2018, June, 20).

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НАУК

УДК 343.56(477)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОНЛАЙН-КАЗИНО ЯК ВИДУ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Вейтас М. В., Лукашенко М. І.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Україна,
Харків

У науковій статті авторами досліджено проблеми правового регулювання діяльності онлайн-казино та причини стрімкого розвитку вказаного явища. Проведений системний аналіз національного та міжнародного законодавства, наведені приклади вироків українських судів за ст. 203-2 КК України, яка передбачає кримінальну

відповідальність за зайняття азартними іграми, зокрема організацію та надання доступу до онлайн-казино. Внаслідок ґрунтовного узагальнення практики регулювання онлайн-гемблінгу в зарубіжних країнах вказано про доцільність легалізації з наступною детальною регламентацією та здійсненням контролю над діяльністю організаторів та користувачів онлайн-казино.

Ключові слова: азартні ігри, протидія, онлайн-гемблінг, інтернет, злочин, кримінальне законодавство України, легалізація.

Вейтас М. В., Лукашенко М. И., Правовое регулирование онлайн-казино как вида игорного бизнеса в Украине и мире/ Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого Украина, Харьков

В научной статье авторами исследованы проблемы правового регулирования деятельности онлайн-казино и причины стремительного развития указанного явления. Проведен системный анализ национального и международного законодательства, приведены примеры приговоров украинских судов по ст. 203-2 УК Украины, которая предусматривает уголовную ответственность за занятие азартными играми, в частности организацию и предоставление доступа к онлайн-казино. Вследствие основательного обобщения практики регулирования онлайн-гемблинга в зарубежных странах указано о целесообразности легализации с последующей детальной регламентацией и осуществлением контроля над деятельностью организаторов и онлайн-казино.

Ключевые слова: азартные игры, противодействие, онлайн-гемблинг, интернет, преступление, уголовное законодательство Украины, легализация.

M. Veitas, M. Lukashenko, Legal adjusting of on-line-casino as type of gambling business in ukraine and the world / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

In a scientific article, the authors investigated the problems of legal regulation of online casinos and the reasons for the rapid development of this phenomenon. The system analysis of national and international legislation, examples of sentences of Ukrainian courts under Art. 203-2 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for playing gambling, in particular, organizing and providing access to online casinos. Due to a thorough generalization of the practice of regulating online gambling in foreign countries, it is indicated that it is advisable to legalize with subsequent detailed regulation and exercise of control over the activities of the organizers and online casinos

Keywords: counteraction, gambling games, Internet, crime, Ukrainian criminal legislation, legalization.

Вступ. Бурхливий розвиток інформаційних технологій сприяє появі все більшої кількості новітніх видів злочинності. Особливої уваги варті злочини з використанням всесвітньої мережі Інтернет, оскільки технічні можливості так званої мережі мереж породжують розмаїття варіантів злочинної поведінки. Останні декілька років спостерігається підвищена активність діяльності онлайн-казино – сайтів в Інтернеті, за допомогою яких надається доступ до будь-яких видів азартних ігор. Українське законодавство встановлює заборону на зайняття гральним бізнесом, проте, слід проаналізувати міжнародну практику регулювання даного питання для повного та обгрунтованого висновку про те, чи є насправді онлайн-казино як різновид грального бізнесу суспільно небезпечним та деструктивним явищем сьогоденності. Тема наукової статті була об'єктом наукових розробок таких зарубіжних та вітчизняних науковців,

як О. Є. Афанасьєв, А.С. Білоусов, І. Д. Бойко, Р. М. Гищук, А. Є. Овчаренко, Р. О. Пиняга та інші. Проте досі тема діяльності онлайн-казино залишається недостатньо опрацьованою з точки зору теоретичних підвалин визначення поняття та його характерних особливостей.

Мета статті. Аналіз правового регулювання діяльності онлайн-казино в Україні та в світі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [1] в нашій державі забороняється гральний бізнес та участь в азартних іграх. Відповідальність за порушення законодавства передбачена ст. 203-2 КК України [2]. Фактично кримінальна відповідальність за зайняття гральним бізнесом стала можливою з моменту набрання чинності Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. яким було встановлено заборону грального бізнесу. Порушення особою цієї заборони кваліфікувалося за ст. 203 КК. Законом України від 22 грудня 2010 р. № 2852-VI КК був доповнений ст. 203-2 про відповідальність за зайняття гральним бізнесом. Ця норма стала розглядатися як спеціальна по відношенню до ст. 203 КК і мала перевагу в конкуренції з останньою при кваліфікації злочину. Виключення ст. 203 із КК Законом України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI означає лише декриміналізацію тих діянь, які підпадали під дію загальної норми, передбаченої ст. 203 КК, і не стосується діянь, передбачених ст. 203-2 КК та іншими спеціальними нормами КК [3].

За статтею 203-2 КК настає кримінальна відповідальність лише за зайняття гральним бізнесом, який характеризується: а) певним місцем проведення азартної гри – у казино, букмекерських конторах чи в інтерактивних закладах; б) певним засобом азартної гри – на гральних

автоматах, комп'ютерних симуляторах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера [3].

Спостережуване підвищення популярності азартних ігор в Інтернеті, зумовлене шаленим темпом активного розвитку технологій, які зокрема розширюють коло можливостей для азартних ігор в Інтернеті, не може не викликати занепокоєння у борців проти грального бізнесу у будь-яких його проявах. А тому особлива увага, на думку вчених, має бути приділена питанням правової оцінки азартних ігор в Інтернеті (у системі «онлайн») [4].

Наразі, незважаючи на значну поширеність, законодавчого визначення поняття «онлайн-казино» («інтернет-казино», що є синоніми до вказаного поняття) немає.

У Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року, згадується поняття «електронне (віртуальне) казино» в контексті визначення загальної дефініції «гральний бізнес». Однак, сутність електронного (віртуального) казино зводиться до наступного: не має доступу до інтернет-ресурсів і обмежується винятково локальними мережами. Фактично інтернет-казино охоплюється поняттям “гральний заклад” і визнається як “ігровий автомат” [4].

Крім того, доступ до інтернет-казино необов'язково здійснюється з грального закладу, відтак гравцю не потрібно залишати свою оселю й тому він у комфортних домашніх умовах може спокійно грати в азартні ігри, використовуючи мережу Інтернет (зауважимо, що з 1996 р., коли інтернет-сайти почали пропонувати такі азартні ігри, цей бізнес створив серйозну конкуренцію реальним казино та зайняв своє місце у віртуальному світі з багатомільярдними оборотами) [4].

Інтернет-казино – це сайт або спеціальна програма, які надають доступ до будь-яких видів азартних ігор при наявності підключення до інтернету.

Інтернет казино – широке поняття. Подібні проекти можуть пропонувати зовсім різні види азартних розваг. Найчастіше їх асортимент складають всілякі ігрові автомати, рулетку, покер та інші карткові ігри.

Головною особливістю інтернет казино є доступність подібних ресурсів. Отримати доступ до ігор можна за допомогою будь-якого пристрою з підключенням до інтернету, будь то настільний комп'ютер, ноутбук, телефон, планшет або навіть телевізор.

Незважаючи на переваги інтернет-казино, більшість з них є «уявними» та створюють лише додаткові привілеї азартним гравцям через такі характеристики: мобільність (гравцям не потрібно будь-куди їхати); доступність (у будь-який час, без свідків і «фейс-контролю»); бонуси (практично кожне онлайн-казино пропонує бонус за поповнення гравцем рахунку); виплати та джек-поти (вони вигідніші для гравців через незначні витрати інтернет-казино); асортимент (пропонується набагато ширший перелік ігор, ніж у реальному казино); оперативність (не потрібно «стояти в черзі» за фішками); можливість грати на «віртуальні» гроші; конспіративність (менша небезпека викриття). Водночас інтернет-казино має такі недоліки: програти в онлайн-казино можна так само, як і у звичайному закладі; у деяких гравців може виникнути хвороблива пристрасть до такого виду азартної ігри; відсутність фейс-контролю призводить до того, що в інтернет-ігри втягуються неповнолітні та психічно хворі особи; через анонімність доступу рахунок в інтернет-казино можна поповнити з чужої або викраденої кредитної картки; через технічні проблеми Інтернет може роз'єднатися, тому гра може припинитися в будь-який момент, а виграш може бути так і не отриманим) [4].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» в нашій державі забороняється гральний бізнес та

участь в азартних іграх. Проте аналіз судової практики з цього питання дає змогу зробити беззаперечний висновок – законодавчо визначена заборона грального бізнесу та участі в азартних іграх не є перешкодою для їх розквіту. У світлі стрімкого розвитку інфраструктури інформаційних технологій та систем особливого поширення набувають азартні ігри через мережу Інтернет. Варто зазначити, що пік винесення судових рішень припадає на період з 2011 по 2013 роки, наразі спостерігається спадання кількості судових рішень у справах про гральний бізнес та азартні ігри з використанням мережі інтернет. Проте, науковці роблять висновки про те, що подібні тенденції є наслідком удосконалення технологій, за допомогою яких здійснюється організація азартних ігор в режимі онлайн, а тому мова йде не про зниження темпу ведення злочинної діяльності, а навпаки – зростання.

Так, підсудна О., працюючи касиром-продавцем ТОВ «Фавор», за попередньою змовою з невстановленою досудовим слідством особою на ім'я Ч., займалися гральним бізнесом шляхом доступу до Інтернету. Так, Ч. створив, опублікував, адміністрував та активно рекламував у мережі Інтернет веб-сайт, з використанням якого організував та проводив азартні ігри, а О. підшуковувала серед клієнтів ТОВ «Фавор» осіб, схильних до участі в азартних іграх, рекламувала серед них цей веб-сайт, детально інструктувала про те, яким чином можна взяти участь в азартних іграх через сайт, отримувала від клієнтів платежі та, використовуючи комп'ютерне обладнання з програмним забезпеченням, наданим їй для роботи касиром-продавцем та технічні можливості ТОВ «Фавор», видавала останнім для проведення азартних ігор коди поповнення, виплачувала клієнтам виграні під час азартних ігор грошові кошти та з метою приховування своєї злочинної діяльності відображала дані операції в програмі «Каса», інстальованій на комп'ютерному обладнанні ТОВ «Фавор». Отримавши від О. коди поповнення, клієнти

створювали аккаунт на веб-сайті, у якому автоматично формувався електронний депозитний рахунок. Увівши отриманий код, на такий депозитний рахунок переводилися електронні кошти в сумі, сплаченій О., з яких клієнту надавалася можливість виконати ставки на результати спортивних подій, придбати «фішки» та в режимі реального часу провести ігри на симуляторах ігрових автоматів або взяти участь в іграх електронного казино, маючи змогу як отримати виграш, так і не отримати його залежно від випадковості [5].

Для реалізації свого злочинного умислу, направлено на організацію грального бізнесу та надання можливості доступу до азартних ігор в електронному (віртуальному) казино за допомогою технічних пристроїв - комп'ютерної техніки та мережі «Інтернет», а також з метою подальшого отримання незаконних прибутків від здійснення забороненої господарської діяльності, гр. О. облаштував необхідним обладнанням для повноцінного функціонування вказаного закладу.

При цьому, в даних комп'ютерних системних блоках, з метою приховування злочинної діяльності та уникнення кримінальної відповідальності, були відсутні жорсткі диски для протидії виявленню інформації про історію переходів на Інтернет-ресурси, які являють собою віртуальне казино. Функціонування персональних комп'ютерів, направлене на проведення азартних ігор в електронному (віртуальному) казино, забезпечувалось шляхом під'єднання до комп'ютерів USB флеш-накопичувачів із програмним забезпеченням «iConnect», або без таких шляхом їх підключення локальною мережею до комп'ютера адміністратора грального залу, в пам'яті якого також було встановлено аналогічне програмне забезпечення, яке дозволяло здійснювати безпосередній перехід гравцям - клієнтам гральних закладів, до Інтернет ресурсів віртуального казино «Champion Casino» та здійснення безпосередньої гри на комп'ютерних стимуляторах ігрових автоматів.

В даному випадку, гравець, маючи намір на участь в азартній грі, де можливість виграшу повністю залежить від випадковості перебуваючи у підпільних гральних закладах, передавав адміністратору грошові кошти (ставку), для подальшого використання в якості ставок та можливості проведення азартної гри.

При цьому, з метою надання можливості доступу до азартних ігор адміністраторами гральних закладів гравцям видавався унікальний цифровий код, який надавав можливість входу в режимі он-лайн до комп'ютерної програми, яка контролюється віддаленим сервером та обладнана спеціалізованим набором ігор, які є комп'ютерними симуляторами ігрових автоматів, які дозволяють проводити азартну гру.

Таким чином, гравцям надавався доступ до азартних ігор шляхом внесення ставок через мережу Інтернет в режимі он-лайн за допомогою встановленої комп'ютерної програми «iConnect», вхід у яку здійснювався за допомогою унікального рахунку гравця, створеного адміністратором, яка контролюється віддаленим сервером та обладнана спеціалізованим набором ігор азартного характеру на відповідному сайті за адресою: http://*****, у якому створене та функціонує електронне (віртуальне) казино. За результатами азартної гри, у випадку виграшу грошових коштів, гравець отримував готівкові кошти від адміністратора [6].

Азартні ігри в Інтернеті за своєю суттю є транскордонною діяльністю. Різні складові, які використовуються для управління інтернет-сайтом, як правило, розосереджені по всьому світу, включаючи офшорні юрисдикції. Наприклад, інтернет-сайт азартних ігор може бути зареєстрований в одній юрисдикції, а сервер може знаходитися в іншій. Фінансові операції та управління інтернет-сайтом азартних ігор можуть здійснюватися з третьої юрисдикції. В результаті в регулювання цього сектора залучені численні зацікавлені сторони і правові системи, що іноді призводить до законодавчих і юрисдикційних прогалин [7].

У Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. немає заборони на азартні онлайн ігри [8].

Прикладом регулювання даного питання служить Розділ 284 Кримінального кодексу Німеччини, яке призначене для обмеження ризику залежності від гри шляхом визначення процедур для організації таких ігор. Воно не орієнтоване явно на азартні ігри в Інтернеті, але включає їх. З цього боку воно переслідує судовим порядком незаконні азартні ігри, що проводяться без дозволу уповноважених органів влади. Додатково воно переслідує законним порядком будь-кого, хто умисно надає устаткування, яке потім використовується для незаконних азартних ігор. Щоб уникнути кримінального розслідування оператори веб-сайтів з незаконними азартними іграми можуть фізично переносити свою діяльність в країни, де незаконні азартні ігри не переслідуються судовим порядком. Таке перенесення є складним завданням для органів охорони правопорядку, оскільки той факт, що сервер знаходиться за межами якоїсь країни, в цілому не впливає на можливість користувачів отримати доступ до нього. Для того щоб поліпшити можливості боротьби органів охорони правопорядку проти незаконних азартних ігор, уряд Німеччини розширив судове переслідування до користувачів. Грунтуючись на Розділі 285, органи охорони правопорядку можуть переслідувати користувачів, які беруть участь в незаконних азартних іграх і можуть починати розслідування, навіть якщо оператори азартних ігор не можуть бути покарані, тому що вони знаходяться поза межами Німеччини [9].

Проте, з огляду на тенденцію підвищення лояльності з боку країн Європи до такого виду азартних ігор, Німеччина є скоріше винятком із правил, аніж узагальнюючим прикладом. Європейські держави в даний час позитивно ставляться до організаторів Інтернет-ігор, вважаючи, що діяльність онлайн-казино набагато безпечніша і вони менш схильні до

шахрайства, ніж наземні казино. Платіжна система WorldPay, якою користуються ігрові оператори, дає гарну можливість урядам європейських країн контролювати їхні доходи. Низка держав (Австрія, Ісландія, Люксембург, Швейцарія, Чехія, Словаччина, Сербія) забороняє місцевим операторам діяльність з організації онлайн-гемблінгу своїм громадянам, в той час як для іноземних аналогічних компаній такий дозвіл діє. Десять європейських країн дозволяють роботу онлайн-казино у своїх юрисдикціях без обмежень, законодавство 15 країн вимагає від операторів онлайн-гемблінгу наявності ліцензії, яка видається вповноваженим органом і є, як правило, високовартісною. Лише в Росії та Україні існує повна заборона на діяльність місцевих онлайн-операторів гемблінгу, в той же час громадяни цих країн мають можливість витратити свої кошти у 594 та 531 онлайн-казино відповідно [10].

Висновки та пропозиції. Враховуючи вищевикладене важливо зауважити про те, що законодавчо визначена заборона азартних ігор, в режимі «онлайн» зокрема, не є панацеєю в сфері протидії гральному бізнесу в наземних та онлайн-казино. Розглядаючи процеси становлення та розвитку азартних ігор в мережі Інтернет, а також кількісну та якісну сторони їх розгалуженого поширення, робимо логічний висновок – діяльність сотень мереж онлайн-гемблінгу подолати практично неможливо. Підтвердженням також є і детальний аналіз міжнародної практики з питань запобігання та боротьби з, наголошуємо, функціонуванням інтернет-казино. Тому, з огляду на позитивну практику зарубіжних країн, європейських в тому числі, варто звернути увагу на можливий шлях вирішення проблеми – легалізацію онлайн-казино. Зокрема, Доказами на користь такого кроку може слугувати наступне.

По-перше, така ініціатива в умовах глибокої та затяжної економічної кризи принесе додаткові кошти в державний бюджет за

рахунок сплати податків та вартості видачі ліцензій на заняття онлайн-гемблінгом і, таким чином, перетворить переслідувану законом злочинну діяльність в прибуткову сферу економіки держави. Ще одним позитивним аспектом легалізації грального бізнесу в Україні є те, що така сфера діяльності суб'єктів господарювання, які мають намір провадити господарську діяльність з організації діяльності з проведення азартних ігор та бажанням отримати відповідну ліцензію, надасть значну кількість робочих місць, чим збільшить рівень зайнятості для населення [11].

По-друге, встановлення державного контролю над організацією та проведенням азартних ігор в мережі Інтернет має реалізуватися через детальну регламентацію ігорної діяльності. Зокрема закріплення порядку здійснення зазначеної діяльності та відповідних обмежень, обов'язкових вимог до організаторів, безпосередньо онлайн-казино (місць доступу та сайту), до гравців – користувачів сайту онлайн-казино; встановлення порядку видачі ліцензій на онлайн-гемблінг та виявлення і, відповідно, припинення діяльності з організації ігор з порушенням закону.

Отже, в світлі встановлення активного курсу держави на інтеграцію в європейський простір, варто провести детальний аналіз досвіду європейських держав у сфері легалізації та суворого контролю над прибутковою в перспективі сферою економіки держави.

Література:

1. Закон про заборону грального бізнесу в Україні, 2009 р. (Верховна Рада України), Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>>
2. Кримінальний кодекс України, 2001 р. (Верховна Рада України), Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>>

3. Тацій, В. Я., Пшонка, В. П., Борисов, В. І, Тютюгін, В.І. (2013). Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Харків: Право
4. Пиняга, Р. О. (2013). Місце вчинення злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ, 1, 241-247.
5. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області. Кримінальна справа № 0308/12545/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25947411>>
6. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області. Кримінальна справа № 357/1051/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72836800>>
7. Отчет МАНИВЭЛ (2013). Использование азартных игр в Интернете для отмывания денег и финансирования терроризма. <<http://www.fedsfm.ru/content/files/documents/fatf/moneyval/maneyval%20-%20одфт%20через%20онлайн%20игры.pdf>>
8. Конвенція про кіберзлочинність 2001 р. Офіційний сайт Верховної Ради України.< http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575/page>
9. Понимание киберпреступности – Явление, задачи и законодательный ответ(2014).<https://www.itu.int/en/ITUUD/Cybersecurity/Documents/Cybercrime2014_R.pdf>
10. Гищук, Р.М., Бойко, І.Д. (2017). Особливості функціонування грального бізнесу в європейських країнах та їхній досвіду контексті розвитку туризму в Україні. Науковий Вісник Ужгородського національного університету,65-66, 258-270.
11. Овчаренко, А.Є. (2018). Легалізація грального бізнесу на теренах України. Молодий вчений, 4, 734-738.

References:

1. Pro zaboronu hralnoho biznesu v Ukraini, 2009 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on the prohibition of gambling in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrived from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy, 2001 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Criminal Code of Ukraine, 2001 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrived from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Tasi, V. Ya., Pshonka, V.P., Borisov, V.I., Tytiugin, V.I. (2013). Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t [Criminal codex of Ukraine. Scientific and practical comment: 2 tons]. Pravo [Law]
4. Pyniaha, R. O. (2013). Mistse vchynennia zlochyniv, pov'iazanykh iz zaniattiam hralnym biznesom. [Place of committing crimes related to gambling activities]. Naukovyi visnyk natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, 1, 241-247 [Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs,], no. 1, 241-247
5. Vyrok Lutskoho miskraionnoho sudu Volynskoi oblasti. Kryminalna sprava № 0308/12545/12 [The verdict of the Lutsk city court of the Volyn region. Criminal case No. 0308/12545/12]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [The United state register of court decisions]. Retrived from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25947411>
6. Vyrok Bilotserkivskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti. Kryminalna sprava № 357/1051/18. [The verdict of the Bila Tserkva City Court of Kyiv Region. Criminal case No. 357/1051/18]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. [The United state register of court decisions]. Retrived from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72836800>
7. Otchet MANYVƏL (2013) Yspolzovanye azartnykh yhr v Ynternete dlia otmyvaniya deneh y fynansirovaniya terroryzma [Report MONEYVAL

(2013). Use of online gambling for money laundering and terrorist financing].<<http://www.fedsfm.ru/content/files/documents/fatf/moneyval/maneyval%20-%20одфт%20через%20онлайн%20игры.pdf>>

8. Konventsiiia pro kiberzlochynnist, 2001. [The Convention on Cybercrime 2001]. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrived from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575/page

9. Ponymanyie kyberprestupnosty – Yavlenye, zadachy y zakonodatelnyi otvet (2014) [Understanding Cybercrime - Phenomenon, Objectives and Legislative Response]. Retrived from <https://www.itu.int/en/ITU/Cybersecurity/Documents/Cybercrime2014_R.pdf>

10. Hyshchuk, R.M., Boiko, I.D. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia hralnoho biznesu v yevropeiskykh krainakh ta yikhonii dosvidu konteksti rozvytku turyzmu v Ukraini [Features of the functioning of gambling business in European countries and their experience in the context of tourism development in Ukraine]. Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University],no. 65-66, 258-270. [in Ukrainian].

11. Ovcharenko, A.Ye. (2018). Lehalizatsiia hralnoho biznesu na terenakh Ukrainy [Legalization of gambling business in Ukraine]. Molodyi vchenyi [Young scientist],no. 4, 734-738. [in Ukrainian].

УДК: 349.442.237.337

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА НА ЗЕМЛЯХ ОСОБИСТОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Горобець Д. О., Хохлова К. Р.

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, Полтава

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану особистого селянського господарства на теренах України. Окрім того, визначено основні проблеми, що стосуються будівництва на землях особистого селянського господарства, встановлено необхідність створення нових ринків збуту сільськогосподарської продукції, визначено потребу закріплення поняття сільського зеленого туризму та особистого селянського господарства не як господарської діяльності на законодавчому рівні. З'ясовано розбіжності, які є в чинному законодавстві стосовно особливостей здійснення діяльності в особистому селянському господарстві та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: особисте селянське господарство, земельні ділянки, сільськогосподарська продукція, кооперація, сільський зелений туризм.

Горобець Д. А., Хохлова Е. Р., О некоторых особенностях ведения хозяйства на землях личного крестьянского хозяйства / Полтавский юридический институт Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, Полтава

Статья посвящена исследованию современного состояния личного крестьянского хозяйства на территории Украины. Кроме того, определены основные проблемы, касающиеся строительства на землях личного крестьянского хозяйства, установлена

необходимость создания новых рынков сбыта сельскохозяйственной продукции, определена потребность закрепления понятия сельского зеленого туризма и личного крестьянского хозяйства не как хозяйственной деятельности на законодательном уровне. Выявлено разногласия, которые есть в действующем законодательстве относительно особенностей осуществления деятельности в личном крестьянском хозяйстве и предложены пути их решения.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, земельные участки, сельскохозяйственная продукция, кооперация, сельский зеленый туризм.

Gorobets D. A., Khokhlova K. R., On some peculiarities of farming on the lands of a private peasant farm / Poltava Law Institute of National Law University of Yaroslav Mudryi, Ukraine, Poltava

The article is devoted to research of the current state of individual agricultural households in Ukraine. In addition, the main problems concerning the construction of private peasant farms have been identified, the need to create new markets for agricultural products has been identified, and the need to consolidate the notion of rural green tourism and private peasant farming is not an economic activity at the law. The differences, which are in the current legislation concerning the peculiarities of the activity in the personal peasant economy, are found out, and the ways of their solution are proposed.

Key words: individual agricultural households, land, agricultural products, cooperation, rural green tourism.

Постановка проблеми: У сучасних умовах розвитку України значну роль в аграрному секторі відіграють особисті селянські господарства (далі - ОСГ). Вони виробляють велику частину сільськогосподарської продукції, яка йде потім на продаж. Станом на 1 січня 2018 року ми

можемо спостерігати невеликий спад кількості ОСГ, порівняно з минулим роком, тому актуальність розгляду питання про врегулювання законодавчих розбіжностей стосовно ОСГ на сьогодні є важливим для країни, оскільки підвищення ефективності їх функціонування пов'язується перш за все із збереженням виробничого потенціалу села, можливістю забезпечення громадян продуктами харчування, розвитком внутрішніх аграрних ринків та підтримки з боку держави[1].

Таблиця 1

Статистичні дані ведення ОСГ

Дата	На 1 січня 2018	Довідково: на 1 березня 2017
Кількість господарств, тис.	4031,7	4075,2
Площа земельних ділянок, тис.га	6175,6	6268,0
для ведення особистого селянського господарства	2551,3	2580,9
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2799,3	2818,9
з них узятих в оренду	338,5	330,2

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері аграрного права багато уваги приділяється питанням функціонування та розвитку особистих селянських господарств відомими вченими та практиками. Дану тему досліджували багато науковців, а саме: Беженар Г. М., Збарський В. К., Литвин Ю. О., Лідовець Т. М., Кучерява К. Я., Онищенко О.М. та багато інших. Проте певні аспекти цієї проблематики залишаються актуальними і на сьогодні, зокрема щодо будівництва на землях особистого селянського господарства, створення нових ринків

збуту продукції та розвитку сільського зеленого туризму як ключового чинника відродження села.

Мета статті. Головною метою даної статті є комплексний аналіз основних наукових поглядів та чинного законодавства, що регулює сферу особистих селянських господарств, дослідження головних на даний рік проблем, які потребують першочергового вирішення.

Виклад основного матеріалу. Аграрна сфера України базується на двох складових: перша складається з аграрних виробників, діяльність яких пов'язана з підприємництвом, а друга — це фізичні особи, які на некомерційній основі виробляють сільськогосподарську продукцію. Останні є досить новим та особливим суб'єктом у сфері аграрних відносин, які мають назву — особисте селянське господарство. За їх допомогою збагачується аграрний ринок продукцією, яка задовольняє потреби населення та дозволяє отримувати додатковий дохід громадянам, які проживають в сільській місцевості. Сфера ОСГ регулюється Конституцією України, Земельним кодексом, Цивільним кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сфері ОСГ є Закону України "Про особисте селянське господарство". В ньому міститься легальне визначення даного поняття, де говориться, що особисте селянське господарство - це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [2].

Для повного розуміння, що собою являє ОСГ необхідно перш за все з'ясувати його ознаки. По-перше, дана форма виробництва не є підприємницькою діяльністю. Тобто, для зайняття такою діяльністю не потрібно засновувати юридичну особу чи реєструвати себе як фізичну особу-підприємця. По-друге, як зазначає Закон України "Про особисте селянське господарство", суб'єктом ОСГ може бути тільки фізичні особи, які перебувають в сімейних або родинних стосунках, та спільно проживають. По-третє, фізична особа для ведення особистого господарства повинна володіти земельною ділянкою, яка не може бути більше 2 гектарів, проте є можливість збільшити її, шляхом отримання в натурі земельної частки та спадкування її членами ОСГ. Існує два способи безоплатного отримання громадянами земельних ділянок. Перший із них - це приватизація, а другий отримання у власність громадянами земельної ділянки. Однак науковці виділяють третій спосіб набуття права на земельні ділянки за давністю користування, але цей спосіб на практиці не розповсюджений.

Крім ознак слід виділити також функції ОСГ:

- вони виготовляють ту продукцію, яку нераціонально виробляти великим підприємствам;
- характеризується оперативною реалізацією товарів, що швидко псуються;
- залучає до праці більшу частину населення, яка незайнята у сфері суспільного виробництва;
- за рахунок ОСГ сільські жителі задовольняють свої потреби продуктами харчування;
- являє собою джерело додаткового заробітку шляхом реалізації залишків сільськогосподарської продукції;
- сприяють самозайнятості фізичних осіб та міграції у місто [3, ст. 235-236].

Таким чином, можна відмітити, що ОСГ відіграє важливу роль для нашої країни в цілому, тим самим забезпечує стабільність сектору економіки та сільськогосподарського виробництва.

Окрім того, на законодавчому рівні існує багато розбіжностей стосовно врегулювання відносин аграрного права і вони стосуються певною мірою ОСГ. Однією з головних проблем у цій сфері є право на забудову житлових, господарських будівель та споруд на землях ОСГ. Серед науковців існує правова позиція щодо цього питання. Як зазначає вчений Лідовець Т. М. положення ст. 33 ЗК прямо не передбачає право на ділянках ОСГ зводити будинки чи інші споруди, необхідні для здійснення господарської діяльності. Проте, у зазначеній нормі міститься положення, що відсилає до ст. 6 Закону України "Про особисте селянське господарство" [4]. В ній визначається такий перелік майна, яким володіє ОСГ, зокрема: житлові будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птахи, бджолосім'ї, багаторічні рослини, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку [2]. Тобто можна сказати, що чинне законодавство не містить чіткої заборони зводити жилі будинки та інші споруди на землях ОСГ, але і не містить безпосереднього дозволу реалізації зазначеного права.

Тому, на нашу думку, щоб не виникало колізій з приводу даного питання слід внести зміни до законодавства і передбачити прямий дозвіл на будівництво житлових, господарських будівель та споруд на землях ОСГ.

Також питанням, яке є дискусійним — є проблема відсутності ринку збуту продукції, яку виробляють селяни. Це пов'язано з тим, що людині потрібно їхати до міста, щоб продати свій товар. Безумовно це впливає

на кінцеву вартість товару. Таким чином, можна сказати, що ціна продукції збільшується, а якість залишається на тому самому рівні. Тобто, відсутність достатнього фінансування з боку держави на селі робить неможливим функціонування ОСГ на повну потужність. На нашу думку, для вирішення даного питання потрібно створити аграрні ринки на селі для збуту продукції та впровадити кооперацію, яка означає об'єднання двох і більше селян, які займаються господарською діяльністю для спільного досягнення загальних цілей або задоволення потреб [7].

Наступною проблемою, яку слід згадати є саме зазначення поняття ОСГ як господарської діяльності. Про поняття господарської діяльності йдеться у ст. 3 Господарського кодексу України, де зазначається, що господарською діяльністю є реалізація суб'єктами господарювання певних функцій у сфері суспільного виробництва, першочерговою ціллю яких є одержання прибутку. Перелік суб'єктів господарювання зазначається в статті 55 ГК України, в якій відсутні приписи з приводу ОСГ, оскільки його ведення не передбачає створення юридичної особи чи фізичної особи-підприємця [8]. ОСГ створюється для задоволення потреб саме його членів, тобто фізичних осіб, і тільки якщо є надлишки відповідної продукції, то тоді можна її реалізувати.

Виходячи із вищевказаного ОСГ не можна вважати таким, що проводить господарську діяльність, оскільки відсутні 2 ознаки суб'єкта господарювання:

- 1) мета – одержання прибутку;
- 2) відсутність правосуб'єктності, якою володіють саме юридичні особи та фізичні особи-підприємці.

Отже, в ЗУ “Про особисте селянське господарство” форма діяльності ОСГ зазначається невірно.

Окрім того, є також неоднозначним закріплення права за членами ОСГ брати участь в установленому порядку в зовнішньоекономічній діяльності, про яке говориться в ст. 7 Закону України "Про особисте селянське господарство", оскільки воно суперечить приписам Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність". Згідно із положеннями цього закону, а саме статті 3 і 5, фізичні особи можуть бути суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності тільки за умов набуття ними цивільної дієздатності, а також якщо вони зареєструються як суб'єкти підприємницької діяльності. Оскільки для того, щоб вести ОСГ не потрібно створювати юридичну особу, то громадяни, які ведуть таке господарство, не можуть виступати суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. [9]

Наступним проблемним аспектом на сьогодні є відсутність тлумачення поняття зеленого туризму на законодавчому рівні та його розуміння з боку простих громадян. Дана категорія вживається лише в Законі України "Про особисте селянське господарство", як один з видів діяльності ОСГ, а саме надання послуг сільського зеленого туризму з використанням майна цих господарств[2]. Як ми вважаємо, сільський зелений туризм це багатогранна діяльність, якій складно дати чітке визначення. Це пов'язано з тим, що існує помилкова думка стосовно ототожнення сільського зеленого туризму із звичайним туризмом, тобто високоприбутковим бізнесом на урбанізованих територіях. Тим не менш, для сільських територій це скоріше не така прибуткова діяльність, а певне соціально-економічне явище, яке дасть змогу українському селу відновити свою економіку та зберегти традиційні цінності.

У 2015 році Комітет Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин розробив проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму». Його метою було юридично

визначити поняття сільський зелений туризм. Окрім того, в проекті прослідковувалася така думка, що людські, матеріальні, земельні ресурси особистих селянських господарств будуть виробляти певну продукцію, яка застосовуватиметься для надання послуг і обслуговування туристів. Таким чином, можна сказати, що це було б позитивним ефектом для сільських територій, що дало б змогу забезпечити зайнятість сільського населення, розбудувати інфраструктуру, розширити перелік туристичних послуг, які отримували б відпочивальники. Але, на жаль, даний законопроект досі не був прийнятий, тому вважаємо за необхідне ухвалити його, що допоможе вирішити комплекс проблем соціально-економічного розвитку сільських територій в нашій країні та забезпечить новий шлях розвитку сільського зеленого туризму [6].

Висновки. Таким чином, провівши аналіз наукових поглядів та чинного законодавства, стосовно проблем особистого селянського господарства, можна прийти до наступних висновків:

- по перше, будівництво на землях особистого селянського господарства допускається, оскільки про це хоч і не прямо, але говориться у Законі України “Про особисте селянське господарство”. Проте, щоб не виникало у простих пересічних громадян питань стосовно, зазначеної проблематики вважаємо за необхідне внести зміни до данного закону, де передбачити право членів особистого селянського господарства будувати споруди на своїх ділянках;

- по-друге, ми пропонуємо створити нові ринки збуту продукції для членів особистих селянських господарств, щоб надати їм можливість продавати свою продукцію за конкурентноспроможними цінами і впровадити кооперацію, яка дасть змогу об'єднати двох і більше селян для досягнення ними спільних цілей;

- по-третє, слід внести зміни до законодавства стосовно визначення поняття ОСГ, зазначити, що воно не є господарською діяльністю та виключити норму, що стосується можливості здійснювати членами ОСГ зовнішньоекономічної діяльності;

- по-четверте, чіткого визначення потребує поняття сільського зеленого туризму, тому ми пропонуємо ввести в законодавство України даний термін;

Отже, вирішення зазначених проблем сприятиме розвитку особистого селянського господарства та забезпечить стабільний ріст економіки в нашій державі.

Література:

1. Особисті селянські господарства станом на 1 січня 2018 року. Дані державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/osg/osg_u/osg_0118_u.html> (2018, листопад, 1)
2. Закон Про особисте селянське господарство України, 2003 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 29, 232.
3. Литвин, Ю.О. (2012) Механізм державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій України: теорія, методологія, практичні механізми реалізації: монографія. Донецьк: Юго-Восток.
4. Лідовець, Т.М. (2012) Право на забудову забудову житлових, господарських будівель та споруд на землях особистого селянського господарства. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право", 1(5).* <<https://eprints.oa.edu.ua/5466/1/12ltmosh.pdf>> (2018, жовтень, 24)
5. Беженар, Г. М. (2007) Деякі аспекти правового регулювання діяльності громадян, які ведуть особисте селянське господарство. *Актуальні проблеми держави і права*, 30, 150-154

6. Собуцький, С. (2016) Сільський зелений туризм: перспективи розвитку *Вісник. Офіційно про податки*, 38(895). <<http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/90010301>> (2018, жовтень, 24)
7. Кучерява, К. Я. (2015) Поліпшення організаційно-правового забезпечення функціонування як основа розвитку кооперації в аграрному секторі. *Теорія та практика державного управління*, 1, 126-133.
8. Господарський кодекс України, 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 18, 144 <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (2018, жовтень, 15)
9. Закон Про зовнішньоекономічну діяльність України, 1991 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 29, 377.

References:

1. Osobysti selianski hospodarstva stanom na 1 sichnia 2018 roku. Dani derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/osg/osg_u/osg_0118_u.html [in Ukrainian]. (2018, November, 1)
2. Zakon Pro osobyste selianske hospodarstvo Ukrainy, 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 29, 232
3. Lytvyn, Yu.O. (2012) *Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktychni mekhanizmy realizatsii: monohrafiia*. Donetsk: Yuho-Vostok.
4. Lidovets, T.M. (2012) *Pravo na zabudovu zabudovu zhytlovykh, hospodarskykh budivel ta sporud na zemliakh osobystoho selianskoho hospodarstva. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo"*, no. 1(5). Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/5466/1/12ltmsh.pdf> [in Ukrainian]. (2018, October, 24)

5. Bezhenar, H.M. (2007) Deiaki aspekty pravovoho rehuliuвання diialnosti hromadian, yaki vedut osobyste selianske hospodarstvo. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 30, 150-154
6. Sobutskyi, S. (2016) Silskiy zeleniy turizm: perspektyvy rozvytku *Visnyk. Ofitsiino pro podatky*, no. 38(895). Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/90010301> [in Ukrainian]. (2018, October, 24)
7. Kucheriava, K.Ya. (2015) Polipshennia orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia funktsionuvannia yak osnova rozvytku kooperatsii v ahrarynomu sektori. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 1, 126-133.
8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy? 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 18, 144 Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian]. (2018, October, 15)
9. Zakon Pro zovnishnoekonomichnu diialnist Ukrainy, 1991 (Verkhovna Rada Ukrainy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 29, 377.

УДК 344.65

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Дігтяр Є. І.

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, Полтава

Проаналізовано деякі питання застосування домашнього арешту як запобіжний захід для підозрюваного або обвинуваченого. Автор відзначає недосконалість законодавства України у вирішенні цієї проблеми та розглядає шляхи її вирішення, а саме: доповнення норми КПК щодо домашньому арешту обов'язками, зокрема – обмеженнями,

заборонами; як виключення, у разі нагальної потреби надати законну можливість для підозрюваного або обвинуваченого тимчасового їх порушення; призначення відповідальності (штраф, тримання під вартою) за порушення підозрюваним або обвинуваченим покладених на нього обов'язків тощо.

Ключові слова: домашній арешт, кримінальне провадження, підозрюваний, обвинувачений, зобов'язання, запобіжний захід, відповідальність, обов'язки.

Дигтярь Е. И., Некоторые вопросы применения домашнего ареста как меры пресечения /Полтавский юридический институт Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, Полтава

Проанализированы некоторых вопросах применения домашнего ареста в качестве меры пресечения для подозреваемого или обвиняемого. Автор отмечает несовершенство законодательства Украины в решении этой проблемы и рассматривает пути ее решения, а именно: дополнение нормы УПК по домашнему аресту обязанностями, в частности - ограничениями, запретами; как исключение, в случае необходимости предоставить законную возможность для подозреваемого или обвиняемого временного их нарушения; назначения ответственности (штраф, содержания под стражей) за нарушение подозреваемым или обвиняемым возложенных на него обязанностей.

Ключевые слова: домашний арест, уголовное производство, подозреваемый, обвиняемый, обязательства, мера пресечения, ответственность, обязанности.

Dihtyar Eugenia, Some issues of home arrest as a precautionary measure / Poltava law institute of Yaroslav Mudri National Law University, Ukraine, Poltava

Some issues of home arrest as a precautionary measure for a suspect or accused have been analyzed. The author notes the imperfection of the legislation of Ukraine in solving this problem and considers ways of its solution, namely: supplementing the CPC of conduct with regard to home arrest, in particular restrictions, prohibitions; as an exception, in case of an urgent need to provide a legitimate opportunity for a suspect or accused to temporarily violate them; assignment of liability (fine, remand in custody) for violating the obligations imposed on him by a suspect or accused, etc.

Key words: home arrest, criminal proceedings, suspect, accused, obligations, preventive measure, responsibility, duties

Вступ. Головне та одне з найскладніших завдань правоохоронних органів – якісне розслідування злочинів, встановлення винних та притягнення останніх до кримінальної відповідальності. Обрання запобіжного заходу прямо залежить від визначених у законодавстві процесуальних дій та рішень, а значить дотримання законодавчих приписів, їхня реалізація забезпечить недопущення порушень конституційних прав людини та громадянина.

Загальна постановка проблеми. Домашній арешт як один із запобіжних заходів, призначається судом і полягає в обмеженні свободи пересування підозрюваного (забороні залишати житло цілодобово або у певний період), а також у забороні спілкуватись із певними особами, листуватись, вести перемовини з використанням будь-яких засобів зв'язку. Проте, на сьогодні маємо недосконале національне законодавство у вирішенні цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних основ проблеми домашнього арешту розробили відомі вчені-криміналісти, як О. Агакерімов, К. Т. Балтабаєв, В. Биков,

М. Вільгушинський, Л. Гаврилук, І. Дідюк, Н. Капінус, Ю. Овчинніков, Є. Салтиков, В. Светочев, В. Фаринник та інші.

Формулювання мети статті та завдань. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить вагома, однак детальнішого висвітлення потребує проблема застосування домашнього арешту як запобіжного заходу для підозрюваного або обвинуваченого, що і стало темою нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Застосування домашнього арешту до особи, яка підозрюється або обвинувачується у злочині, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, полягає у забороні залишення житла цілодобово або у певний період доби з можливим покладенням на неї ряду додаткових, індивідуально визначених судом зобов'язань.

Домашній арешт як запобіжний захід відомий українському кримінальному судочинству та мав своє застосування на різних етапах створення української правової держави [1, с. 102]. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс визначає домашній арешт як ізоляцію особи у житлі (цілодобово або у певний період доби), чим обмежується його свобода пересування поза межами житла [2].

Проте, як стверджують наукові джерела, таке визначення не розкриває сутність і не відбиває усіх ознак, що притаманні даному запобіжному заходу. Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс України хоча і передбачає поняття «застосування» запобіжного заходу, проте у відповідних процесуальних нормах йдеться про його «обрання».

Науковець Ю. Овчинніков, досліджуючи поняття домашнього арешту, виділяє наступні структурні елементи щодо характеристики цього явища: домашній арешт в системі запобіжних заходів; суб'єкти, щодо яких застосовується домашній арешт; статус суб'єкта, який

застосовує домашній арешт; важелі впливу на підозрюваного чи обвинуваченого при застосуванні домашнього арешту [6, с. 71].

Погоджуємося з О. Агакерімовим, який, порівнюючи домашній арешт з триманням під вартою, стверджує, що відокремлення особи від звичайного соціуму досягається в умовах «помірної» ізоляції, що надає їй можливість зберегти себе у суспільному середовищі (бути разом із сім'єю, можливість навчатися, працювати тощо), що в порівнянні з триманням під вартою є гуманнішим заходом [3, с. 350].

Дослідниця А. Безрукава виділяє наступні етапи прийняття рішення про застосування домашнього арешту. По-перше, це наявність підстав обрання домашнього арешту (наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; наявність ризиків, що особа може переховуватися; знищити, сховати або спотворити будь-які із важливих для слідства речі чи документи; впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого та інших; перешкоджати кримінальному провадженню; вчинити інше кримінальне правопорушення; доведенні неможливості застосувати більш м'якого запобіжного заходу; наявності фактичних даних, які вказують, що за вчинений злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі). При обранні домашнього арешту важливим є наявність житла у підозрюваного, обвинуваченого.

Другим етапом є складання клопотання про застосування домашнього арешту. У ньому повинні бути зазначені обґрунтовані та підтвержені доказами підстави, зазначені конкретні обов'язки, які необхідно покласти на підозрюваного, обвинуваченого та обґрунтувати їх. Незрозуміло, які фактори впливають на вибір повної чи часткової заборони, тому слідчий (прокурор) у своєму клопотанні про застосування домашнього арешту повинен вказати її вид, який він вважає найбільш доцільним та обґрунтувати свої міркування доказами.

Також, не врегульовано законодавством, проте на нашу думку має бути зазначено, які обов'язки (обмеження, заборони), необхідно застосувати до підозрюваного (обвинуваченого). Наприклад, при покладенні обов'язку на підозрюваного (обвинуваченого) носити електронні засоби контролю.

Погоджуємося із зауваженнями А. Безрукавої, про необхідність додати певні обов'язки (обмеження, заборони), щодо підозрюваного чи обвинуваченого (не користуватися засобами зв'язку; не відправляти та не отримувати поштові відправлення; обов'язок відповідати на телефонні дзвінки контролюючих органів та самостійно їм телефонувати тощо). Проте, як виключення, надати можливість порушити їх у випадку необхідності (виклику швидкої допомоги, пожежної, аварійної служби, термінової купівлі ліків тощо) (4, с. 34).

Копія клопотання про застосування домашнього арешту повинна бути надана підозрюваному (обвинуваченому) заздалегідь, але щонайменше за три години до безпосереднього розгляду клопотання слідчим (суддею чи судом). Докази такого повідомлення (протокол) повинні бути додані до клопотання. Крім того, до нього додаються не тільки копії усіх матеріалів, які обґрунтовують необхідність та можливість обрання домашнього арешту, а також перелік свідків, що будуть викликані.

На слушну думку А. Безрукавої, крім свідків, можуть бути викликані й інші особи, від яких залежить обрання домашнього арешту (особи, які проживають разом з підозрюваним, обвинуваченим; у яких він орендує житло або особи, які надають йому житло на інших підставах для виконання домашнього арешту тощо) [4, с. 62].

Наступним етапом є направлення клопотання про застосування домашнього арешту до суду. Вірно оформлене, затверджене прокурором

клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту повинно бути подано до суду.

Четвертий етап – забезпечення прибуття підозрюваного (обвинуваченого) для розгляду клопотання про обрання домашнього арешту. Це судовий виклик, якщо підозрюваний (обвинувачений) перебуває на волі. Якщо підозрюваний, (обвинувачений) не з'явився на судовий виклик без поважних причин, до нього може бути застосований привід [4].

П'ятим етапом є розгляд клопотання про застосування домашнього арешту слідчим суддею чи судом та винесення рішення за результатами такого розгляду. Слідчий суддя (суд) зобов'язаний роз'яснити підозрюваному (обвинуваченому) його права, якщо необхідно, то вжити заходів для забезпечення його захисником [4].

Ухвала про виконання домашнього арешту направляється органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного (обвинуваченого). Підозрюваний (обвинувачений) може не перебувати під домашнім арештом за місцем реєстрації чи фактичного проживання, якщо хто-небудь із членів сім'ї буде проти виконання домашнього арешту в їх сумісному з підозрюваним (обвинуваченим) житлі. Тоді домашній арешт може відбуватися в іншому житлі, яке належить підозрюваному (обвинуваченому) на праві власності, або в орендованому житлі, або ж таке житло може бути надане друзями, родичами чи знайомими [5, с. 18].

У разі невиконання обов'язків, покладених на підозрюваного (обвинуваченого) при застосуванні домашнього арешту, це є підставою застосування більш суворішого запобіжного заходу, наприклад тримання під вартою (ч. 2 ст. 183 КПК). На нашу думку, також, необхідно попередити підозрюваного (обвинуваченого) про відповідальність і, крім тримання під вартою, застосувати систему штрафів).

Крім того, існує ще й особливий порядок застосування домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом. Він стосується лише двох категорій осіб: народних депутатів і суддів. Проте, нормою закону не передбачено такої особливості, наприклад, щодо неповнолітніх. Також, не вказано який підрозділ Національної поліції відповідає за контроль за підозрюваним (обвинуваченим) під час домашнього арешту.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що проблема домашнього арешту потребує вдосконалення, а саме: доповнення норми КПК щодо домашньому арешту обов'язками (обмеженнями, заборонами); як виключення, у разі нагальної потреби надати законну можливість тимчасового їх порушення; призначення відповідальності (штраф, тримання під вартою) за порушення підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків тощо.

Література:

1. Шелякін, О.С. (2015). Окремі аспекти генезису домашнього арешту. Науковий вісник Херсонського державного університету, Херсон: ХДУ, 3-2, 102-106.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 05.08.2018 № 4651-VI <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> > (2018, листопад 2).
3. Агакерімов, О.Н. (2014). Дефініція поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу: вітчизняний та зарубіжний погляди. Порівняльно-аналітичне право, 5, 349-351.
4. Безрукава, А.Ф. (2013). Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України. Кандидат наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ: ДДУВС.
5. Кучинська, О.П. (2010). Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві. Адвокат, 7, 17-19.

6. Овчинников, Ю.Г. (2006). Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе. Кандидат наук. Омский юридический университет, Омск: ОЮИ.

References:

1. Shelyakin, O.S. (2015). Separate aspects of the genesis of home arrest Scientific Bulletin Kherson State University, Kherson: HSU, 3-2, 102-106.
2. The Criminal Procedural Code of Ukraine dated August 5, 2018 No. 4651-VI <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (2018, November 2).
3. Agakerimov, O.N. (2014). Definition of the concept of «home arrest» as a precautionary measure: domestic and foreign views. Comparative and Analytical Law, 5, 349-351.
4. Bezrukova, A.F (2013). Home arrest in the system of preventive measures in the criminal process of Ukraine. PhD. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipropetrovsk: DSUIA.
5. Kuchinskaya, O.P. (2010). Home arrest as a precautionary measure in criminal procedure law. Attorney, 7, 17-19.
6. Ovchinnikov, Yu.G. (2006). Home arrest as a measure of restraint in the criminal process. PhD. Omsk Law University, Omsk: OLU.

УДК 343.344 (477)

**ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ДЛЯ
САМОЗАХИСТУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ
МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ**

Ревякін Д. В., Чорнобривець Р. Є.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна,
Харків

У даній статті розглянуто питання доцільності легалізації вогнепальної зброї для самозахисту в Україні, зроблено висновок, що легалізація зброї призведе до більш позитивних наслідків, ніж

негативних. Проаналізовано практику запровадження зброї для самозахисту різними країнами світу. Зроблено висновок, що потрібно легалізувати в Україні обіг вогнепальної зброї, слід виключити кримінальну відповідальність за статтями 263, 263-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Ключові слова: кримінальне законодавство, легалізація зброї, обіг зброї, вогнепальна зброя, самозахист.

Ревякин Д. В., Чернобрывец Р. Е., О целесообразности легализации огнестрельного оружия для самозащиты в Украине с учетом международного опыта / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого, Украина, Харьков.

В данной статье рассмотрен вопрос о целесообразности легализации огнестрельного оружия для самозащиты в Украине, сделан вывод, что легализация оружия приведет к более позитивным последствиям, чем негативным. Проанализирована практика внедрения оружия для самозащиты различными странами мира. Сделан вывод, что нужно легализовать в Украине оборот огнестрельного оружия, стоит исключить уголовную ответственность в статьях 263, 263-1 УК Украины.

Ключевые слова: уголовное законодательство, легализация оружия, оборот оружия, огнестрельное оружие, самозащита.

D. Revyakin, R. Chornobryvets, About the expediency of legalizing firearms for self-defense in Ukraine with considering international experience/ Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

This article discusses the expediency of legalization of firearms for self-defense in Ukraine, concluded that the legalization of weapons will lead to more positive consequences than negativ. The practice of introducing weapons for self-defense in different countries of the world is analyzed. The conclusion is drawn that it is necessary to legalize the turnover of firearms in

Ukraine, it is necessary to exclude criminal liability in articles 263, 263-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal legislation, weapons legalization, arms circulation, firearms, self defense.

Вступ. Питання легалізації вогнепальної зброї в Україні практично постало ще з перших років після оголошення незалежності країни, а після «Революції гідності», анексії Криму Росією, а також подій на Сході України набрало найбільшої актуальності. На практиці багато країн запроваджували і забороняли обіг вогнепальної зброї. Думки науковців, а саме П. Л. Фріса, П. М. Мітрухова і погляди частини суспільства зводяться до позитивного сприйняття легалізації зброї, інші дослідники категорично проти такої легалізації. Але є й ті, які не висловлюють свого ставлення, а тільки наводять аргументи «за» і «проти» легалізації зброї (С. М. Шуміленко, А. М. Колосок). Для повного розуміння проблеми потрібно проаналізувати практику інших країн та позиції наукових діячів України. Правові проблеми легалізації обігу вогнепальної зброї за останні роки вивчали: А. М. Колосок, П. М. Мітрухов, П. Л. Фріс, С. М. Шуміленко та ін. Вивченню правових проблем незаконного поводження зі зброєю присвячені роботи В. М. Бараняка, В. П. Меживого, М. Г. Пінчука, Т. М. Приходько, В. І. Рибачука, В. П. Тихого та ін. Однак в роботах не повною мірою розкриваються негативні наслідки легалізації вогнепальної зброї для самозахисту. Проблемою в Україні залишається відсутність законодавчого регулювання обігу зброї, зокрема П. Л. Фріс пише, що відсутній закон про зброю, наявні лише «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими

снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», «Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю» та інші, що ускладнює регулювання цієї сфери державою [1; 2]. Приклади практики запровадження країнами легалізації зброї для самозахисту надають повну картину наслідків впливу таких дій на суспільство. Повною мірою не досліджені негативні наслідки впливу легалізації зброї на суспільство, визначається значимість позитивних наслідків легалізації зброї.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз зарубіжного досвіду легалізації вогнепальної зброї, оцінка наслідків такого запровадження на території України, співставлення аргументів «за» і «проти» легалізації зброї.

Виклад основного матеріалу. Світова практика легалізації зброї є неоднозначною. Багато країн різняться практикою запровадження обігу зброї, та методами її регулювання. Країни можна розподілити на певні групи за критерієм регулювання права населення на озброєний захист: 1) *перша група* – країни, які повністю легалізували використання зброї і надали їй у вільний доступ (прикладами є США, Швейцарія тощо); 2) *друга група* – країни, які легалізували використання зброї за умов проходження особою певної процедури її отримання (наприклад Чехія, де застосовують багаторівневе тестування); 3) *третья група* – країни, які не легалізували використання зброї (Люксембург та Малайзія), або легалізували лише певні види (короткоствольна або довгоствольна) зброї (наприклад Україна, Японія) [5].

Найбільшу кількість вогнепальної зброї у світі на 100 осіб мають США – 90 одиниць [4]. Тому аналіз доцільно почати з цієї країни. США – країна, яка досить часто асоціюється з свободою купівлі та використання зброї. До 1986 р. громадяни Сполучених Штатів Америки могли мати навіть автоматичну зброю, тобто кулемети та автомати. Потім на

законодавчому рівні заборонили вільний обіг автоматичної зброї. У другій поправці Конституції США закріплено право народу мати і носити зброю, і зазначено, що це право не повинно обмежуватись. У даній країні різне законодавство щодо права купівлі, зберігання, носіння зброї в залежності від штату. У 32 штатах дозволено носити зброю з собою по вулицях. У більшості штатів ліцензія на володіння зброєю не потрібна. У деяких штатах у громадянина має бути ліцензія на володіння зброєю. В інших особа повинна отримати дозвіл на придбання, для цього треба пройти певні іспити. В окремих випадках вся зброя повинна бути зареєстрованою. Також в залежності від штату кількість одиниць зброї, якою може володіти особа є різною [6, с. 91].

На прикладі практики цієї країни доцільно зробити висновок, що запровадження регулювання обігу зброї та надання громадянам права на зброю позитивно впливає на зменшення кількості злочинів проти власності, проти громадського порядку та злочини проти життя і здоров'я особи. Основним на прикладі досвіду США є зменшення кількості насильницьких злочинів. Закріплення права на самозахист, захист членів сім'ї та майна осіб на конституційному рівні є належним забезпеченням права на безпечне життя громадян.

Друге місце за наявністю зброї на 100 осіб населення займає Швейцарія, а саме 46 одиниць [4]. У Швейцарії з 18 років громадяни мають право на придбання зброї, але не тільки цивільної, а ще й армійської. Окремо громадянин повинен мати дозвіл на носіння зброї, якщо він доведе необхідність самозахисту або захисту інших людей. Цивільна вогнепальна зброя повинна бути зареєстрована у відповідному порядку. Деякі адміністративно-територіальні одиниці запровадили програму добровільної здачі зброї, задля зменшення кількості зброї в країні. Особливості формування армії в Швейцарії фактично зобов'язує резервістів (тобто офіцерів і рядових) утримувати армійську зброю

вдома у період між зборами, але після реформи також є можливість зберігати зброю у спеціальних сховищах. Позитивним є те, що існують чіткі правила зберігання, а також створений контролюючий орган, що систематично здійснює перевірки. Законом передбачена сувора відповідальність за порушення правил поводження зі зброєю. Це впливає на дисципліну службовців. Головна проблема Швейцарії полягає в рівні самогубств серед населення, саме з використанням вогнепальної зброї (90% від усіх самогубств). Після досліджень вчених, які встановили залежність самогубств від наявності зброї була проведена реформа. Внаслідок змін у кількості службовців та зменшенням кількості зброї у населення кількість самогубств зменшилась в три рази [6, с. 75].

На прикладі Швейцарії можна зробити висновок, що запровадження чітких процедур, які регулюють правила поводження зі зброєю, а також створення спеціального контролюючого органу надає можливість громадянам безпечно володіти зброєю для самозахисту, що призводить до позитивних наслідків у вигляді низького рівня злочинності.

В Україні з моменту проголошення незалежності вчинялись спроби щодо лібералізації законодавства, що регулює право громадян на зброю. Жодна із спроб не призвела до змін в нормативно-правовій базі з приводу зброї. За весь час наукові і політичні діячі розробили різні проекти законів, а суб'єкти законодавчої ініціативи подали ці проекти до законодавчого органу, тобто Верховної Ради України. Але жоден з них так і не було прийнято, адже сильний опір чинить уся система органів внутрішніх справ. Звичайно неоднозначним є питання введення дозволу на володіння вогнепальною зброєю, але правове регулювання дозволеної в Україні гладкоствольної та нарізної мисливської зброї на рівні законів також відсутнє. Існують тільки певні інструкції, накази та порядки, які є підзаконними нормативними актами [5].

Після подій, що пов'язані з «Революцією гідності», анексією Росією Криму в 2014 р., агресією на Сході України питання про прийняття закону про зброю стало актуальним та обговорюваним у колах наукових діячів. На 2015 р. в профільному комітеті ВРУ вже перебувало декілька законопроектів. Навчально-наукова лабораторія «Дослідження політики у сфері боротьби зі злочинністю» Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України проаналізували та передали до ВРУ пропозиції щодо вдосконалення цих законопроектів. Але і це не призвело до позитивних наслідків у вигляді прийняття закону про зброю [5]. Водночас ЦК України містить положення про речі, які є вилученими з цивільного обороту (ч.2 ст.178), до яких належить вогнепальна зброя. Ці положення відсилають до інструкції, яка регулює обіг вогнепальної зброї [1].

Беззаперечним є те, що регулювання обігу зброї на законодавчому рівні мусить бути в правовій державі, якою є Україна. Тому необхідно прийняти закон про зброю, щоб спростити регулювання цієї сфери державою. У першу чергу треба розуміти, що правова культура громадян різних держав суттєво відрізняється. І тому реакція суспільства в кожній країні має свої особливості. На прикладі Швейцарії можна зробити висновки, що громадяни усвідомлюють відповідальність, яка на них покладається у зв'язку з володінням вогнепальною зброєю, а також міру кримінальної відповідальності за порушення правил поводження зі зброєю.

В Україні громадяни мають можливість отримувати дозвіл на володіння гладкоствольною та нарізною мисливською зброєю. Звичайно є певні критерії для осіб, які претендують на отримання дозволу. Ті особи, які хвилюються за своє життя, можуть тримати вдома зброю в спеціальному сейфі, правила зберігання зброї в Україні передбачені. І

навіть можуть нею скористатися у певній ситуації для захисту своєї власності та життя і здоров'я сім'ї без подальших наслідків у вигляді притягнення до кримінальної відповідальності. Адже в КК України, в розділі VIII Загальної частини, який має назву «Обставини, що виключають злочинність діяння» передбачений стан необхідної оборони [3], відповідно до якого не підлягають кримінальній відповідальності особи, які скористалися зброєю для відвернення незаконного вторгнення в житло чи інше приміщення.

Статистичні дані з приводу зменшення кількості різного роду злочинів в усіх країнах є приблизно однаковою. У середньому кількість злочинів, які посягають на різні об'єкти зменшується на 8 %. Аналізуючи практику США можна зробити висновок, що наявний значний вплив на зменшення кількості злочинів проти власності, проти громадського порядку та злочини проти життя і здоров'я особи, і особливий вплив на зменшення кількості насильницьких злочинів (приблизно на 30 %). На прикладі Швейцарії можна побачити, що легалізація зброї з чітким правовим регулюванням її обігу та правилами поведінки зі зброєю позитивно впливає на зменшення рівня злочинності та значного зменшення кількості різного роду злочинів.

Висновки та пропозиції. На даний момент в КК України передбачена кримінальна відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї за ст. 263, а також за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї за ст. 263-1. Аналізуючи всі наведені в статті позитивні наслідки впливу легалізації вогнепальної зброї на прикладі таких країн, як США і Швейцарія можна зробити висновок, що подібна реформа в Україні призведе в більшій мірі до позитивних наслідків, ніж до негативних.

До *позитивних наслідків* легалізації зброї можна віднести: 1) зменшення кількості різного роду злочинів, зокрема насильницьких

злочинів; 2) більш безпечно перебування вдома за наявності зброї (хоча і зараз є можливість тримати вдома вогнепальну мисливську зброю); 3) забезпечення права громадян на необхідну оборону; 4) в умовах агресії Росії проти України населення має бути готовим для здійснення збройного опору агресору, проте гарантії такого відвернення агресії немає. *Негативні наслідки* такої легалізації: 1) збільшення кількості вбивств та самогубств від вогнепальної зброї; 2) використання зброї при вчиненні інших злочинів; 3) зброя потрапить до рук злочинців тощо.

Відповідно до прикладів міжнародної практики легалізація зброї зменшує кількість певних злочинів в середньому на 8%, але кількість насильницьких злочинів в середньому зменшується на 25 %. А тому пропонуємо виключити кримінальну відповідальність відповідно до чинного КК України. Водночас підтримуємо прийняття закону України про зброю для спрощення регулювання цієї сфери державою.

Література:

1. Наказ про затвердження інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів 1998 (Міністерство внутрішніх справ України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>> (2018, травень, 15).
2. Наказ про затвердження інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю 2016 (Міністерство внутрішніх справ України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16>> (2016, лютий, 01).

3. Кримінальний кодекс України, 2001 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 25-26, 131.
4. Колосюк, А.М. (2013). Легалізація зброї як каталізатор розвитку соціальної відповідальності суспільства. *Актуальні проблеми економіки*, 11 (149), 113-118.
5. Фріс, П.Л. (2015). Право громадян на зброю – «PRO ET CONTRA». *Наше право*, 5, 77-84.
6. Герега Г.Ф., Зарубінський О.О., Петренко Б.М., Старовойтенко Р.В. (2015). Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю. Київ: АДЕФ-Україна.
7. Чорнобривець, Р.Є. (2017). Щодо доцільності легалізації вогнепальної зброї для самозахисту в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Молодий вчений*, 11(51), 1022-1025.

References:

1. Nakaz pro zatverdzhennia instruktsii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovykh materialiv 1998 (Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy). [Order for the approval of the Instruction on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooling weapons, domestic devices for shooting guns equipped with rubber or similar non-lethal metal shells and ammunition, and also ammunition for weapons, major parts of weapons and explosives 1998 (Ministry of Internal Affairs of Ukraine)]. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna

Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>> (2018, traven, 15). [in Ukrainian].

2. Nakaz pro zatverdzhennia instruktsii iz zakhodiv bezpeky pry povodzhenni zi zbroieiu 2016 (Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy). [Order for the approval of the safety instructions for handling weapons 2016 (Ministry of Internal Affairs of Ukraine)]. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16>> (2016, liutyi, 01). [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy, 2001 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Criminal Code of Ukraine, 2001 (Verkhovna Rada of Ukraine)] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Statements of Verkhovna Rada of Ukraine], 25-26, 131. [in Ukrainian].

4. Kolosiuk, A.M. (2013). Lehalizatsiia zbroi yak katalizator rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti suspilstva [Legalization of weapons as a catalyst for the development of social responsibility of society]. Aktualni problemy ekonomiky [Actual problems of the economy], 11 (149), 113-118. [in Ukrainian].

5. Fris, P.L. (2015). Pravo hromadian na zbroiu – «PRO ET CONTRA» [The right of citizens to arms – «PRO ET CONTRA»]. Nashe pravo [Our right], 5, 77-84. [in Ukrainian].

6. Hereha H.F., Zarubinskyi O.O., Petrenko B.M., Starovoitenko R.V. (2015). Tsyvilna zbroia v Ukraini: mify ta realnist. Ukrainaska diisnist i mizhnarodnyi dosvid lehalizatsii ta kontroliu [Civilian weapons in Ukraine: myths and reality. Ukrainian reality and international experience of legalization and control]. Kyiv: ADEF-Ukraina. [in Ukrainian].

7. Chornobryvets, R.E. (2017). Shchodo dotsilnosti lehalizatsii vohnepalnoi zbroi dlia samozakhystu v Ukraini z urakhuvanniam mizhnarodnoho dosvidu [Concerning the expediency of legalization of firearms for self-defense in

Ukraine taking into account international experience]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist], 11(51), 1022-1025. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ

УДК 378.046-021.68.091.113:005

ТЕХНОЛОГІЇ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

заступник директора з навчально-виробничої роботи, Голя Н. Г.
Вище професійне училище №4, Україна, м. Хмельницький

В статті розглядається проблема розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти в умовах післядипломної педагогічної освіти шляхом впровадження технології самоменеджменту в діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти. Проаналізовано сутність та значення творчості керівників закладів професійно-технічної освіти. Розкрито роль технологій самоменеджменту в розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти в умовах післядипломної педагогічної освіти: технології визначення відповідності довгострокових цілей і повсякденних завдань; технології самоактуалізації, самоорганізації, самоаналізу, самовиховання та самоконтролю.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, самоорганізація, самоактуалізація, самоаналіз, самовиховання, самоконтроль, тайм-менеджмент, делегування.

заместитель директора по учебно-производственной работе, Голя Н. Г. Технологии самоменеджмента как важный фактор развития творческого потенциала руководителей учреждений профессионально-технического образования / Высшее профессиональное училище №4, Украина, г. Хмельницкий

В статье рассматривается проблема развития творческого потенциала руководителей учреждений профессионально-технического образования в условиях последипломного педагогического образования путем внедрения технологии самоменеджмента в деятельности руководителей учреждений профессионально-технического образования. Проанализированы сущность и значение творчества руководителей учреждений профессионально-технического образования. Раскрыта роль технологий самоменеджмента в развитии творческого потенциала руководителей учреждений профессионально-технического образования в условиях последипломного педагогического образования: технологии определения соответствия долгосрочных целей и повседневных задач; технологии самоактуализации, самоорганизации, самоанализа, самовоспитания и самоконтроля.

Ключевые слова: творчество, творческий потенциал, самоорганизация, самоактуализация, самоанализ, самовоспитание, самоконтроль, тайм-менеджмент, делегирование.

deputy Director for Educational and Production Work, Holia N.G. Technologies of self-management as an important factor in the development of creative potential of the heads of institutions of vocational and technical education/ Higher vocational school №4, Ukraine, Khmel'nitsky

The article deals with the problem of the development of creative potential of the heads of institutions of vocational education in the conditions of postgraduate pedagogical education through the introduction of self-

management technology in the activities of the heads of institutions of vocational education. The essence and significance of creativity of the heads of institutions of vocational education is analyzed. The role of self-management technologies in the development of creative potential of the heads of institutions of vocational education in the conditions of postgraduate pedagogical education: the technology of determining the matching of long-term goals and day-to-day tasks; self-actualization, self-organization, self-analysis, self-education and self-control technology.

Key words: creativity, creative potential, self-organization, self-actualization, self-analysis, self-education, self-control, time management, delegation.

Вступ. Управлінська ситуація в системі освіти вимагає від керівників закладів професійно-технічної освіти сміливості, рішучості, нетрадиційного мислення, почуття нового, готовності відмовитися від стереотипів, глибокого знання теорії і практики педагогічної й управлінської діяльності, тобто тих якостей, що лежать в основі творчості. Якість професійного становлення і розвитку особистості керівників закладів професійно-технічної освіти багато в чому визначає характер і долю модернізації професійної освіти, сприяючи приведенню її у відповідність досучасних життєвих потреб країни.

Постановка проблеми. Високого рівня професійної майстерності та творчого підходу керівники досягають лише за умов, коли в них виникає й реалізується потреба професійного саморозвитку, самовдосконалення, а також коли вони виявляють мотиваційно-ціннісне ставлення до себе як суб'єкта організаційно-педагогічної діяльності. Таке ставлення набуває прояву в безпосередньому здійсненні заходів та усвідомленні реалізації самоменеджменту в професійній діяльності.

Дослідження технології самоменеджменту і практичне використання її результатів обумовлене необхідністю широкого впровадження в управлінську практику нових методів керівництва як основи для стабільного функціонування закладу професійно-технічної освіти в умовах реформування освіти і сталого його розвитку. Усвідомлення значення і оволодіння методами і прийомами технологій самоменеджменту сприятимуть не лише підвищенню рівня управлінської компетентності адміністративних команд закладів освіти, а й обумовлять процеси оптимізації використання їхніх власних особистісних ресурсів, зростання творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управлінської творчості як предмет наукового аналізу розглядається у трьох напрямках: загально психологічний підхід у дослідженнях творчості (Б. Ананьєв, В. Біблер, А. Брушлінський, Я. Пономарьов, В. Романець, С. Рубінштейн, О. Тихомиров); взаємозв'язок творчості з такими феноменами як творче ставлення до праці, творче мислення, творчий потенціал, творчі здібності (Е. де Боно, Дж. Р. Гілфорд, З. Калмикова, А. Коваленко, І. Маноха, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Моляко) та взаємовплив творчості та професійної діяльності керівника, його професіоналізму та професійної майстерності (С. Гільманов, Г. Давидова, А. Деркач, І. Семенов, С. Степанов, А. Есаулов, Т. Сорочан, В. Олійник, Л. Калініна, Г. Тимошко, В. Рябова, О. Снісаренко, Л. Карамушка).

Теоретичні основи самоменеджменту розкриті в працях як зарубіжних дослідників і бізнес-тренерів (В. Андрєєв, М. Вудкок, Л. Зайверт, Б. Трейси, Д. Френсіс, Б. Швальбе, Х. Швальбе), так і вітчизняних науковців (В. Колпаков, М. Лукашевич, Б. Ренькас, А. Чкан, О. Штепа). Існуючі концепції самоменеджменту будуються на визначенні певних провідних ідей, навколо яких і формується система методик і

прийомів роботи над собою. Так у концепції Л.Зайверта основний акцент припадає на оптимальне та змістовне використання свого часу (тайм-менеджмент). У концепції М. Вудкока та Д.Френсіса «самоменеджмент» трактується як всебічний спосіб перевірки своїх власних можливостей і обмежень на шляху розвитку особистісних і ділових якостей. Згідно з визначенням Бербеля і Хайнца Швальбе, «самоменеджмент – це досягнення особистого ділового успіху (ділової кар'єри) через самопізнання і самовдосконалення своїх ділових якостей». У концепції В.Андрєєва «самоменеджмент» розглядається як психологічний механізм розвитку творчої особистості, здатної до безупинного саморозвитку та самореалізації в одному чи декількох видах професійної діяльності [1].

Таким чином, кожен із запропонованих концептуальних підходів у комплексі з методиками їхньої реалізації можна використовувати для саморозвитку творчих якостей керівників закладів професійно-технічної освіти, підвищення їхнього творчого потенціалу.

Мета статті полягає у представленні технологій самоменеджменту в діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти, які сприяють вдосконаленню підвищення кваліфікації керівників закладів професійно-технічної освіти та розвитку їх творчого потенціалу в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Керівник закладу професійно-технічної освіти може мати високий рівень інтелекту, досить великий обсяг знань, які постійно поновлює, але цього недостатньо для того, щоб він працював успішно, а сам заклад освіти був конкурентоспроможний на ринку освітніх послуг. Сьогодні цінується не формальний рівень освіти, тобто інформованість, а здатність до створення нового, до творчої діяльності. Керівники закладів професійно-технічної освіти повинні не

тільки здобувати нові знання, а завдяки новим знанням розвивати творчість та таланти свої та своїх працівників.

Творчість керівника – це його здібності до виходу за межі заданих умов життєдіяльності – ініціатива, потяг до нового, вміння переборювати труднощі тощо. Ці здібності не лише закладаються генетично, а є і такими, які можна набути, звичайно, якщо є мотивація та потрібний коефіцієнт розумових здібностей. Якщо керівник творчий, розумний, відданий справі, має перспективне та критичне мислення, то він зможе мотивувати діяльність інших.

Творчість – це діяльність людини, яка пройнята елементами нового, здатність до вдосконалення, розвитку і спрямована на створення духовних та матеріальних цінностей [2]. На думку А. Маслоу, Д. Макгрегора, Д. Адаїра, творчість – *це робота пов'язана зі служінням іншим людям*. Тому, на відміну від праці, творчість є вищим і досконалішим типом діяльності.

Творчість та її розвиток наповнюють діяльність людини новим змістом [3]. Її спонукальний мотив пов'язаний із внутрішніми потребами людини, її прагненням до самореалізації, до примноження своїх здібностей, талантів, можливостей і знань.

Творча діяльність керівників закладів професійно-технічної освіти передбачає внесення нового в процес праці, удосконалення дій і рухів, спрямованих на досягнення мети закладу освіти.

Успіх професійної діяльності керівників закладів професійної освіти визначається творчим потенціалом, який включає наявність умінь та навичок, здатність до дії (творчої чи руйнівної; продуктивної чи репродуктивної) і є мірою їх реалізації у професійній діяльності та спілкуванні.

Розвиток творчого потенціалу керівника сучасного закладу професійно-технічної освіти є неодмінною умовою й обов'язковою складовою розвитку його професійної компетентності.

У Концепції розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні «метою післядипломної педагогічної освіти є задоволення індивідуальних потреб громадян у особистісному та професійному зростанні, а також забезпечення потреб держави в кваліфікованих кадрах високого професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати посадові функції, впроваджувати у виробництво новітні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства». Саме тому слід орієнтувати післядипломну педагогічну освіту в русло інноваційної спрямованості освітнього процесу, розвитку творчого, інноваційного потенціалу кадрового ресурсу і окремого керівника зокрема.

Зауважимо, що кожен керівник унікальний своєю неповторністю, фаховою освітою та особистим досвідом, творчими можливостями і природою власних здібностей. Примушувати його до творчої діяльності абсурдно, а от створити умови для розвитку його творчого потенціалу, самобачення себе у інноваційних змінах освіти – це важливе завдання закладів післядипломної педагогічної освіти.

Становлення керівників як суб'єктів творчої професійної діяльності умовно можна поділити на два напрями: етап навчання у вищих навчальних закладах і формування якостей творчої особистості майбутнього керівника; розвиток творчості в умовах післядипломної педагогічної освіти [4].

Роль післядипломної освіти, як самостійної ланки освітнього психолого-педагогічного процесу, особливо зросла в умовах ринкових трансформацій українського суспільства. Це пояснюється тим, що державі потрібні висококваліфіковані, висоосвічені кадри для всіх ланок

економіки країни. Кожна людина в такій ситуації прагне до самоактуалізації і самореалізації, а отже, вона не може обійтися без самовдосконалення, безперервного підвищення кваліфікації або ж отримання додаткової освіти.

Виходячи з цього, зауважимо, що сучасність вимагає підготовку керівників закладів професійно-технічної освіти, які спроможні адаптуватися до ринкових вимог і реагувати на всі виклики часу. Саме тому сучасна система післядипломної педагогічної освіти керівних кадрів має ґрунтуватися на концепції безперервної освіти, яка прийнята за стратегічну в цивілізованих країнах світу.

Важливим чинником розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти виступає *самоменеджмент*. Аналіз сучасних концепцій самоменеджменту дає підстави стверджувати, що це поняття розглядають у контексті побудови ділової кар'єри, з позицій мистецтва управління часом, управління власними ресурсами, управління собою, творчим потенціалом. Тому існують різні визначення поняття «самоменеджмент», серед яких виділяються [5]: самоменеджмент як управління часом; самоменеджмент як управління власними ресурсами; самоменеджмент як управління собою; самоменеджмент як управління своїм життям для досягнення успіху.

Самоменеджмент – це послідовне й цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації і саморозвитку свого творчого потенціалу [6].

Мистецтво керувати собою, своїм часом, організовувати свою роботу – це тайм-менеджмент – новий напрям у самоменеджменті, який виник унаслідок потреби у повнішому використанні творчого потенціалу працівника [7].

Самоменеджмент керівників закладів професійно-технічної освіти допомагає ефективніше здійснювати управлінську діяльність. Відомим у

галузі менеджменту є вислів А. Маккензі: «Немає нічого легшого, ніж бути зайнятим. І немає нічого важчого, ніж бути результативним» [8].

Головна мета самоменеджменту полягає у тому, щоб максимально використовувати власні можливості, свідомо управляти ходом свого життя, долати зовнішні обставини як у професійній, так і в особистій сфері, досягати успіху найефективнішим шляхом [7].

З метою розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти особливу увагу необхідно спрямовувати на впровадження технологій самоменеджменту в діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти». Реалізація даного процесу спрямована на отримання наступних результатів:

- керівники повинні знати: теоретичні основи самоменеджменту в професійній діяльності й особистому житті; сучасні принципи та напрями наукової організації діяльності керівника; сутність і значення планування робочого часу, правила та методи його планування.

- керівники повинні вміти: застосовувати практичні прийоми й технології самоменеджменту для досягнення особистісної ефективності; використовувати сучасні прийоми й методи постановки особистих і професійних цілей; володіти навичками раціонального планування свого робочого часу з метою ефективного його використання.

- керівники мають бути обізнаними у сфері сучасних теоретичних положень самоменеджменту; орієнтованими на підвищення рівня власної професійної компетенції щодо оволодіння методами і прийомами самоорганізації власної життєдіяльності; вмотивованими на використання самоменеджменту як основи для самоосвітньої діяльності.

Зміст *технологій самоменеджменту* охоплює різні напрями розвитку творчого потенціалу включає: технології визначення відповідності довгострокових цілей і повсякденних завдань; методики раціонального розподілу й використання часу; технології

самоактуалізації, самоорганізації, самоаналізу, самопланування, самоуправління, самовиховання та самоконтролю задля саморозвитку і самореалізації.

Для того, щоб працювати успішно і мати задоволення від своєї роботи, керівнику потрібно бути особистістю, що самоактуалізується. *Самоактуалізація* (розкриття свого потенціалу) – це прагнення людини до найповнішого вияву та розвитку своїх особистісних якостей [2]. Це поняття ввів у науковий обіг один із основоположників американської школи гуманістичної психології К.Гольдштейн.

Самоактуалізацію як вищу потребу людини розглядав А. Маслоу: «Особистість, яка самоактуалізується, не боїться нічого нового, вона приймає його. Часто невідоме навіть більше притягує, ніж відоме. Вона не тільки не боїться непевного, неконструктивного – вона прагне до нього. Вона не відкидає невідоме, не біжить від нього, коли загальна об'єктивна ситуація вимагає цього. Вона добре почувається в неупорядкованому, анархічному, хаотичному світі. Сумніви, невпевненість, які для більшості є небезпечною загрозою, для такої людини є стимулюючим викликом». Ф.Герцберг зробив висновок, що відчуття розвитку особистості і самоактуалізації є ключовим у розумінні позитивного ставлення людини до роботи. Успіх, визнання, сам процес роботи, глибоке задоволення від неї, відповідальність, просування по кар'єрних сходинках та самоактуалізація – це основні мотиватори, які пробуджують дух творчості у людини, а через неї – креативність в організації. Перший ключ до розуміння поняття «самоактуалізація» полягає в креативності, закладеній у людині, а другий – у концепції розвитку людини. Самоактуалізація – це процес, який немає завершення.

В системі професійної освіти зустрічаються дві позиційні групи керівників. Перші вважають, що вони все знають і всьому можуть вчити

інших. У них відсутнє критичне ставлення до своїх знань та вмінь. Спеціалісти вважають, що у них є стереотипи свідомості, що блокують прагнення до особистого розвитку, творчого ставлення до своєї професії. Такі керівники не вміють організовувати свою особисту працю. За спостереженнями П. Форсіта, погано організований керівник: не може відразу знайти потрібні документи та інформацію; припускається плутанини у своїх планах, де одні й ті ж записи повторюються кілька (іноді багато) разів; перескакує з одного завдання до іншого, не доводячи справу до кінця; запізнюється на наради, приходять на них погано підготовленими; збільшує обсяги паперової роботи; не має чіткого уявлення про пріоритети в кожну конкретну мить; часто говорить не по ділу, записує не те, що потрібно і т. ін. Такій людині самій важко працювати, бо вона не вміє раціонально організувати свою працю, і з нею важко працювати іншим людям – її колегам, підлеглим, керівникам.

Керівники іншої групи, навпаки, висловлюють невпевненість у своїх управлінських знаннях, навичках та вміннях і прагнуть до самовдосконалення, раціональної організації своєї праці. Водночас важливим для організації особистої праці керівника є техніка його особистих дій. У зв'язку з цим, організація праці керівників закладів професійно-технічної освіти, з одного боку, підпорядковується певним закономірностям, принципам, правилам, а з іншого – ці правила потребують творчого осмислення для визначення ступеня їх використання з врахуванням конкретної ситуації. Відповідні принципи та правила слугують для керівників, які прагнуть до вдосконалення індивідуального стилю, навичок та вмінь, методів організації своєї праці.

П.Друкер пише: «У багатьох менеджерів існує ілюзія, начебто для вирішення проблеми дефіциту часу можна знайти якусь панацею: для одних – це оволодіння мистецтвом швидкочитання, для других – обмеження написаних звітів однією сторінкою, для третіх – спілкування з

підлеглим не більше 15 хвилин. Але ці панацеї – лише марнування часу. Менеджер має навчитися розумно розпоряджатися своїм часом і зайнятися самоорганізацією своєї праці».

Самоорганізація – це вміння розподілити час, економно його використовувати та раціонально організувати свою розумову працю. Процес самоорганізації – це свідома, доцільна діяльність людини з узагальнення досвіду, формулювання понять, закріплення знань та набуття навичок, а також нормалізації речей, якостей та відносин для переходу від досягнутого рівня розвитку до більш високого [2]. Тобто, це здатність людини реалізувати себе у трудовій діяльності й особистому житті, надаючи їм системного, упорядкованого характеру. Самоорганізацію керівника характеризують такі якості: володіння собою, стриманість, самокритичність, самодисципліна, терпіння, вміння передбачати, цілеспрямованість, самостійність, мужність, рішучість, енергійність, ініціативність, здатність до самоаналізу, самоконтролю та саморегуляції.

Ефективне використання робочого часу керівників неможливе без використання науково обґрунтованих режимів праці та відпочинку. Основними формами прояву самоорганізації в робочому середовищі вважається культура співбесід, нарад, телефонної розмови, взаємин, організації роботи з інформацією, пошук кращих способів стимулювання власної активності тощо. До керівника щодня надходить потік інформації, з яким йому доводиться розбиратися. У реальному житті керівник опрацьовує набагато більше інформації, ніж це необхідно для ефективної роботи. Для того, щоб економити свій час, керівнику необхідно розробити раціональний підхід до отримання, оброблення та використання інформації.

Ведення ділового календаря або списку завдань на день, не дуже допомагає керівникам правильно організувати робочий простір і

систему роботи з електронною інформацією. Необхідно допомогти багатьом із них побачити, які зміни можна внести в робочий процес, щоб підвищити власну продуктивність засобами тайм-менеджменту.

Тайм-менеджмент – це фактично управління вибором. Усвідомлення того, що кожен здатний контролювати цей вибір, і є усвідомленість практичного значення тайм-менеджменту. Суть у тому, що щодня перед нами стоїть важливе завдання вибору, на що витратимо свій час.

З цією метою методичні рекомендації включають оволодіння технологією тайм-менеджменту, управління часом; ознайомлення зі специфікою методу «Альпи» й особливості роботи з матрицею Ейзенхауера. Крім того, рекомендується використання принципів планування оптимального дня та техніки використання прихованих резервів часу.

Досить важливим завданням є оволодіння методами подолання «факторів неефективного використання часу» (подолання перфекціонізму, розвиток вміння говорити «ні», принцип використання «однієї хвилини»).

Основна проблема організації діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти полягає в тому, що вони намагаються відразу виконати дуже великий обсяг роботи і витрачають багато своїх зусиль на окремі, часто несуттєві, але які здаються необхідними, справи. Важливе місце у діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти займає делегування повноважень. *Делегування* є ключовим механізмом діяльності успішного керівника закладу освіти. Під делегуванням у загальному значенні розуміється передача завдань зі сфери діяльності самого керівника своєму підлеглому. Але при цьому управлінець зберігає за собою відповідальність за керівництво, яке не може бути делеговане. Делегування допомагає керівникам закладів

професійно-технічної освіти вивільнити час для важливішого завдання і знизити завантаженість, а також сприяє вдосконаленню професійних знань і навичок працівників, позитивно впливає на мотивацію праці співробітників. Для того, щоб успішно здійснювати делегування повноважень, необхідно підібрати потрібних співробітників, чітко розподілити сфери відповідальності, координувати виконання дорученого завдання та здійснювати контроль робочого процесу і результатів, припиняти спроби зворотнього або наступного делегування, включаючи елементи *фідбеку* на засадах самоуправління.

Процес *самоуправління* – це свідомо доцільна діяльність людини, яка здійснюється по мірі переходу від усвідомлення спонукальних мотивів діяльності, потреб та пошуку найкращих способів їх задоволення до реалізації останніх із узагальненням досвіду того та іншого, тобто це – цикл свідомої цілеспрямованої людської діяльності, що поєднує процеси організації, управління та самоорганізації [2].

Інструментом самоуправління є самоконтроль. Він дає змогу оцінити якість та ефективність своєї діяльності, витрати часу на виконання певної роботи, використання прийомів та технічних засобів, фінансових та інших ресурсів, відповідність зусиль тим завданням, які вирішуються. Самоконтроль пов'язаний із подоланням внутрішнього опору, самообстеженням, відмовою від якихось дій або станів, приємних для себе, але неприйнятних для справи. Самоконтроль базується на силі волі, доводах розуму, має стати усвідомленою необхідністю, звичкою. Якщо зовнішній контроль будується на нормах та санкціях, на стимулах, то самоконтроль – на мотивах. Треба зазначити, що всі функції самоменеджменту будуть не настільки ефективними, якщо не буде проводитися відповідний контроль.

Саморегуляція власної поведінки і власних дій у самоменеджменті – це підтримання прямого і зворотнього інформаційного зв'язку із самим

собою. Цей процес здійснюється як акт самоаналізу через самосхвалення або самозасудження (які часто змінюють один одного) результатів самоконтролю, власної поведінки.

Нас може хтось спонукати до певної діяльності або спонукаємо до неї самі себе, й тоді мова йде про само мотивацію. *Самомотивацію* в даний час розглядають як частину соціального інтелекту людини, який визначає те, наскільки швидко людина адаптується в мінливій ситуації, може презентувати себе в суспільстві, наскільки вона емоційно чутлива до змін у поведінці оточуючих. Виділяються три групи мотиваторів, що показують, заради чого керівник може прагнути до самовдосконалення. До *першої групи* належать мотиватори, які стосуються ставлення до життя: заради матеріального благополуччя; заради полегшеного існування; заради кращого життя; заради перетворення оточуючого середовища; заради уникнення неприємностей. До *другої групи* належать мотиватори, які стосуються ставлення до людей: заради добрих взаємин із людьми; заради альтруїзму, можливості допомагати іншим. *Третя група* включає мотиватори, які стосуються ставлення до себе: засобами позитивного ставлення до людей; засобами самовдосконалення; засобами самореалізації. Представлена класифікація грає важливу роль для усвідомлення керівниками провідних цінностей і намірів у визначенні рівня «*ефективності життєдіяльності*» та «*особистісного професійного комфорту*».

У процесі професійної діяльності керівник часто має відтворювати методи самовиховання, коли він звільняється від тих звичок та якостей, які заважають її самореалізації та успіху. Існують такі методи самовиховання: самовизначення (самовияв, самореалізація, самоствердження); спонукання до цілеспрямованої діяльності (самопереконавання, самонагадування, самозобов'язання, самонаказ); володіння собою (самоволодіння, самовплив, самодисципліна,

самоповага); стримування своїх дій, вчинків, які можуть бути неприємними для оточення; підтримка своїх дій (самосхвалення, самопідтримка, самостимулювання); перехід від одного виду діяльності до іншого у процесі подолання негативних проявів та ін.

Тільки розібравшись у собі, у своїй самосвідомості та стратегії життя, можна починати *самовдосконалення* – це означає свідомо і цілеспрямовано використовувати знання та вміння, вибирати саме ті, які корисні для розвитку. Самовдосконалення можливе лише за умови успішного процесу формування у керівної ланки ПТНЗ знань та вмінь, які необхідні для впливу на розвиток конкурентоспроможної особистості.

В свою чергу, особисте самовдосконалення – це безперервний процес концентрації зусиль на тому, чого дійсно бажає людина, на її мріях. Наріжним каменем самовдосконалення є здатність фокусуватися на внутрішніх стратегічних завданнях [1]. Проте дослідження свідчать, що понад 95% часу керівники закладів професійно-технічної освіти витрачають на налагодження функціонування та розвиток свого закладу, а на самооцінку, на організацію себе, на саморозвиток та самовиховання, тобто на своє самовдосконалення, виділяють менше 5% свого часу.

Самовдосконалення здійснюється за такими напрямками: розвиток особистісних якостей, що сприяють ефективному управлінню; розвиток творчого потенціалу, вдосконалення самоїуправлінської діяльності; розвиток комунікативних умінь та навичок. Керівники, які займаються самовдосконаленням, зможуть допомагати іншим розкривати себе, сприяти їхній самоактуалізації та самореалізації. Вміло використовуючи знання, вміння, таланти інших людей, такі керівники зможуть забезпечити виконання поставлених цілей, тобто успішно виконувати свою професійну діяльність. Водночас, процес зростання породжує не тільки успіх, але й не заплановані вторинні результати, які уповільнюють

зростання. Тому особисте самовдосконалення потребує безперервного навчання, тобто для того, щоб не відставати від життя, керівникам потрібно сформулювати в собі установку не стільки навчатися чомусь, скільки навчатися постійно вчитися. Таким чином, володіння технологіями самоменеджменту призводить до значного підвищення задоволеністю собою, своєю діяльністю та життєвими обставинами; впевненістю у власних можливостях і наявному творчому потенціалі; переконання у своїй здатності щось змінити.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Особливість сучасного погляду на керівників закладів професійно-технічної освіти полягає в тому, що вони розглядаються як носії інноваційної організаційної культури, як основні ініціатори послідовних змін в закладах освіти. Професіоналізм, здатність вести за собою колектив, прагнення створювати й підтримувати належний соціально-психологічний клімат, творчо підходити до управлінської діяльності є найважливішими рисами сучасних керівників освіти, які не можливі без роботи над собою, без використання технологій самоменеджменту. Прагнення до самовдосконалення і підвищення кваліфікації є постійним джерелом інновацій, творчості і прогресу в будь-якій сфері діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти.

Отже, вибудовуючи власну управлінську траєкторію кожен керівник намагається йти шляхом від самоменеджменту до ефективного менеджменту закладу професійно-технічної освіти. Володіння прийомами самоменеджменту дозволяє уникати перевантаження та стресів, опанувати методи вибору пріоритетів як власної діяльності, так і закладу освіти в цілому.

В умовах інноваційних змін, особиста вмотивованість керівників закладів професійно-технічної освіти на самоменеджмент, відіграє значну роль на шляху підвищення рівня управлінської компетентності, є

суттєвим важелем в розвитку творчого потенціалу керівників, професійної майстерності всього педагогічного колективу і підвищення ресурсу закладу професійно-технічної освіти.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти в системі післядипломної педагогічної освіти з використанням інноваційних технологій.

Література:

1. Чкан А.С., Маркова С.В., Коваленко Н.М. (2014). *Самоменеджмент*. Запоріжжя : ЗНУ.
2. А.Г.Поршнева (2001). *Управление организацией: Энциклопедический словарь*. Москва.
3. Иноземцев В.Л. (2000). *Современное индустриальное общество: природа, противоречия, перспективы*. Москва.
4. Василенко Н.В. (2011). Інноваційний потенціал школи. *Директор школи*, 3, 25.
5. Колпаков В.М. (2008). *Самоменеджмент*. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2008.
6. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шкапова О.М. (2003). *Організація праці менеджера*. Київ.
7. Кузьмін О.Є., Мала Н.Т., Мельник О.Г., Проник І.С. (2008). *Керівництво організацією*. Львів : Вид. нац. ун-ту «Львівполітехніка»
8. Голя Н.Г. (2015). Інноваційні технології у процесі розвитку самоменеджменту керівника професійно-технічного навчального закладу. *Theory and methods of educational management* [Theory and methods of educational management],2(16).<http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_18/19> (2015, жовтень, 22).

References:

1. Chkan A.S., Markova S.V., Kovalenko N.M. (2014). *Samomenedzhment* [Self-management]. Zaporizhzhya : ZNU. [in Ukrainian].
2. A.G.Porshneva (2001). *Upravlenie organizatsiy: Entsiklopedicheskiy slovar* [Organization Management: Encyclopedic Dictionary]. Moskva. [in Russian].
3. Inozemtsev V.L. (2000). *Srovremennoe industrialnoe obshchestvo: priroda, protivorechiya, perspektivy* [Modern industrial society: nature, contradictions, perspectives]. – Moskva. [in Russian].
4. Vasilenko N.V. (2011). Innovatsiynyi potentsial shkoli [Innovative potential of the school]. *Direktor shkoli*, no.3, 25. [in Ukrainian].
5. Kolpakov V.M. (2008). *Samomenedzhment* [Self-management]. Kiiiv: DP «Vid. dim «Personal». [in Ukrainian].
6. Vinogradskiy M.D., Vinogradska A.M., Shkapova O.M. (2003). *Organizatsiya pratsi menedzhera* [Organization of labor manager]. Kiiiv. [in Ukrainian].
7. Kuzmin O.Є., Mala N.T., Melnik O.G., Pronik I.S. (2008). *Kerivnitstvo organizatsiyu* [Management of the organization]. Lviv : Vid. nats. un-tu «Lvivpolitehnika». [in Ukrainian].
8. Golya N.G. Innovatsiyni tekhnologii u protsesi rozvitku samomenedzhmentu kerivnika profesiyno-tekhnichnogo navchalnogo zakladu [Innovative technologies in the process of development of self-management of the head of a vocational educational institution]. *Theory and methods of educational management* [Theory and methods of educational management], no. 2(16). Retrieved from http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_18/19. [in Ukrainian]. (2015, October, 22).

УДК 37.036: 147

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ**

кандидат наук із соціальних комунікацій, Дяченко І. М.

Класичний приватний університет, Україна, Запоріжжя

У статті розкрито сутність соціокультурної компетентності, визначено педагогічні умови її формування в майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки. Висвітлено наукову дискусію щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки; окреслено шляхи реалізації цього процесу. Наголошено на тому, що соціокультурна компетенція є вмінням людини усвідомлено враховувати знання соціального й культурного контекстів. Зазначено, що ефективність формування соціокультурної компетентності майбутнього журналіста забезпечується реалізацією сукупності педагогічних умов.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, майбутній журналіст, педагогічні умови, професійна підготовка, професіоналізм, формування.

PhD in Social Communications, Dyachenko I. Pedagogical conditions of sociocultural competence of future journalists / Classic Private University, Ukraine, Zaporozhye

The article reveals the essence of socio-cultural competence, determines the pedagogical conditions of its formation in future journalists in the process of professional training. The scientific discussion on formation of sociocultural competence of future specialists in the process of professional training is covered; outlines ways of implementing this process. It is emphasized that socio-cultural competence is the ability of a person consciously to take into account knowledge of social and cultural contexts. It

is noted that the effectiveness of formation of socio-cultural competence of the future journalist is ensured by the implementation of a set of pedagogical conditions.

Key words: socio-cultural competence, future journalist, pedagogical conditions, professional training, professionalism, formation.

Вступ. Під впливом корінних суспільно-ідеологічних трансформацій на межі ХХ–ХХІ століть зросла соціальна роль творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної та професійної культури, що викликає потребу в формуванні соціокультурної компетентності майбутніх журналістів, оскільки реалії сьогодення вимагають активізації саморозвитку особистості студента в освітньому процесі. Журналіст у демократичному суспільстві виконує не лише інформаційну й аналітичну функції – він водночас є просвітителем і вихователем, який глибоко усвідомлює своє професійне призначення й соціальну роль, бо безпосередньо впливає на формування громадської думки й суспільних орієнтирів, на моральні й духовні цінності нації. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на сучасний соціум, на формування громадської думки, суспільних орієнтирів, на розвиток і зміцнення духовних цінностей української нації. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування соціокультурної компетентності майбутніх журналістів.

Формулювання мети статті та завдань

Мета статті – розкрити сутність соціокультурної компетентності та визначити педагогічні умови її формування в майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки. Завдання статті: висвітлити наукову дискусію щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки; окреслити шляхи реалізації цього процесу.

Окремим аспектам формування соціокультурної компетентності студентів приділяли увагу О. Коломінова [3], М. Максимець [4], В. Сафонова [5], М. Байрам [6], Ж. Зарат [6], Я. Ек [7] та ін., але попри велику кількість наукових розвідок з цього питання, формування соціокультурної компетентності майбутніх журналістів потребує додаткового висвітлення.

Виклад основного матеріалу статті

Поняття «компетентність» (лат. *competens* – належний, відповідальний) тлумачиться як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію. Серед складників компетентності виокремлюють знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивацію.

Учений Ян ван Ек визначає соціокультурну компетентність як «здатність до адекватної взаємодії у ситуаціях повсякденного життя, підтримки соціальних контактів» [7, с. 95], М. Байрам та Ж. Зарат – як здатність до взаємодії з іншими, пізнання їх способу життя [6].

У процесі підготовки майбутнього журналіста відбувається формування професійної самосвідомості студента, професійної ідентичності, професійного мислення, готовності до професійно-творчої діяльності. Навчання у закладі вищої освіти має стати «школою демократії, розгорнути перед студентом спектр можливостей духовного зростання в контексті загальнолюдських фундаментальних цінностей» [1, с. 341]. Майбутня професійно-творча самореалізація студентів-журналістів безпосередньо залежить від якості журналістської освіти.

Журналіст – професія типу «людина – людина». Для студентів спеціальності «Журналістика» спілкування, вміння взаємодіяти з іншими людьми є найважливішим критерієм інтерсоціальних здібностей, необхідних для майбутньої професії. Перспективи розвитку

інформаційного суспільства зумовлюють нові запити щодо професійної підготовки майбутнього журналіста, оскільки він в умовах інформатизації суспільства формує громадську думку, допомагає виробленню суспільних орієнтирів.

Соціокультурну компетентність тлумачать по-різному: так, дослідниця О. Коломинова трактує її як систему уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, а також систему навичок та вмінь узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями [3]; В. Сафонова визначає її як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [5]; М. Максимець – як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [4] тощо.

Усі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів і оволодіння ними має відбуватися комплексно. Соціокультурна компетентність є вмінням людини усвідомлено враховувати знання соціального й культурного контекстів

Спрямованість журналістської освіти на особистість фахівця ЗМІ вимагає створення педагогічних умов, від яких залежить і ефективність формування соціокультурної компетентності майбутнього журналіста, що, на нашу думку, забезпечується реалізацією сукупності таких заходів: організація педагогічно комфортного журналістського середовища для професійної підготовки майбутніх журналістів упродовж усього курсу навчання; створення творчого освітнього простору, що забезпечує розвиток творчого потенціалу майбутнього журналіста; творча співпраця та духовна взаємодія студентів і викладачів; активізація процесів

самопізнання, самооцінки, саморозвитку, самокорекції, максимальної самореалізації; поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності студентів; самоорганізація творчої самостійності майбутніх журналістів; конструювання журналістських ситуацій, що стимулюють творче мислення, саморозвиток культури діалогу, творчий підхід до вирішення професійних завдань; встановлення гуманістичних міжособистісних стосунків на діалогічних засадах як базової основи розвитку творчого потенціалу; включення студентів до творчої проектної діяльності через створення творчого проекту, його оформлення й публічного захисту; забезпечення взаємозв'язку вищої школи з професійним середовищем, посилення професійно-творчої спрямованості навчання; варіативність загальножурналістської підготовки з пріоритетною орієнтацією на індивідуально-творчий розвиток особистості та її творчого потенціалу, на індивідуальні здібності майбутнього журналіста; усвідомлення майбутніми журналістами на рівні переконань необхідності прояву своєї творчої особистості у процесі журналістської педагогічної практики, виконання соціальних ролей і професійних функцій; використання інноваційних технологій, зокрема індивідуально-творчого навчання, що передбачає вивчення індивідуальних професійно значущих здібностей студентів і їх подальший творчий розвиток у процесі навчання.

Сприяють цьому організація індивідуальної ситуації успіху, що є цілеспрямованим, організованим поєднанням умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів в діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому [2].

Застосування інноваційних педагогічних технологій сприяє формуванню критичного і творчого мислення майбутніх журналістів (як центрального механізму генерації нових ідей), оперативному прийняттю ними самостійних рішень. Використання інтерактивних методів навчання

стимулює пізнавальну діяльність студентів, розвиток їхніх комунікативних умінь; зумовлює успішне виконання творчих завдань; сприяє педагогічному співпраці і рівноправного діалогу викладача зі студентами.

Відкриття творчих лабораторій, майстер-класів, експериментальних майданчиків; розробка системи нестандартних методів навчання, зокрема ділових ігор, під час яких кожен студент-журналіст міг би розвивати власний творчий потенціал, формувати свою творчу індивідуальність, саморозвиватися й самовдосконалюватися – сприятливі умови для розвитку конкурентоспроможності майбутніх журналістів. Успішності такого процесу сприяє системний підхід, орієнтований на саморозвиток творчої індивідуальності.

Осмислення своїх завдань та соціальної ролі у площині майбутньої професії, усвідомлення громадської значущості своєї професійної діяльності допомагає студентам виробити журналістський стереотип поведінки, сформувати готовність до успішної професійної адаптації, виховати в собі високі моральні особистісні і професійні риси, які допоможуть у майбутньому уникнути багатьох проблем, які сприятимуть творчому вирішенню виробничих завдань, конструктивній журналістській праці і високій конкурентоспроможності у професійній діяльності.

Конкурентна діяльність має контекстний характер: вона виникає за умови стійкого прагнення до лідерства і високих результатів праці. Студент, який уміє конкурувати в освітньому середовищі, вміє відстоювати свої погляди, перемагати у дискусіях, здатний до максимальної творчої самореалізації, – має більше шансів стати конкурентоспроможним професіоналом у майбутньому.

Педагогічними ознаками успішного формування соціокультурної компетентності майбутнього журналіста є: адаптивна гнучкість, оригінальність, дивергентність мислення; незалежність, потреба в свободі творчості; сприйнятливність по відношенню до нового досвіду;

внутрішня й соціальна зрілість; пізнавальні здібності (прагнення до володіння новими фактами, раніше не відомою інформацією); прагнення до постійного розвитку, самовдосконалення, духовного зростання; соціальна і творча активність; здатність швидко здобувати нові знання й легко пристосовуватися до нових умов і обставин; здатність орієнтуватися в проблемі, розуміти її стан; здатність генерувати ідеї; здатність до комбінування, аналізу й синтезу тощо

На нашу думку, для формування соціокультурної компетентності майбутнього журналіста важливими є самоусвідомлення студентом свого професійного призначення. В умовах розбудови нової формації в Україні дедалі гострішою стає потреба в журналістах-універсалах, здатних вирішувати професійно-творчі завдання на високому рівні.

Сучасний журналіст – це людина з особливим світоглядом – вищою формою професійної самосвідомості. Світогляд визначається як комплекс уявлень людини про себе і про світ, єдність знання й оцінки, як результат суспільної самосвідомості, що втілюється в індивіді, як єдність його моральних, філософських, політичних та інших ціннісних уявлень.

Зазначені педагогічні умови сприяють розвитку пізнавальної активності й самостійності майбутніх журналістів, накопиченню досвіду професійної діяльності, професійному самовираженню і творчій самореалізації студентів.

Висновки

Отже, в процесі професійної підготовки, за допомогою активізації творчих можливостей майбутнього журналіста і забезпечення комфортних педагогічних умов відбувається зростання рівня його соціокультурної компетентності, формування соціальної зрілості, саморозвиток особистості студента. Провідними у процесі професійної підготовки майбутніх журналістів є акмеологічні мотиви, що зумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконаленні. Формування

соціокультурної компетентності у майбутніх працівників ЗМІ повинно бути спрямовано на усвідомлення студентами своєї соціальної ролі в українському суспільстві й у світі загалом.

Література:

1. Андрущенко В.П. (2008). *Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю*. Київ, Знання України, 819.
2. Белкин А С. (1997). *Ситуация успеха: кн. для учителей*. Екатеринбург, 185.
3. Коломинова О.О. (1997). О формировании социокультурной компетенции у младших школьников. *Иноземні мови*, 3, 39–41.
4. Максимець М. (2006). Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 2, 211–218.
5. Сафонова В.В. (2011). Культуроведение в системе современного языкового образования. *Иностранные языки в школе*, 3, 17–24.
6. Byram M., Zarate G. (1997). *The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching*. Strasbourg, Council of Europe Press, 35.
7. Van Ek J. A., Trim J. L. M. (2001). *Vantage*. Cambridge University Press, 196.

References:

1. Andrushchenko V.P. (2008). *Rozdumy pro osvitu: statti, narysy, interviu*. Kyiv, Znannia Ukrainy, 819. [in Ukrainian].
2. Belkin A S. (1997). *Situatsiya uspeha: kn. dlya uchiteley*. Ekaterinburg, 185. [in Russian].
3. Kolominova O.O. (1997). O formirovanii sotsiokulturnoy kompetentsii u mladshih shkolnikov. *Inozemni movi*, 3, 39–41. [in Russian].

4. Maksymets M. (2006). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna*, 2, 211–218. [in Ukrainian].
5. Safonova V.V. (2011). Kulturovedenie v sisteme sovremennogo yazykovogo obrazovaniya. *Inostrannyie yazyki v shkole*, 3, 17–24. [in Russian].
6. Byram M., Zarate G. (1997). *The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching*. Strasbourg, Council of Europe Press, 35.
7. Van Ek J. A., Trim J. L. M. (2001). *Vantage*. Cambridge University Press, 196.

УДК 37.036: 147

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

доктор педагогічних наук, Дяченко М. Д.

Класичний приватний університет, Україна, Запоріжжя

У статті розкрито сутність комунікативної культури перекладача; висвітлено наукові погляди на проблему її формування; окреслено структурні компоненти комунікативної культури та її значення для професійної діяльності перекладача; визначено роль української мови в процесі формування комунікативної культури перекладача. Зазначається, що перекладач повинен володіти всіма видами мовленнєвої діяльності в межах рідної та іноземної мов. Підкреслюється, що формування фахових компетенцій у рідній мові та розвиток їх в іноземній сприяє утворенню первинних перекладацьких навичок.

Ключові слова: комунікативна культура, лінгвістична підготовка, майбутній перекладач, мовленнєві вміння, професійне спілкування, професіоналізм, українська мова, формування.

Doctor of Pedagogical Sciences, Dyachenko M. D. Formation of the communicative culture of future translators in the process of learning the Ukrainian language / Classic Private University, Ukraine, Zaporozhye

The article reveals the essence of the communicative culture of the translator; illuminated scientific views on the problem of its formation; marked the structural components of the communicative culture and its importance for the professional activities of the translator; determined the role of the Ukrainian language in the process of forming the communicative culture of the translator. It is noted that the translator must master all types of speech activity within the limits of the native and foreign languages. It is emphasized that the formation of professional competences in the native language and their development in foreign language contributes to the formation of primary translation skills.

Key words: communicative competence, culture, the future specialist, language, speech, professional communication, professionalism.

Вступ. Спрямовання векторів суспільно-економічного розвитку України на євроінтеграцію загострює потребу в ефективних перекладацьких послугах, а відтак актуалізує проблему якісної підготовки висококваліфікованих перекладачів – компетентних, з високим рівнем комунікативної культури, що є складником їхнього професіоналізму, своєрідним критерієм загальної культури. Перекладач належить до професій типу «людина – людина», основний зміст трудової діяльності представників якого полягає у взаємодії та спілкуванні між людьми, вмінні встановлювати та підтримувати контакт з іншими, розуміти їх.

Окремим аспектам комунікативної культури в контексті професійного спілкування присвятили свої наукові розвідки Л. Барановська [1], О. Берестенко [2], М. Зубков [3], В. Русанівський [5] та ін. Проблемі перекладацької компетентності приділяли увагу В. Комісаров [4], В.О. Чередниченко [6] та ін. Проте, незважаючи на численну кількість досліджень, проблема формування комунікативної культури та специфіки її вирішення в контексті підготовки майбутніх фахівців з перекладу наразі ще потребує додаткового висвітлення.

Формулювання мети статті та завдань

Мета статті – розкрити особливості формування комунікативної культури майбутніх перекладачів під час вивчення української мови.

Завдання статті: з'ясувати сутність комунікативної культури перекладача; визначити роль української мови в процесі її формування; висвітлити наукові погляди на проблему формування комунікативної культури майбутнього перекладача у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу статті

Професійна підготовка майбутніх перекладачів є процесом формування їхньої комунікативної компетентності, що передбачає нормативно-правильне й функціонально-адекватне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності іноземною мовою на рівні, близькому рівню носія мови. Професійна діяльність перекладача має забезпечити комунікацію між учасниками, які, володіючи різними мовними кодами, часто, навіть, не вступають у безпосередній контакт, обмежившись іншомовним текстом.

Професійна компетентність перекладача характеризується як сума спеціальних знань, умінь, навичок і особистісних характеристик, що потрібні перекладачеві для успішного здійснення професійних функцій [4].

Професія перекладача, як зазначає О. Чередниченко, вимагає від її носіїв високого ступеня білінгвізму та бікультуризму [6, с. 174]. Проте компетентний перекладач, повинен, насамперед, досконало володіти державною українською мовою і вільно користуватися мовами оригіналу та перекладу, вміти правильно приймати перекладацькі рішення, мати високий рівень комунікативної культури, оскільки фахівець з перекладу виступає в ролі міжкультурного посередника в процесі міжмовної комунікації.

Комунікативна культура – соціально значущий показник рівня знань, здібностей, здатність і вміння здійснювати свої взаємини з людьми, сприймати, розуміти, засвоювати зміст думок, почуттів, намагань розв'язування конкретних завдань у професійній діяльності. Вона формується на основі певних умов здійснення професійної технології, вбирає в себе її особливості, базується на ній, є важливою складовою частиною, засобом діяльності [2, с. 19].

Мовленнєвими вміннями особистості, необхідними для ведення ефективного спілкування, є такі: грамотно та чітко формулювати свою думку; здійснювати основні мовленнєві функції (підтвердити, спростувати, виразити сумнів, схвалити, погодитися, запропонувати, дізнатися, запросити); говорити виразно (вибрати правильний тон розмови, правильну синтагмативність мовлення, поставити логічний наголос, знайти точну інтонацію); висловлюватися цілісно, логічно та зв'язно; говорити самостійно без опори на письмовий текст; висловлювати власну оцінку прочитаного або почутого; передавати у мовленні бачене та результати власних спостережень. Ці мовленнєві вміння дають певне уявлення про операційне наповнення комунікативної культури особистості майбутнього перекладача.

Професійна підготовка майбутніх перекладачів передбачає не тільки оволодіння мовою як засобом спілкування, навчання, самоосвіти й

забезпечує вільне, нормативно-правильне та функціонально-адекватне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності іноземною мовою на рівні, близькому рівню носія мови [3], а й дозволяє їм після закінчення вищого навчального закладу здійснювати всі передбачені для перекладача функціональні обов'язки.

Структурними компонентами комунікативної культури є знання норм літературної мови, фахової термінології, багатства загальноживаної лексики; розуміння усних і письмових текстів зі спеціальності (адекватне сприймання закладеного в них змісту); вміння створювати грамотно оформлені власні тексти; здатність висловлювати одну й ту ж думку різними мовними способами, адекватно реагуючи на ситуації дійсності за допомогою мовленнєвих дій (речень, фраз, текстів); уміння слухати, чути, розуміти, коректно відповідати на запитання, аргументуючи свою позицію.

На формування комунікативної культури майбутніх перекладачів суттєво впливає базова лінгвістична підготовка, головна мета якої – формування професійної мовної особистості перекладача з високим рівнем комунікативної культури. Особливе значення у цьому контексті належить таким навчальним дисциплінам, як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова (практична стилістика)», «Основи теорії мовної комунікації та культура українського мовлення» тощо. На процес формування комунікативної культури перекладача, безумовно, впливає й вивчення курсів: «Ораторська майстерність перекладача», «Сучасна українська література».

У процесі лінгвістичної підготовки майбутнього перекладача формуються професійні компетенції: семантична (здатність мобілізувати ресурси, необхідні для вилучення та передачі змісту: системні знання, вміння, особистісні якості); текстова (здатність мобілізувати ресурси, необхідні для текстової діяльності: відтворювати текст, а також

розрізняти тип, жанр і стиль тексту); інтерпретаційна (здатність мобілізувати ресурси, необхідні для визначення контекстуального значення мовленнєвих засобів та їхньої трансформації).

Метою міжкультурної комунікації є встановлення взаєморозуміння між носіями різних мов і різних культур. Переклад – це діалог культур, що передбачає рівноправну культурну взаємодію представників різних лінгвокультурних спільнот з урахуванням їхньої етнокультурної самобутності.

Формування фахових компетенцій у рідній мові та розвиток їх в іноземній сприяє утворенню первинних перекладацьких навичок. Базова лінгвістична підготовка є фундаментом для професійної підготовки майбутнього перекладача.

Оскільки вимоги до сучасних перекладацьких послуг постійно зростають, у студентів-перекладачів необхідно формувати вміння володіти: широкими фоновими знаннями; обізнаністю з фундаментальних питань теорії та стратегій перекладу; знаннями та навичками у сфері аналізу завдань перекладу, аналізу початкового тексту; прогресуючою компетенцією в межах рідної та іноземної мов; навичками створення тексту на мові перекладу та його макета; методами пошуку необхідної інформації, включаючи самостійну роботу з термінологією; знаннями про особливості професійної діяльності мовного посередника.

У процесі професійної підготовки слід навчити майбутнього перекладача вступати в діалог, бути учасником багатомовної комунікації, розповсюджувати пропозиції про свої послуги. Відтак важливою компетенцією, яку необхідно формувати у студентів спеціальності «Переклад» виступають творче мислення, високий рівень вербального інтелекту, здібності до інтерпретації, на розвиток яких слід звертати особливу увагу під час навчання сучасних фахівців із перекладу. Крім

набуття лінгвістичної та перекладацької компетенцій студентами, надзвичайно важливим є усвідомлення завдань перекладача та кінцевої мети перекладу, формування здатності до виявлення та аналізу мовних і позамовних факторів, які допомагають досягти еквівалентності перекладу.

Важливо пам'ятати, що правильність мовлення ще не свідчить про належний рівень мови. Можна говорити або писати досить правильно, але надто одноманітно. Такому мовленню бракує творчого підходу, яке досягається вмільим і доцільним уживанням слів різних стилів, різноманітних синтаксичних конструкцій, а також в усному мовленні – багатством інтонацій [3, с. 56].

Мовленнєва діяльність є відображенням мовної свідомості, за відсутності критичного ставлення мовця до власного мовлення не можна говорити про культуру професійного мовлення майбутнього фахівця. Адже, за словами В. Русанівського, культура мови розпочинається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов [5, с. 9].

Високий рівень комунікативної культури майбутнього перекладача визначається, насамперед, комунікативною компетенцією (наявністю вміння будувати текст в усній чи письмовій формі, дотримуючись норм і правил наукового, офіційно-ділового та розмовного стилів). Варто підкреслити, що комунікативна компетенція адекватно й повно відображає картину спілкування особистості в певному професійному колективі, з конкретною людиною, сприяє реалізації усіх функцій мовлення.

Поповнення словникового запасу рідної мови майбутніх перекладачів має відбуватися під час вивчення всіх дисциплін, але

активізація вже відомої лексики та термінології буде досягатися лише за допомогою різних вправ на заняттях з «Української мови за професійним спілкуванням». Під час засвоєння професійної лексики та термінології ефективним є виконання різноманітних завдань, розроблених на матеріалі фахових текстів, змістом яких є виокремлення термінів з певних тем та складання з ними речень і текстів.

Важливу роль у розвитку лінгвістичних компетенцій відіграють перекладацькі завдання та змодельовані ситуації, розв'язання яких спрямовано на розвиток навичок контекстуальної здогадки, компресії, трансформації граматичної структури висловлювання, переформулювання і перефразування змісту, оперування синонімічними та антонімічними засобами, прогнозування ситуації (завершення незакінченого висловлювання), вилучення й утримання в пам'яті основної інформації прослуханого висловлювання (власних назв, дат, цифр, імен) тощо. Ефективними в процесі формування комунікативної культури є інтерактивні, імітаційні, діалогічні, практичні, проблемні, діагностичні, ситуаційні методи навчання, самостійна робота, метод творчих проєктів тощо. Результативними в процесі дослідження виявилися інтерактивні лекції, виробнича практика, проблемні дискусії, ділові та рольові ігри, творчі роботи, портфоліо, аналіз текстів галузевого спрямування тощо.

Висновки

Проаналізувавши наукові підходи до розуміння сутності комунікативної культури майбутнього перекладача, з'ясовано, що комунікативна культура майбутнього перекладача є невід'ємним складником його готовності до професійної діяльності; від рівня її сформованості значною мірою залежать ефективність, результативність, успішність його праці та професійної самореалізації. Майбутнього перекладача необхідно навчити вмінню вступати в діалог, бути

учасником багатомовної комунікації, встановлювати контакти з замовниками, проявляти ініціативу в пошуку замовників, розповсюджувати пропозиції про свої послуги. Відтак важливою компетенцією, яку потрібно формувати у студентів спеціальності «Переклад», виступає високий рівень вербального інтелекту, на розвиток чого слід звертати особливу увагу під час професійної підготовки сучасних фахівців із перекладу. Майбутні перекладачі мають володіти здатністю до логічного мислення й аналізу, до міжмовної, міжкультурної комунікації, що передбачає високий рівень культури професійного спілкування, коректне, чітке, зрозуміле мовлення, відкритість, уміння аргументувати; здатність до швидкої адаптації до нового виду діяльності; стійке прагнення й готовність постійно навчатися, здобувати нові знання й уміння, розвивати внутрішню культуру, готовність до діалогу.

Література:

1. Барановська, Л. (2000). Дидактичний аспект професійного вербального спілкування. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 1, 140–145.
2. Берестенко, О.Г. (2003). *Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю*. Луганськ, ЛНУ імені Тараса Шевченка, 299.
3. Зубков, М.Г. (2004). *Українська мова: універсальний довідник*. Харків, Школа, 496.
4. Комиссаров, В.Н. (1997). *Теоретические основы методики обучения переводу*. Москва, МГЛУ, 56.
5. Русанівський В.М. (1990). *Культура української мови: довідник*. Київ, Либідь, 304.
6. Чередниченко О.І. (2007). *Про мову і переклад*. Київ, Либідь, 248 с.

References:

1. Komissarov, V.N. (1997). *Teoreticheskie osnovy metodiki obuchenija perevodu*. Moskva, MGLU, 56. [in Russian].
2. Berestenko, O.H. (2003). *Kultura profesiinoho spilkuvannia : navch.-metod. posib. dlia stud. den. ta zaoch. form navchannia vsikh spets. humanit. profiliu*. Luhansk, LNU imeni Tarasa Shevchenka, 299.
3. Baranovska, L. (2000). Dydaktychnyi aspekt profesiinoho verbalnogo spilkuvannia. *Pedahohika i psykhohohiia profesiinoy osvity*, 1, 140–145.
4. Zubkov, M.H. (2004). *Ukrainska mova: universalnyi dovidnyk*. Kharkiv, Shkola, 496.
5. Rusanivskiy V.M. (1990). *Kultura ukrainskoy movy: dovidnyk*. Kyiv, Lybid, 304.
6. Cherednychenko O.I. (2007). *Pro movu i pereklad*. Kyiv, Lybid, 248.

УДК 378.016:331.45

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

кандидат технічних наук Комаров В. І.,

кандидат технічних наук Кіт Ю. В.,

Корж Г. І.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

В статті проаналізовано завдання, які стоять перед охороною праці, що визначаються її комплексним характером, великою кількістю науково-технічних, виробничих, гігієнічних, організаційних, соціальних, суспільних чинників, які зумовлюють ефективність зусиль, що застосовуються з метою підвищення рівня охорони праці. Акцентується увага на використанні досягнень багатьох наукових дисциплін, безпосередньо або опосередковано пов'язаних із завданнями створення здорових і безпечних умов праці. Обґрунтовується

важливість безперервного багаторівневого цілеспрямованого підвищення професійної грамотності і компетентності персоналу з охорони праці як невід'ємного елемента профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності.

Ключові слова: охорона праці, навчання, контроль знань, нормативні вимоги, освіта, підготовка кадрів.

кандидат технических наук Комаров В. И., кандидат технических наук Кит Ю. В., Корж Г. И. Некоторые особенности контроля знаний по охране труда / Национальный университет «Львівська политехніка», Украина, Львов.

В статье проанализированы задачи, которые стоят перед охраной труда, которые определяются ее комплексным характером, большим количеством научно-технических, производственных, гигиенических, организационных, социальных, общественных факторов, обуславливающих эффективность усилий, применяемых с целью повышения уровня охраны труда. Акцентируется внимание на использовании достижений многих научных дисциплин, прямо или косвенно связанных с задачами создания здоровых и безопасных условий труда. Обосновывается важность непрерывного многоуровневого целенаправленного повышения профессиональной грамотности и компетентности персонала по охране труда как неотъемлемого элемента профилактики производственного травматизма и профессиональной заболеваемости.

Ключевые слова: охрана труда, обучение, контроль знаний, нормативные требования, образование, подготовка кадров.

PhD in Technical Sciences, Komarov V. I., PhD in Technical Sciences Kit Y. V., Corzh G. I. Some peculiarities of knowledge control on occupational health and safety / National university «Lviv polytechnic», Ukraine, Lviv

The article analyzes the tasks facing occupational safety, which are determined by its complex nature, a large number of scientific, technical, industrial, hygienic, organizational, social, and public factors that determine the effectiveness of efforts applied to increase occupational safety. Attention is focused on the use of the achievements of many scientific disciplines directly or indirectly related to the tasks of creating healthy and safe working conditions. The importance of continuous multi-level targeted improvement of professional literacy and competence of labor protection personnel as an integral part of the prevention of industrial injuries and occupational morbidity is substantiated.

Key words: labor protection, training, knowledge control, regulatory requirements, education, personnel training

Вступ. Успіх розв'язання проблем охорони праці у великій мірі залежить від відповідальних осіб та фахівців у цій галузі, від їхнього вміння приймати своєчасні та правильні рішення в складних і мінливих умовах сучасного виробництва. Компетентність спеціалістів є провідним чинником забезпечення належного рівня охорони праці, оскільки основний ресурс сталого розвитку сучасного суспільства – фахівці, здатні до пошуку й освоєння нових знань і прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.

Навчання та інструктажі працівників з питань охорони праці – один з основних принципів державної політики в цій галузі і є складовою частиною системи управління охороною праці [1, с.18].

Охорона праці, як сфера діяльності людини та відповідна навчальна дисципліна, сформувалася не в результаті еволюційного розвитку напрямку наукових знань, скажімо, як математика, фізика або хімія, а в процесі трудової діяльності людини й стала результатом соціального прогресу суспільства. Отже, охорона праці, як система знань, має за

мету збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Ця система складається з правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів [1, с.1]. Багатопланове визначення поняття охорони праці говорить про його «об'ємність» і внутрішню складність, через те існує складність навчання і контролю знань.

За таких обставин в охороні праці було використано відомий механізм диференціювання знань. Таким чином, відповідно до НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» (надалі Положення) [2], в галузі освіти визначено навчальні дисципліни: «Охорона праці» (професійно-технічні навчальні заклади), «Основи охорони праці» (вищі навчальні заклади) та «Охорона праці в галузі» (вищі навчальні заклади); у відомствах – акцент на галузевих особливостях виробництва, фактично – на охороні праці в галузі. Відокремлені такі складові охорони праці як: надання долікарської допомоги, пожежна безпека, користування ЗІЗ та ін.

Разом з тим, у систему навчання з охорони праці закладено диференціювання видів та методів навчання (за термінами, глибиною, спрямованістю навчання) для різних груп (окремих категорій) працівників на основі вимог до освітніх цензів і кваліфікацій з урахуванням потреб виробництва. Такий підхід до навчання, при збереженні загальної типової бази і програми, дає можливість розмежування категорій за тривалістю навчання та обсягом наданого матеріалу, що дозволяє охопити всі категорії працівників.

Підвищення якості та ефективності навчального процесу залежить не тільки від процесу навчання, але і від **контролю знань**, що проводиться як протягом всього терміну навчання, так і на завершальному етапі.

Виклад основного матеріалу

Контроль знань і умінь (діагностична функція) – один із найважливіших елементів навчального процесу. Від його правильної організації багато в чому залежить ефективність управління навчальним процесом і якість підготовки фахівця. Навчання за всіма формами не може бути повноцінним без регулярної та об'єктивної інформації про те, як засвоюється слухачами матеріал, як вони готові застосовувати отримані знання на практиці. В процесі контролю знань між викладачами й слухачами встановлюється «зворотній зв'язок», який дозволяє оцінювати динаміку засвоєння навчального матеріалу, дійсний рівень володіння системою знань, умінь, навичок і компетенцій, та на основі їх аналізу вносити відповідні корективи в організацію навчального процесу.

Правильно організований контроль знань, умінь і навичок виконує не лише функцію перевірки, але і навчальну функцію. Тому, інше важливе призначення контролю – це навчання. Під час виконання контрольних завдань відбувається повторення, закріплення і систематизація набутих раніше знань шляхом їх уточнень і доповнень, слухачі переосмислюють і узагальнюють пройдений матеріал, використовують набуті знання у практичній діяльності. Контроль сприяє формуванню умінь і навичок раціонально організовувати навчальну діяльність, самостійно оволодівати знаннями.

Перевірка знань, за таких обставин, стає важливим але й непростим завданням навчального процесу. Вона повинна відповідати предмету («Охорона праці», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та ін.) та навчальній програмі і врахувати специфіку матеріалу, що вивчається.

Найбільш складна ситуація у випадку, коли навчальна програма з «Охорона праці» охоплює всю окреслену систему знань, а підсумковим заходом є іспит з дисципліни. Такий іспит складають певні категорії

працівників та студентів. У цьому випадку необхідно «осягнути неосяжне», а саме: охопити навчальною програмою та контролем всю систему знань, яку містить охорона праці.

На жаль, такий підхід до вивчення визначеної дисципліни не завжди завершується успіхом. Трапляються випадки, коли екзамен з «Охорони праці» перетворено на екзамен з «Охорони праці в галузі», тобто має галузеве тяжіння. Довелося зустрічатись з випадками, коли іспит з охорони праці за змістом екзаменаційних білетів більше нагадував іспит з трудового законодавства або правознавства. Таке враження склалося тому, що майже всі екзаменаційні питання відносилися до правової складової з визначеного Законом поняття – «Охорона праці».

Вищесказане спонукає нас до виокремлення форм контролю знань, які найбільш відповідають такій ситуації.

Контроль знань полягає у виявленні рівня знань, умінь, навичок та компетенцій слухача і може проводитися у формі тестування, заліку або іспиту [2].

Традиційні методи контрольних і навчальних функцій перевірки та оцінки знань слухачів передбачають методику проведення усного, письмового, практичного контролю знань, різні види опитування.

Відомі недоліки екзамену як методу контролю знань, а саме, можливість винести на усний іспит зазвичай 2–4 теми, а на письмовий – 3–5, що для «безрозмірної» охорони праці вочевидь недостатньо. Екзаменаційний білет із трьох питань не дозволяє виявити знання слухача з усього курсу, втім не виключається елемент випадковості при витягуванні білета. Неоднозначним є і питання рівноцінності білетів і питань у них. Так, у згаданих вище білетах із трьох питань містилися такі, повна відповідь на які становила всього одну цифру, а були й інші, відповідь на які вимагали цілої промови. Деякі розділи охорони праці у згаданих білетах взагалі не відтворювалися.

Практика традиційного навчання виявляє істотні негативні сторони такої системи оцінювання, оскільки вона не спирається на об'єктивні методи педагогічних вимірювань.

Головним недоліком існуючих способів контролю якості знань вважається суб'єктивність оцінки, яка складається з дуже багатьох компонентів. Багато що залежить і від суб'єктивних особливостей самого екзаменатора. У цій ситуації автоматичний контроль знань у вигляді тестування є найбільш доцільним серед різних методик проведення моніторингу знань.

Вище викладене припускає нові якості методів моніторингу знань, які повинні мати точну відповідність програмі навчання, бути об'єктивними, не залежати від суб'єктивних якостей екзаменатора, дозволяє автоматизувати процес перевірки знань.

Використання тестових форм контролю містить певні позитивні сторони. До таких можна віднести:

- ✓ тести – це більш об'ємний інструмент, оскільки тестування може охоплювати завдання з усіх тем курсу, що дозволяє виявити знання слухача по всьому курсу, виключивши елемент випадковості як при витягуванні білета; за допомогою тестування можна встановити рівень знань з охорони праці в цілому і по окремих його розділах;
- ✓ більша об'єктивність і, як наслідок, більш позитивний стимулюючий вплив на пізнавальну діяльність слухача; виключається дія негативного впливу на результати тестування таких факторів як настрої, рівень кваліфікації та інші характеристики конкретного викладача й екзаменатора;
- ✓ тестування – це більш м'який інструмент, він ставить всіх слухачів в рівні умови, використовуючи єдину процедуру і єдині критерії оцінки;
- ✓ тестування більш ефективно з економічної точки зору, витрати

на проведення тесту значно нижчі, ніж при письмовому або усному контролі; проведення тестування і контроль результатів у групі з 30 осіб займає півтори – дві години, усний або письмовий іспит – від чотирьох годин і більше.

Висновки

За об'єктивністю, широтою та швидкістю діагностування тестування перевершує всі інші форми педагогічного контролю.

Надзвичайно велика дискретизація навчального матеріалу з охорони праці за навчальними напрямками сприяє використанню тестового методу контролю знань з цього предмету.

Використання тестів у навчанні є одним з ефективних і раціональних доповнень до методів перевірки знань, умінь, компетенцій і практичних навичок учнів.

Література:

1. Закон України «Про охорону праці», 2003 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 2003, № 2, ст. 10 із наступними змінами;
2. НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці», 2005. (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05>> (2018, листопад, 06).

References:

1. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu praci", 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law of Ukraine "On Occupational Safety"]. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy [Statements of Verkhovna Rada of Ukraine], 2, st. 10 iz nastupnymy zminamy);
2. NPAOP 0.00-4.12-05 «Typove polozhennja pro porjadok provedennja navchannja i perevirky znanj z pytanj okhorony praci», 2005. (Verkhovna

Rada Ukrayiny). [NPAOP 0.00-4.12-05 "Typical Regulations on the Procedure of Training and Verifying Knowledge on Occupational Safety", 2005 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05> [in Ukrainian]. (2018, november, 06).

УДК 379.8.092:364-7(09)

**СОЦІАЛЬНЕ ПІКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ДОЗВІЛЛЯ У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

кандидат педагогічних наук, доцент, Корнієнко Т. М.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна, Глухів

Стаття присвячена розгляду проблем дітей із незабезпечених родин та соціально-педагогічних механізмів їх вирішення шляхом реалізації соціального піклування засобами дозвіллевої діяльності у другій половині ХІХ – початку ХХ століття. Визначаються провідні фактори, які спонукали необхідність «правильної» організації дозвілля дітей шкільного віку: соціальні, педагогічні, психологічні, які включали позитивні та негативні аспекти. Окреслюються соціально-педагогічні проблеми дітей шкільного віку із незабезпечених родин: неконтрольованість дозвіллевої діяльності, бездоглядність дітей, недостатнє харчування тощо. Описується досвід роботи денного притулку для найбільш вразливих учнів: розпорядок роботи, види дозвіллевої діяльності та їх можливості для розвитку дитини. Характеризується діяльність літніх дитячих колоній як закладів соціального піклування.

Ключові слова: дитяче дозвілля, організація дозвілля, заклади дозвілля, соціальне піклування, соціально-педагогічна робота з дітьми.

кандидат педагогических наук, доцент Корниенко Т.Н. Социальная забота о детях средствами досуга во второй половине XIX – начале XX столетия / Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженка, Украина, Глухов

Статья посвящена рассмотрению проблем детей с необеспеченных семей и социально-педагогических механизмов их решения путем реализации социальной заботы средствами досуговой деятельности во второй половине XIX - начале XX века. Определяются ведущие факторы, которые побудили необходимость «правильной» организации досуга детей школьного возраста: социальные, педагогические, психологические, включающие позитивные и негативные аспекты. Определяются социально-педагогические проблемы детей школьного возраста с необеспеченных семей: неконтролируемость досуговой деятельности, безнадзорность детей, недостаточное питание и т.д. Описывается опыт работы дневного приюта для бедных учеников: распорядок работы, виды досуговой деятельности и их возможности для развития ребенка. Характеризуется деятельность летних детских колоний как учреждений социальной опеки.

Ключевые слова: детский досуг, организация досуга, учреждения досуга, социальная забота, социально-педагогическая работа с детьми.

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Korniienko T. M. Children social care by means of leisure in the second half of the XIXTH – at the beginning of the XXTH century / Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine, Hlukhiv

The article is devoted to the consideration of problems that children from low-income families may face with and socio-pedagogical frameworks of their solution through the social care implementation by means of leisure activities

in the second half of the nineteenth - at the beginning of twentieth century. The leading factors (social, pedagogical, and psychological, which included positive and negative aspects) that prompted the need for "correct" leisure organization for school-age children were determined. The social-pedagogical problems of school-age children from low-income families are outlined: uncontrolled leisure activities, child neglect, poor nutrition, etc. The experience of working day shelter for the poorest students is described: the work schedule, types of leisure activities and their opportunities for the child development. The activity of summer children's colonies as institutions of social care is characterized.

Key words: children's leisure, leisure organization, leisure establishments, social care, social pedagogical work with children.

Вступ. Нові форми організації життєдіяльності сучасного українського суспільства вимагають пошуку нетрадиційних шляхів вирішення соціально-педагогічних проблем. Особливої гостроти набуває питання забезпечення повноцінного розвитку дитини як члена суспільства за будь-яких життєвих обставин. Школа як соціальний інститут забезпечує зайнятість і розвиток дитини лише протягом визначеного часу. За такого підходу сфера дозвілля постає домінуючим простором, у якому відбувається фізичний і духовний розвиток людини. Виникає необхідність теоретичного обґрунтування та розробки шляхів практичного використання дозвілля дітей шкільного віку, зокрема як засобу для реалізації соціального піклування. В даному контексті викликає інтерес досвід вирішення означеної проблеми в історії педагогічної практики.

Проблема організації дозвіллевої діяльності дітей розглядається у науковому дискурсі різнобічно: соціально-правовий захист дитини (Галковська З., Малярова Н., Несміянова Н.); правовий захист та

охорона здоров'я дітей (Бойченко Т., Вакуленко О., Сущенко Л.); психолого-педагогічні аспекти дозвілля, його роль у розвитку та самореалізації особистості (Аріарський М., Зязюн І., Каплан М., Кірсанов В., Цимбалюк Н. та ін.); організація дозвіллевої діяльності школярів (Ашмаков С., Волощенко Г., Майборода Г., та ін.); діяльність соціокультурних та рекреаційних центрів (Дюраст Х., Поплавський М., Трептова Р. та ін.) тощо.

Суттєвий внесок у дослідження питань організації дозвіллевої діяльності школярів зробили вчені досліджуваного періоду Віреніус О., Грінченко Б., Каптерєв П., Лозинський Є, Лубенець Т., Покровський С., Цабель Н. та інші. Автори певною мірою розкрили сутність дозвілля, особливості та форми його організації.

Мета статті полягає у висвітленні проблем дітей із незабезпечених родин та соціально-педагогічних механізмів їх вирішення шляхом реалізації соціального піклування засобами дозвіллевої діяльності у другій половині XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз архівних матеріалів, наукової, публіцистичної літератури другої половини XIX – початку XX століття дозволив виокремити фактори, які, на думку дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], спонукали необхідність «правильної» організації дозвілля дітей шкільного віку: соціальні, педагогічні, психологічні, які включали позитивні та негативні аспекти.

Група соціальних факторів: а) негативні аспекти:

- недостатня увага до дитини в сім'ї. Розглядаючи необхідність організації дозвілля школярів, автори статей звертають увагу, що «зростання жіночої праці на фабриках та заводах забирає матір із сім'ї і діти залишаються у буквальному розумінні на сваволю долі» [8, с. 39]. Це стало причиною того, що після повернення зі школи «ніхто не зустрічає і не вітає дітей, які повернулися, ніхто не поспішає їх

нагодувати, ніхто не подумає про те, щоб керувати ними у якомусь занятті, ніхто не охороняє їх душі та тіла від зла» [6, с. 38-39].

- негативний вплив вулиці. Згідно висновку респондентів статей, прагнучи зайняти свій вільний час, школяр іде на вулицю до своїх однолітків. Відтак, вулиця стає для них «домівкою», а самі діти «швидко потрапляють у «погане товариство», просякають духовною отрутою, і починається бродяжницьке життя, що веде на «дно» [6, с. 39].

- поширення кримінальної субкультури. Поширення кримінальної субкультури як одну із причин необхідності організації педагогічно керованого дозвілля виділяє Кускова Є. Акцентуючи увагу на бешкетництві та злочинах як явищах середовища з низьким рівнем культури, авторка зазначає передумови їх виникнення: «Бездоглядність та занедбаність дітей, відсутність не лише якого б то не було виховання, але й догляду взагалі дають чудовий ґрунт для розвитку антисуспільних типів» [6, с. 39].

- низький культурно-освітній рівень дорослого населення. Відмічаючи низький культурно-освітній рівень дорослого населення як наступну причину, яка зумовлює потребу в організації дозвілля школярів, науковці вбачали вирішення цієї проблеми у піднятті «духовного» рівня старших [9, с. 26].

- поширеність і доступність аморальних форм дозвіллевої діяльності. (вулиці, бульвари, сади, деякі театри, певного сорту література тощо), на думку тогочасних педагогів, була причиною «розбещеності» і навіть «розпусти» учнів старшого віку [2, с. 25].

б) позитивні аспекти:

- включення дитини в групу однолітків. Включення дитини в групу однолітків характеризувалась як важливий фактор організації дозвіллевої діяльності дітей. Каптерев П. називав таке включення «знаменним моментом» у житті дитини. На його думку, це повинно

відбуватися у 5-6 років. Саме в цьому віці, на думку вченого, дитина достатньо розвинута «душевно та фізично» і може «вести спільну з іншими діяльність», тобто може мати спільні інтереси [10, с. 47-49]. На думку дослідників, саме в групі однолітків відбувається складний процес перехресного впливу та наслідування, що призводить до запозичення дітьми один у одного манер та внутрішніх якостей [10, с. 47-49]. Перебування в групі однолітків, спілкування з ними, спільна діяльність допомагає дитині самоствердитись, усвідомити своє місце в суспільстві.

- засвоєння дитиною норм та правил суспільної поведінки. Як підкреслювалось педагогами-науковцями, життя людини неподільно пов'язане із суспільством. Засвоєння дитиною норм та правил суспільної поведінки починається із народження і триває все життя. Засвоєння відбувається різними способами: навчанням та настановами, наслідуванням за прикладом інших, власними спостереженнями тощо. Каптерев П. засвоєння норм та правил суспільної поведінки через дозвілєву діяльність називав «привчанням жити у суспільстві» [10, с. 50].

Група педагогічних факторів: а) негативні аспекти:

- педагогічна неосвіченість батьків. З точки зору педагогів, науковців неосвіченість батьків у питаннях активного дозвілля для розвитку дитини і, відповідно, неправильна його організація, ставали причиною порушень фізичного розвитку та появи багатьох хвороб. Лазарев А. наголошував, що «сім'я зовсім не турбується про те, щоб задовольнити насущну потребу дитини у повітрі та русі, забуває, що «...» організм дитини повний бажання діяльності, яка під страхом тяжких наслідків за всяку ціну повинна бути задоволена» [11, с. 6]. Ще одним актуальним питанням була проблема недоцільної організації батьками дозвілєвої діяльності своїх дітей. Каптерев П. «неувагу до віку, небажання ввійти в

природу дитинства, його особливості в порівнянні з іншими періодами» називав важливою помилкою сімейного виховання [10, с. 26].

- перевантаження дитини у школі. Проблема перевантаження дітей у школі набула особливої актуальності у зв'язку із загальним погіршенням стану здоров'я учнів. На сторінках педагогічної преси досліджуваного періоду велися дебати з питань перевантаження та їх наслідків. Відмічалось, що діти які приходять у школу «більш-менш здорові», «повні», «зі світлим поглядом і бадьорі духом», - після 8-річного виховання й навчання виходять звідти «худими, слабкими і з задатками різних хвороб» [12, с. 91]. Однією з головних причин, що призводить до такого результату, педагоги називали брак вільного часу учнів.

б) позитивні аспекти:

- можливість різнобічного розвитку особистості. На думку тогочасних науковців, цей фактор закладений у самій дозвільній діяльності. Враховуючи те, що дозвіллєва діяльність є добровільною й цікавою для дитини, педагоги радили організовувати її таким чином, щоб вона була спрямована на фізичний, моральний, інтелектуальний, культурний та ін. розвиток особистості. Підтвердженням цьому служить думка Покровського Є.: «Якщо ви бажаєте блага вашим дітям, то пам'ятайте, що лише всебічно розвинена людина може з користю виконувати своє призначення в сім'ї і державі». Основу такої «корисної діяльності» автор вбачав у дозвіллєвій діяльності [5, с. 145].

Група психологічних факторів: а) негативні аспекти:

- звикання та залежність від аморальних розваг. Як свідчить аналіз статей, стихійне, неорганізоване та нерегламентоване дозвілля, за висловленням педагогів, ставало причиною звикання та залежності від розваг, які часто носили аморальний характер. Віреніус О. такі розваги називав «життєвими спокусами», реалізація яких могла носити асоціальний характер або завдавати шкоди особистості. Науковець

«життєві спокуси» поділяв на три групи: матеріальні, психічні, еротичні [2, с.43-44].

б) позитивні аспекти:

- можливість позитивної самореалізації через задоволення особистих потреб. У психолого-педагогічній літературі досліджуваного періоду проблема самореалізації, а відповідно і самозадоволення, розкриття власного «Я» посідала провідне місце. Адже саме сфера дозвілля могла задовольнити природні прагнення дитини до змагання, перемоги тощо [1]. На думку деяких авторів, дозвіллеві заняття, зокрема ігри, слід було ділити на три групи, одна з яких служила для розвитку й укріплення почуття самосвідомості [13, с. 28].

Позашкільний час як і канікулярний період з одного боку, мав на меті відновити фізичні та психічні сили дітей шкільного віку, з іншого – містив небезпеку неконтрольованої дозвіллевої діяльності та бездоглядності дітей, так як більшість батьків у цей час були зайняті на роботі. Особливої гостроти дане питання набувало щодо дітей із незаможних верств населення. Батьки, що цілий день перебували на роботі не забезпечували дітям ні належного догляду, ні харчування, ні піклування та оздоровлення. Поширеним явищем було те, що діти даної соціальної групи отримували одно або дворазове харчування на день, яке, у більшості випадків, не відповідало потребам дитячого організму.

Ці проблеми спонукали різні соціальні інститути (громадські організації, спільноти, товариства, секції тощо) активізувати свою діяльність по здійсненню соціального піклування щодо дітей із бідних сімей.

Зразком для організації установ, де діти могли б проводити свій вільний час з користю і під педагогічним наглядом, для вітчизняних практиків слугували європейські «людинолюбні» об'єднання та спільноти. Наприклад, у Великобританії піклуванням про найбільш

знедолених дітей займалося об'єднання «Cinderella club» («Клуб Попелюшки»), де для вихованців влаштовували екскурсії, прогулянки, читання, перегляд «туманних картинок», пригощання чаєм, спілкування тощо [14]. Соціальне піклування забезпечували і німецькі Kinderborie: об'єднання, які займалися організацією «сімейних вогнищ», куди школярі приходили зі школи і залишалися в них до пізнього вечора, отримуючи харчування та проводячи час у «корисних та розумних розвагах».

У 1901 році (м. Нижній Новгород) починає свою діяльність денний притулок для найбідніших учнів міських початкових училищ [15]. Відкриття даного закладу було об'єктивною потребою. У 1900 р. секцією було проведено комплексне (соціальне, медичне та ін.) дослідження учнів у міських училищах. Проведене дослідження показало, що переважна кількість учнів знаходиться у тяжких економічних умовах (фінансово незабезпечені). Медичний огляд даної групи дітей засвідчив наявність серйозних проблем зі здоров'ям. У більшості обстежених були проблеми зі слух і зором, недорозвиненою грудною клітиною, незадовільним харчуванням. Досліджуючи позашкільну зайнятість дітей, було з'ясовано, що велика кількість із них (здебільшого діти поденщиків) змушена після закінчення занять у школі перебувати на вулиці до пізнього вечора, поки не повернуться батьки [15].

Денний притулок для дітей починав свою роботу о 16 годині. Зайнятість школярів у притулку передбачала: виконання домашніх завдань під наглядом педагога (1 год. 15 хв.), читання книжок або слухають читання книжок педагогом, ігрова діяльність. Після цього всі діти пили чай (близько 30 хв.). Кожна дитина отримувала 1/3 ф. білого хліба, шматок цукру і два кухлі чаю. Після цього діти розподілялися по групах. Кожна група займалася певним видом творчої прикладної діяльності: плетінням, малюванням, виготовленням квітів, шиттям, плетінням кошиків тощо і в цей час слухали читання педагога. Така

організація дозвіллевої зайнятості дозволяла поєднувати практичні навички і розумовий розвиток, збагачення загальної обізнаності дитини, розширення її кругозору тощо. Всього за тиждень учні займалися плетінням 4 рази, малювали – 3 рази, співали – 2 рази. Додому школярі поверталися лише о 20.00 – 20.30 год. вечора [15].

У святкові дні для вихованців влаштовували екскурсії у музеї, пішохідні прогулянки, відвідування дитячих читань, інколи безкоштовне відвідування ранкових вистав у міському театрі. Слід відмітити, що більшість працівників притулку працювали безоплатно, з власної ініціативи. Відтак, денні притулки для дітей з незабезпечених сімей дозволяли здійснювати соціальне піклування щодо даної групи.

Яскравим прикладом закладів соціального піклування є діяльність літніх дитячих колоній [16; 17; 18; 19]. У другій половині XIX – на початку XX століття головним завданням літніх колоній було оздоровлення дітей. Як свідчить фактологічний матеріал, до таких колоній направляли переважно дітей із незабезпечених сімей, які мали проблеми зі здоров'ям. Виходячи з цього, визначалася пріоритетність завдань. Так, першочерговим завданням була турбота про фізичний розвиток дітей, перш за все це стосувалося харчування. Колоністи харчувалися 4 рази на день: 2 рази отримували «легку» їжу – молоко з чаєм, цукром і хлібом, і 2 рази повноцінне харчування [16; 19].

Наступною важливою умовою фізичного розвитку визначалося купання. Купалися діти 2 рази на день – перед обідом та полуденком.

В рамках фізичного виховання систематичні фізичні вправи (гімнастика тощо) не використовувалися. Замість них обов'язковими були ближні і далекі прогулянки, робота у полі, на городі, рухливі ігри на свіжому повітрі тощо [19].

З метою формування необхідних навичок, у колоніях було запроваджене часткове самообслуговування. Діти самі підтримували

чистоту приміщень колонії, накривали на стіл, мили посуд та ін. Для цього встановлювалися графіки чергувань, відповідно до яких колоністи виконували різні завдання. До переліку обов'язкових робіт для дівчаток було включено: лагодження та штопання сукні, інколи дрібне прання і прибирання випраної білизни. Хлопці такі роботи не виконували.

Освітні заняття (письмо під диктовку, списування з книжки, розв'язання задач та ін.) з дітьми були обмежені – від 30 хв. до 1 години в день при несприятливій погоді [19].

Аналіз історико-педагогічних джерел, архівних матеріалів [16; 17; 18; 19] дозволив виокремити найбільш типові недоліки у роботі літніх дитячих колоній: відсутність кваліфікованої медичної допомоги, обмежений штат педагогічного персоналу тощо. Так як літні дитячі колонії утримувались і функціонували, в основному, за рахунок пожертв та добровільних внесків, це значно обмежувало бюджет. Кількість педагогічного персоналу визначалася залежно від кількості дітей – колоністів. Якщо кількість відпочиваючих дітей була більше 30, то в допомогу завідувачу призначається один або два помічники (залежно від кількості дітей). Ці працівники отримували заробітну плату. Також у літніх колоніях були помічники завідувачих, які працювали безоплатно. Така робота давала можливість у подальшому отримати посаду завідувачого літньою дитячою колонією [19].

Обмеженість бюджетних коштів не дозволяла утримувати власний медичний персонал. Медичну допомогу, в разі необхідності, колоністам надавали земські лікарі та медичні установи, найближчі до літньої колонії [19]. Оздоровча зміна у колонії тривала близько двох місяців. Виключення по тривалості перебування складали лише хворі діти, які відпочивали на два тижні довше.

З метою визначення позитивного чи негативного впливу літньої дитячої колонії на фізичне та психічне здоров'я дітей, обов'язковим було

їх медичне обстеження до оздоровлення та після нього. Показниками позитивного впливу були: збільшення ваги, зросту, об'єму грудної клітини. У багатьох колоніях педагоги-вихователі вели щоденники спостережень за психологічними та поведінковими змінами своїх підопічних, у яких були різного роду відхилення [16; 17; 18; 19].

Таким чином, у другій половині XIX – на початку XX століття різними соціальними інститутами створювалися умови для здійснення соціального піклування дітей із незабезпечених сімей. Таке піклування передбачало реалізацію комплексу заходів щодо розвитку дитини, збереження та відновлення її здоров'я, задоволення дозвіллевих потреб у самореалізації та відпочинку.

Напрямок подальшої розробки проблеми вважаємо розкриття особливостей реалізації тогочасних ідей у сучасній практиці реалізації соціального піклування різними соціальними інститутами.

Література:

1. Вирениус, А. (1890). Заметки по поводу забавы, занятия и упражнения детей. *Воспитание и обучение*, 1, 1–23.
2. Вирениус, А.С. (1904). *Труд с точки зрения этической*. Санкт-Петербург, 112.
3. Демков, М. (1898). О принципах науки воспитания: Часть не официальная. *Педагогический сборник*, 9, 205–241.
4. Капустин, М.Я. (1904). *Образование и здоровье. Актовая речь в императорском Казанском Университете, 5 ноября 1904 года*. Казань, 50.
5. Покровский, Е.А. (1884). *Значение детских игр в отношении воспитания и здоровья*. Москва, 135–154.
6. Рождественский, Н.В. (1913). *В мире педагогических идей. 1912-1913 учебный год. II Обзор главнейших сочинений по вопросам*

воспитательного характера, вышедших в печати с весны 1912 года по апрель 1913 года. Тифлис, 57.

7. Христианович, П. (1894). Опыт устройства общеобразовательной школы с целью большей подготовки учащихся к жизни. *Вестник воспитания*, 5, 3–38.

8. Попов, А. (1895). Возвращение воспитанников из колонии княгини А.М. Козловской в Москву. *Вестник воспитания*, 5, 171–172.

9. Лозинский, Е. (1900). *Общественно-психологические основы воспитания*. Москва, 57.

10. Каптерев, П.О. (1898). *Энциклопедия семейного воспитания и обучения: Выпуск IV. О детских играх и развлечениях*. Санкт-Петербург, 58.

11. *Общественные детские игры и их воспитательное значение*. (1896). Киев, 50.

12. Пятковский, А. (1881). Педагогическая хроника. *Народная школа*, 1, 91.

13. *Необходимые сведения для родителей и воспитательниц или краткое изложение науки о воспитании*. (1862). Санкт-Петербург, 171.

14. Общество Золушки (1894). *Вестник воспитания*, 7, 219–225.

15. Сиворцова, Н. (1903). Четыре первых года в жизни нижегородской секции гигиены воспитания и образования. *Вестник воспитания*, 6, 75–84.

16. Зак, Н. (1894). Возвращение учеников из летней колонии княгини А.М. Козловской в Москву. *Вестник воспитания*, 5, 234–236.

17. Державний архів Харківської області Ф. 200 Харківське товариство розповсюдження в народі письменності 1869-1920. оп. № 1. спр. 364. О задачах и правильном устройстве летних школьных колоний. Доклад Н.А. Ширяева, 1910, арк. 1–50.

18. Державний архів Харківської області Ф. 200 Харківське товариство розповсюдження в народі письменності 1869-1920. оп. № 1. спр. 385. О работе летних школьных колоний. Переписка, 1911, арк. 1–42.

19. Летние колонии московских городских начальных училищ (1903). *Вестник воспитания*, 5, 96–112.

References:

1. Virenius, A. (1890). *Zametki po povodu zabavy, zanjatija i uprazhnenija detej* [Notes on fun, activities and exercises for children]. *Vospitanie i obuchenie* [Education and training], no. 1, 1–23. [in Russian].

2. Virenius, A. (1904). *Trud s točki zreniia etičeskoj*. [Work in terms of ethic]. *Vospitanie i obuchenie* [Education and training]. St. Petersburg, 112. [in Russian].

3. Demkov, M. (1898). *O principah nauki vospitanija: Chast' ne oficial'naja* [About principles of educational science: Unofficial part]. *Pedagogičeskij sbornik* [Pedagogical digest], 9, 205–241. [in Russian].

4. Kapustin, M.Ja. (1904). *Obrazovanie i zdorov'e. Aktovaja rech' v imperatorskom Kazanskom Universitete, 5 nojabrja 1904 goda* [Education and health. Act speech at the Imperial Kazan University, November 5, 1904]. Kazan, 50. [in Russian].

5. Pokrovskij, E.A. (1884). *Znachenie detskih igr v otnošenii vospitanija i zdorov'ja* [The value of children's games in relation to education and health]. Moscow, 135–154. [in Russian].

6. Rozhdestvenskij, N.V. (1913). *V mire pedagogičeskijh idej. 1912-1913 učeбnyj god. II Obzor glavnejših sočinenij po voprosam vospitatel'nogo haraktera, vyshedših v pečati s vesny 1912 goda po april' 1913 goda* [In the world of pedagogical ideas. 1912-1913 academic year. Review of the most important compositions on the educational questions printed since spring 1912 to April 1913]. Tbilisi, 57. [in Russian].

7. Hristianovich, P. (1894). Opyt ustrojstva obshheobrazovatel'noj shkoly s cel'ju bol'shej podgotovki uchashhihsja k zhizni [The experience of comprehensive school organization to provide better students training for life]. *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 5, 3–38. [in Russian].
8. Popov, A. (1895). Vozvrashhenie vospitannikov iz kolonii knjagini A.M. Kozlovskoj v Moskvu [The return of pupils from the Princess A. M. Kozlovskaja colony to Moscow]. *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 5, 171–172. [in Russian].
9. Lozinskij, E. (1900). *Obshhestvenno-psihologicheskie osnovy vospitanija [Socio-psychological basis of education]*. Moscow, 57. [in Russian].
10. Kapterev, P.O. (1898). *Jenciklopedija semejnogo vospitanija i obuchenija: Vypusk IV. O detskih igrach i razvlechenijah [Encyclopedia of family education and training: Part IV. About children games and entertainment]*. St. Petersburg, 58. [in Russian].
11. *Obshhestvennye detskie igry i ih vospitatel'noe znachenie* [Social children games and their educational meaning]. (1896). Kyiv, 50. [in Russian].
12. Pjatkovskij, A. (1881). *Pedagogicheskaja hronika [Pedagogical chronicle]. Narodnaja shkola [National school]*, 1, 91. [in Russian].
13. *Neobhodimye svedenija dlja roditel'ej i vospitatel'nic ili kratkoe izlozhenie nauki o vospitanii* [The necessary information for parents and educators or a summary of educational science]. (1862). St. Petersburg, 171. [in Russian].
14. Obshhestvo Zolushki [Cinderella association] (1894). *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 7, 219–225. [in Russian].
15. Sivorcova, N. (1903). *Chetyre pervyh goda v zhizni nizhegorodskoj sekcii gigieny vospitanija i obrazovanija* [The first four years in the life of the Nizhnij Novgorod section of educational and upbringing hygiene]. *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 6, 75–84. [in Russian].
16. Zak, N. (1894). *Vozvrashhenie uchenikov iz letnej kolonii knjagini A.M. Kozlovskoj v Moskvu* [The return of the pupils from the Princess A. M.

Kozlovskaja colony to Moscow]. *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 5, 234–236. [in Russian].

17. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti F. 200 Kharkivske tovarystvo rozpovsiudzhennia v narodi pismennosti 1869-1920. op. № 1. spr. 364. O zadachah i pravil'nom ustrojstve letnih shkol'nyh kolonij [About the tasks and right summer school colonies organization]. Doklad N.A. Shirjaeva, 1910, ark. 1–50. [in Russian].

18. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti F. 200 Kharkivske tovarystvo rozpovsiudzhennia v narodi pismennosti 1869-1920. op. № 1. spr. 385. O rabote letnih shkol'nyh kolonij [About the work of summer colonies]. Perepiska, 1911, ark. 1–42. [in Russian].

19. Letnie kolonii moskovskih gorodskih nachal'nyh uchilishh [The summer colonies of the Moscow local primary colleges] (1903). *Vestnik vospitanija [Educational harbinger]*, 5, 96–112. [in Russian].

УДК 376(437.3)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЧЕХІЇ

Плужник О. В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Україна, Переяслав-Хмельницький

У статті досліджено розвиток спеціальної освіти в Чехії від зневаги та презирства стосовно дітей з особливими потребами до визнання їх права на навчання та необхідності забезпечення реалізації цього права шляхом запровадження спеціальної освіти. Розглянуто становлення професійної підготовки вчителів до роботи з особливими дітьми. Розкрито зміст модернізації шкільної освіти з урахуванням потреб інклюзивної освіти. Визначено, що висвітлення, узагальнення та осмислення проведених реформ щодо спеціальної освіти у Чехії дає

змогу врахувати їхні переваги і недоліки та правильно визначити стратегію освітньої реформи в Україні.

Ключові слова: розвиток спеціальної освіти, діти з особливими потребами, спеціальна педагогіка, освітні реформи, підготовка вчителів до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Плужник О. В. Становление и развитие специального образования в чехии / Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды, Украина, Переяслав-Хмельницкий

В статье исследовано развитие специального образования в Чехии от пренебрежения и презрения по отношению к детям с особыми потребностями к признанию их права на обучение и необходимости обеспечения реализации этого права путем введения специального образования. Рассмотрено становление профессиональной подготовки учителей к работе с особыми детьми. Раскрыто содержание модернизации школьного образования с учетом потребностей инклюзивного образования. Определено, что освещение, обобщения и осмысления проводимых реформ в сфере специального образования в Чехии дает возможность учесть их достоинства и недостатки и правильно определить стратегию образовательной реформы в Украине.

Ключевые слова: развитие специального образования, дети с особыми потребностями, специальная педагогика, образовательные реформы, подготовка учителей к работе в условиях инклюзивного образования.

Pluzhnik O. V. Becoming and development of special education in czech republic / Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University of Pereyaslav-Khmelnitsky, Ukraine, Pereyaslav-Hmelnytsky

The article examines the development of special education in the Czech Republic from neglect and contempt for children with special needs to recognize their right to study and the need to ensure the realization of this right through the introduction of special education. The formation of teachers' professional training for working with special children is considered. The contents of the modernization of school education with regard to the needs of inclusive education are revealed. It is determined that coverage, generalization and comprehension of the implemented reforms in the field of special education in the Czech Republic makes it possible to take into account their advantages and disadvantages and correctly define the strategy of educational reform in Ukraine.

Key words: development of special education, children with special needs, special pedagogy, educational reforms, preparation of teachers for work in conditions of inclusive education.

Постановка проблеми. Для створення сучасної конкурентоспроможної освітньої системи необхідно вивчати та враховувати досвід інших країн, передусім своїх сусідів, що випередили Україну в розвитку. На думку Є. Краснякова, вивчення досвіду освітніх реформ країн Центральної та Східної Європи, зокрема Чеської Республіки як члена Європейського Союзу, є надзвичайно важливим для України, оскільки проблеми відповідних трансформацій в освіті та системі державного управління освітою в Україні у зв'язку з входженням до європейського освітнього простору є надзвичайно цінними, а висвітлення, узагальнення та осмислення проведених реформ у Чехії дає змогу правильно визначити стратегію освітньої реформи, врахувати переваги, недоліки, шляхи їх усунення, передбачити можливі виклики, уникнути помилок тощо [1, с. 10].

Досвід Чеської Республіки для освіти України має надзвичайну цінність, це зумовлено тим, що Україна, як і блок країн Центральної та Східної Європи, належать до посткомуністичних країн, які зазнали довгострокового панування комуністичної системи. Тісно переплітається історія цих двох країн. Так, між Чехією та Київською Руссю існували династійні, господарські та культурні зв'язки [3, с. 113].

Зокрема, вивчення чеського досвіду підготовки майбутніх учителів початкових класів до діяльності в умовах інклюзивної освіти становить великий інтерес для аналізу, осмислення й збагачення сучасної науки та оптимізації вітчизняної спеціальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед публікацій, що присвячені вивченню галузі освіти в Чеській Республіці варто виділити праці таких науковців як Н. Бондарчук, О. Долгой, Т. Дрожжиної, Л. Калініної, О. Карпенко, Є. Краснякова, Л. Пасечнікової, Л. Сігаєвої, В. Яникової. Разом з тим аналіз наукової літератури щодо становлення інклюзивної освіти в Чехії свідчить, що на сьогодні це питання залишається малодослідженим.

Аналіз робіт провідних чеських істориків та педагогів, опублікованих у різні історичні часи (Т. Войцко, Ф. Кабеле, Й. Копецкій, Р. Кучера, Й. Матей, С. Нечас, В. Паржізек, М. Совак, М. Турда, О. Хлуп, Й. Шафранек, М. Шімонек, В. Шмідт та ін.) показав, що розвиток чеського освіти впродовж тривалого періоду перебував під подвійним впливом – слов'янським і німецьким.

Формулювання цілей статті: дослідити становлення та розвиток інклюзивної освіти в Чехії; розкрити зміст модернізації шкільної освіти з урахуванням потреб інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями зазнало певних змін, які були тісно пов'язані з нормами і мораллю суспільства. Важливою була політика правлячого

шару і розвитку суспільного мислення тодішніх жителів держави. Розвиток людського суспільства відбувався в кілька етапів, і водночас змінювалось ставлення до людей з інвалідністю. У первісній общині слабкі та хворі особи загрожували життєздатності сім'ї чи племені. Відношення до таких людей визначало тривалість їх життя. Їх чекало вигнання або пряма ліквідація. Так, законодавство давньогрецької Спарти передбачало виявляти фізично неповносправних дітей і відокремлювати їх від здорових, оберігаючи в такий спосіб державний устрій і сповідуючи ідею «фізичної повноцінності» своїх громадян. Неповноцінність і непотрібність людей з порушеннями було визнано в основах Римського права. Саме римський суд, встановивши інститут опікунства над людьми з обмеженнями, став у подальшому зразком для вироблення законодавчих норм стосовно фізично та психічно неповносправних. Римське право стало основоположним у законодавстві більшості європейських країн та закріпило юридичний статус повної безправності людей з обмеженнями.

Тільки період гуманізму та ренесансу повернув суспільство на шлях до цінностей людського життя, освіти та культури. Деякі релігії, такі як християнство, проголошували любов до свого ближнього і допомогу всім, хто цього потребує. Виходячи з цього, ставлення суспільства до інвалідів змінилося і з'явилися перші притулки (лікарні) для людей з обмеженими можливостями, де надавалася необхідна допомога. У ряді притулків, крім опіки, також зосереджувалась увага на освіті інвалідів. Це означало зміну відносин суспільства до інвалідів та до дитини, зокрема.

Гуманітарні засади виховання дітей з особливими освітніми потребами в період гуманізму та епохи Відродження, просвітлені у поглядах Я. А. Коменського (1592-1670), який окреслював необхідність загальної та всебічної освіти для всіх людей, без поділу за статтю, походженням і станом. Необхідність освіти для всіх людей, навіть для

людей з інвалідністю, вчений описує в своїй книзі «Vševýchova» («Пампадія», буквальный переклад – «Навчання всіх усьому»), яка, на думку експертів, є одним з перших теоретичних робіт у галузі спеціальної педагогіки. На основі ідей Коменського та інших гуманістів здійснилися спроби освіти дітей та молоді з обмеженими фізичними і сенсорними можливостями в установах і різних приватних закладах.

В період Першої республіки (1918-1938 рр.) було закладено основу майбутньої мережі спеціальної освіти Чехії. Практичні зусилля щодо поліпшення становища дітей-інвалідів супроводжувались теоретичною підтримкою, якій сприяла розробка сфери корекційної педагогіки. Під цим поняттям розумівся розвиток інвалідів та їх інтеграція в суспільне життя [7].

Спеціальні школи були створені не лише як засоби для догляду за дітьми-інвалідами, а також для дітей з психічними або соціальними вадами. На момент їх створення вони мали офіційний статус установ, які допомагають подолати нерівність у соціальній та медичній сфері дітей, яких було важко виховувати у загальноосвітніх навчальних закладах. Пізніше ці установи були розширені для навчання ромських дітей та дітей із сімей іммігрантів зі Словаччини [8].

Як відомо, на розвиток чеської освіти трагічно вплинула нацистська окупація Чехословаччини в 1938–1945 рр. Внаслідок вторгнення нацистів уже в 1939 р. були закриті всі чеські виші. Після визволення Чехії від німецько-фашистських загарбників значний вплив на чеську науку стала здійснювати комуністична партноменклатура, насаджена й підтримувана Радянським Союзом. Цей вплив не був однозначним. З одного боку, створювалися безпрецедентні організаційні можливості для функціонування освітньо-наукової сфери, системного фінансування наукових розробок. З іншого – наукова еліта не могла не реагувати на надмірну ідеологізацію науки й суспільного життя загалом у цей період.

Сотні вчених були з політичних причин позбавлені можливості виконувати наукову діяльність, сотні – емігрували. Ідеологічна диктатура практично знищила цілу низку суспільно-наукових і гуманітарних дисциплін, зокрема дітище Менделя – генетика – була оголошена псевдонаукою. Припинено контакти зі світовою наукою [2, с. 498].

На початку 1950-х років надання послуг для дітей-інвалідів ускладнюється загальною економічною кризою. Безжальна боротьба за політичний вплив, обмежені ресурси (фінансові, матеріальні) змусили соціалістичну владу, міністерства охорони здоров'я, соціального забезпечення та освіти маніпулювати дітьми-інвалідами з метою зміцнення власних політичних пріоритетів. З метою надання послуг дітей було поділено на три критерії: виліковні, здатні до навчання і здатні до часткової соціалізації. Після Другої світової війни ідеологічні основи спеціальної освіти робили акцент більше на наслідки інвалідності з точки зору людського капіталу, ніж на походження і причини інвалідності. В цей час головним критерієм поділу був рівень психічного розвитку, який зумовив початок диференціації щодо установ для дітей-інвалідів [9].

Етап розвитку школи в Чехословаччині після її звільнення від німецьких окупантів в 1945 р виявився особливо складним і суперечливим. З одного боку було відкрито доступ усьому населенню країни до отримання будь-якого виду освіти, з іншого, – школа була під сильним впливом ідей і практики радянської педагогіки, а нововведення в сфері освіти часто не відповідали специфічним культурним традиціям чеського народу. Цей період знаменується створенням єдиної школи (закон 1948 р.) і частим прийняттям шкільних законів (1948, 1953, 1960, 1976, 1984 рр.), зміною термінів обов'язкового навчання (поперемінно варіювався від 8-ми до 10-ти років), структурою системи освіти, навчальних планів і змісту навчання [3, с. 113-118].

Досліджуючи процеси в освітній політиці навколо дітей-інвалідів у період між повоєнними часами і першим десятиліттям соціалізму, можна відмітити множинні протистояння між різними міністерствами, місцевими та центральними органами влади, адміністраціями та фахівцями, батьками та спеціалістами, що згодом призвело до тривалого взаємного відчуження між ними.

Після 1950 р. була розроблена спеціальна освіта і в той же час це веде до розвитку самостійної педагогічної дисципліни – спеціальної педагогіки. Спеціальні педагоги вважали, що право дітей з інвалідністю на освіту можна краще реалізувати за допомогою використання спеціальних педагогічних методів, форм та засобів. Таким чином, Чеська Республіка стала країною, де розподіл освіти здійснювався у два потоки. Це була система загальної освіти (дошкільна, початкова, середня) для дітей фізично, розумово та психологічно здорових та дітей, які не відповідали цим складним критеріям здоров'я. В рамках такої системи відсутність одного пальця на руці давала привід розташування такої дитини у спеціальні установи [6, с. 18]. О. Міллер стверджує, що ця система Інститутів сегрегації часто не забезпечувала освіту дітям з важким ступенем психічного здоров'я, інвалідності і тому вони повністю виключалися з освіти.

Як зазначають сучасні чеські науковці Інституту досліджень інклюзивної освіти Університету Масарика В. Шмідт та К. Панчоха, вже з 1960-х рр. протистояння образу педагога, який інтегрує дітей, і школи як інституту сегрегації не тільки отримує свій подальший розвиток в практиці освіти, але і займає вагоме місце в тематиці масової культури (наприклад, книга Б. Кауфманн «Вгору по сходах, що ведуть униз» (1965) та фільм за її мотивами Р. Малліган (1967)). З другої половини 1980-х рр. ідея протистояння педагога і шкільної системи отримує системне втілення: вчителі починають публікувати книги на основі

досвіду викладання в «складних» школах, їх книги та біографії екранізуються популярними режисерами. Образ учителя, діючого всупереч сформованим стратегіям освіти дітей «з особливими потребами», стає більш позитивним. Але при цьому і методичні розробки, і художні твори актуалізують основні дилеми інклюзії: конфлікт між соціальною інтеграцією і збереженням зв'язків зі своєю спільнотою, між наданням права вибору і необхідністю слідувати домінуючому стилю навчання в непідготовленому середовищі [4].

Отже, у період 1970-1989 рр. були випадки включення дитини з обмеженими можливостями в клас звичайного типу, але освіта цих учнів була повністю покладена на плечі школи і конкретних учителів. Необхідно було вирішувати питання персоналу. Незважаючи на всі зусилля, освітня система не змогла охопити всіх учнів з обмеженими можливостями. За межами шкільної системи залишилися діти з поєднанням різних видів порушень, для яких не було відповідної школи, а також діти з високим ступенем психічної недостатності.

З поділом освіти на дві течії була розділена і підготовка вчителів. Навчальний курс підготовки вчителів отримав назву «Педагогічна освіта для шкіл і молоді, яка потребує особливої уваги». У процесі вивчення інших дисциплін студенти не вивчали проблеми дітей з обмеженими можливостями.

Після листопаду 1989 року настав період спеціальної освіти. Важливими постатями, що визначають розвиток галузі, є професор Франтішек Кабеле, професор Марі Віткова, професор Ян Єсенський, доцент Ярослав Кисучан, доцент Марія Черна, доцент Іва Шварцова та інші.

Демократичні зміни в суспільстві, безумовно, були відображені і у напрямку чеської спеціальної освіти, а також психотерапії як предмету. 1989 рік приніс громадянам Чеської Республіки не лише демократію, але

й багато інших змін в їхньому житті, які вагомо вплинули на освіту та навчання. Поняття «інтеграції» та «інклюзії» стають визначальними. Виникає соціальна інтеграція у плані рівноправного включення у суспільство, а також інтеграція та інклюзія як процес включення в освіту.

У 90-х роках відбулася поступова інтеграція дітей з інвалідністю у загальноосвітні школи. Велике значення мало прийняття Закону про початкові школи у 1991 році, в якому вперше згадується про можливість інтеграції дітей-інвалідів у загальноосвітні навчальні заклади [4].

90-ті роки ХХ століття стали часом науково-педагогічних і суспільно-політичних пошуків шляхів розвитку чеської освіти, бурхливих дискусій і появи проектів, програмних документів, концепцій в цій області. Так, у 2000 році Міністерством освіти, молоді та спорту розроблено та опубліковано документ «Звернення до десяти мільйонів», що містить аналіз стану і можливих напрямків розвитку чеської системи освіти. Документ був опублікований у пресі і в Інтернеті для широкої дискусії. У «Зверненні» говорилося, що модернізація чеської освіти спрямована, перш за все, на: зміну цілей і змісту освіти; зміну традиційного виду освітніх установ; розширення можливостей отримання освіти; підтримку роботи вчителів і школи; формування найкращих умов для підвищення якості освіти.

Було перераховано дванадцять основних положень, на які потім спирався уряд Чехії при модернізації своєї шкільної системи: школа для Європи; життя у світі знань та інформації; можливість мати хорошу роботу протягом життя / формування здатності активно пристосовуватися до мінливого ринку праці; посилення значення загальної і загально професійної освіти; спрямованість на ключові вміння і формування широкої бази для поглиблення, розширення і зміни кваліфікації; активне використання цивільного простору / практичне знання правового простору, вміння користуватися законами і власними

правами, які надає суспільство; створення у школі рівних шансів для всіх; підтримка здібностей кожного; розширення можливостей вчитися після отримання атестата; посилення ролі і мотивації вчителів; суспільство – школі, школа – суспільству; контроль за якістю роботи освітніх установ; розширення інформації про роботу шкіл, про ринок праці, про консультаційні служби [5].

Висновки. Отже, Чехії, як і іншим країнам, знадобився значний проміжок часу для усвідомлення того, що діти з особливими потребами, у силу особливостей свого психічного та (або) фізичного стану, є рівними у правах і свободах з іншими дітьми, які не мають психофізичних вад. У Чехії, як і в інших країнах, до 1989 року люди з обмеженими можливостями не були включені до загальноосвітніх закладів. Переважав сегрегаційний підхід. Головною особливістю була виняткова концентрація дітей, школярів та студентів у спеціальних школах, спрямованих на різні види інвалідності.

Зневага та презирство стосовно дітей з особливими потребами змінилися: спочатку на розуміння необхідності піклуватися про них; згодом – на визнання їх права на навчання та необхідності забезпечити реалізацію цього права шляхом запровадження спеціальної освіти та утворення спеціальних учбових закладів; і врешті-решт – на глибоке усвідомлення того, що у дітей з особливими потребами не просто є право навчатися, а що вони повинні мати доступ до якісної освіти і отримувати її не у спеціальних закладах, а у загальних освітніх установах, хоча й у спеціально створених для них умовах (інклюзивному середовищі).

Досвід Чеської Республіки для освіти України має надзвичайну цінність. Адже, висвітлення, узагальнення та осмислення проведених реформ щодо спеціальної освіти у Чехії дає змогу врахувати їхні переваги, недоліки та правильно визначити стратегію освітньої реформи

в Україні, уникаючи помилок. Перспективним і доцільним для подальшого дослідження вважаємо вивчення досвіду Чехії у галузі професійної підготовки вчителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Література:

1. Красняков Є. В. *Державна політика Чеської республіки в галузі освіти: досвід для України. Соціальна та гуманітарна політика. Вісник НАДУ. 2015. № 4, С. 101.*
2. Лажнік В. Й., Мандрик І. П., Патійчук В. О. [та ін.] *Країнознавча характеристика Чеської республіки: кол. моногр. За наук. ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 670 с. С. 498.*
3. Пасечнікова Л. П. *Модернізація Чеської освіти в умовах демократизації суспільства. Наукова скарбниця освіти Донеччини. 2013. № 3 (16). С. 113.*
4. Шмидт, В., & Панчоха, К. (2013). *Модели легитимизации инклюзивного образования в Чехии. The Journal of Social Policy Studies, 11(4), p. 547-560. URL: <https://jsps.hse.ru/article/view/3418>*
5. *Vyzva pro deset milionu. MSMT. Praha, 2000. URL: www.msmt.cz*
6. Müller, O. a kol. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole. Olomouc: UP, 2001. ISBN 80-244-0231-9, p. 18.*
7. Renotiérová, M. & Ludvíková, L. et al. (2006). *Speciální pedagogika. Olomouc: UP.*
8. Slowík, J.& Hlaváčková, L. (2007). *Speciální pedagogika: prevence a diagnostika, terapie a poradenství, vzdělávání osob s různým postižením, člověk s handicapem a společnost. Praha: Grada Publishing.*
9. Shmidt, V. (2015). *Child welfare discourses and practices in the czech lands: the segregation of roma and disabled children during the nineteenth*

and twentieth centuries. Published by Masaryk University. URL: www.msdbno.cz

10. *Úředníčková, R. (2012). Integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami z pohledu učitelů základních škol. Olomouc,. rigorózní práce (PhDr.). Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta*

References:

1. *Krasniakov Ye. V. Derzhavna polityka Cheskoj respubliky v haluzi osvity: dosvid dlia Ukrainy. Sotsialna ta humanitarna polityka. Visnyk NADU. 2015. № 4, S. 101.*

2. *Lazhnik V. Y., Mandryk I. P., Patiichuk V. O. [ta in.] Krainoznavcha kharakterystyka Cheskoj respubliky: kol. monohr. Za nauk. red. V. Y. Lazhnika. Lutsk: Vezha-Druk, 2015. 670 s. S. 498.*

3. *Pasechnikova L. P. Modernizatsiia Cheskoj osvity v umovakh demokratyzatsii suspilstva. Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny. 2013. № 3 (16). S. 113.*

4. *Shmydt, V., & Panchokha, K. (2013). Modely lehytymyzatsyy ynkluzyvnoho obrazovanyia v Chekhyy. The Journal of Social Policy Studies, 11(4), p. 547-560. URL: <https://jsps.hse.ru/article/view/3418>*

УДК 159.9.075

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО БЕЗПЕЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

кандидат психологічних наук, доцент, Матохнюк Л. О.

Комунальний вищий навчальний заклад «Вінницька академія неперервної освіти», Україна, Вінниця

В статті обґрунтовано та охарактеризовано основні захворювання, які можуть виникати при невмілому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а саме: гіподинамія,

порушення зору, концентрація уваги, навантаження на руки та шию, вплив на ЦНС, психологічний аспект, проблеми з харчуванням. Надані рекомендації щодо безпечного використання інформаційних технологій особистістю в сучасному інформаційному суспільстві для малюків, дошкільнят, підлітків залежно від провідного виду діяльності. Зроблено висновок про те, що розпочинати розвиток інформаційної компетентності можна з раннього дитинства, коли дитина входить в Інтернет середовище.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, безпека, Інтернет середовище, безпеки життєдіяльності, здоров'я.

кандидат психологических наук, доцент, Матохнюк Л. А. Рекомендации по безопасному использованию информационных технологий / Коммунальное высшее учебное заведение «Винницкая академия непрерывного образования», Украина, Винница

В статье обоснованы и охарактеризованы основные заболевания, которые могут возникать при неумелом использовании современных информационно-коммуникационных технологий, а именно: гиподинамия, нарушения зрения, концентрация внимания, нагрузка на руки и шею, влияние на ЦНС, психологический аспект, проблемы с питанием. Предоставлены рекомендации по безопасному использованию информационных технологий личностью в современном информационном обществе для малышей, дошкольников, подростков в зависимости от ведущего вида деятельности. Сделан вывод о том, что начинать развитие информационной компетентности можно с раннего детства, когда ребенок входит в Интернет среду.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, безопасность, Интернет среда, безопасности жизнедеятельности, здоровья.

PhD of Psychological Sciences, Associate Professor, Matochnyuk L.O. Recommendations on the safe use of information technologies / Municipal Higher Educational Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Ukraine, Vinnytsya

The article substantiates and describes the main diseases that may occur at misuse of modern informational communicative technologies, namely: hypodynamia, visual disturbance, concentration of attention, hand and neck load, influence on central nervous system, psychological aspect, nutritional problems. The recommendations on the safe use of information technology by a person in the modern information society for children, preschoolers, adolescents depending on the leading type of activity are presented in the following article. It is concluded that the beginning of the development of information competence can be done in an early childhood, when the child enters the Internet environment.

Keywords: information and communicative technologies, safety, Internet environment, life safety, health.

Вступ. Одноманітна і тривала робота з комп'ютером призводить до надмірного подразнення очей і проблем із фокусуванням, головного болю, неприємних відчуттів в очах, розпливчастості зображення тощо. Збереження здоров'я дорослих та дітей є необхідною умовою їх активності, розвитку творчого потенціалу, професійної реалізації, ефективної життєдіяльності тощо. Стан здоров'я позначається на результатах освітньої, професійної діяльності. Тому проблема його збереження повинна бути однією з пріоритетних. Оскільки діти багато часу проводять в Інтернеті з пізнавальною метою, то організація навчально-виховного процесу, дозвілля повинна завжди супроводжуватися заходами з безпеки життєдіяльності задля збереження життя і здоров'я всіх його учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання у сфері правового регулювання охорони праці відображені в роботах багатьох провідних вчених, таких як Гайдук Л., Дементій Л. В., Дуброва Н. Й., Зеркалов Д. В. та ін. [1-4]. В контексті підготовки вчителя до збереження здоров'я школярів, як основного носія знань, дослідження проводили Ветрова І., Гевал П. А., Камінська О. В., Матохнюк Л. О., Щуркова Н. Е. та ін. [5-9].

Таким чином, **метою даної статті** є висвітлення розроблених рекомендацій щодо безпечного використання інформаційних технологій особистістю в сучасному інформаційному суспільстві.

Основна частина. Порушення правил та інструкцій з безпеки життєдіяльності через незнання, небажання та нездатність їх виконувати є причинами травматизму, нещасних випадків та погіршення здоров'я. В основі цих причин лежать психологічні причини: критичне ставлення до технічних рекомендацій, інструкцій, небажання їх виконувати; незнання норм і способів забезпечення безпеки, правил використання сучасних технологій; невиконання правил та інструкцій з безпеки через невідповідність психофізичних можливостей людини (недостатня координація руху і швидкість рухових реакцій, поганий зір тощо) вимогам даної роботи та ін.

Аналіз проведених досліджень, наукової літератури дає можливість стверджувати наявність взаємозв'язку між використанням комп'ютера і погіршенням здоров'я людей. До захворювань, які можуть виникати при невмілому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій відносяться такі:

- *Гіподинамія.* Тривале сидіння перед комп'ютером в одній позі замість занять спортом і активних ігор на свіжому повітрі призводить до того, що м'язи слабо розвиваються, дитина стає дратівливою, швидко

стомлюється. До того ж сидяче положення негативно позначається на спині та попереку, псується постава.

- *Порушення зору.* Постійна напруга зору веде до стомлення очних м'язів, а також негативно впливає на внутрішньочні судини і сітківку ока.

- *Концентрація уваги.* Тут все неоднозначно – під час коротких сеансів використання комп'ютера увага, навпаки, тренується, а ось під час тривалих – концентрація втрачається.

- *Навантаження на руки.* Під час роботи за комп'ютером кисті рук постійно знаходяться в напрузі: вони здійснюють однотипні рухи, довгий час не змінюють позицію, як наслідок виникає стійке стомлення м'язів рук, що виражається потім в болю суглобів. Крім того, через порушення кровообігу і погіршення нервової прохідності можлива поява судом, порушення координації пальців.

- *Навантаження на ший.* Шийний відділ хребта під час роботи за комп'ютером також знаходиться в постійній напрузі, особливо якщо дитина сидить нерівно. У результаті погіршується кровопостачання мозку, може виникнути кисневе голодування, що виявляється в головних болях.

- *Вплив на ЦНС.* Тривале використання комп'ютера може не тільки стати причиною підвищеної стомлюваності і навіть запаморочень, але й викликати інші вегето-судинні порушення – денну сонливість, полохливість, апатію, неухважність, запальність, слабкість тощо.

- *Психологічний аспект.* Часто діти, захоплені Інтернет-спілкуванням, втрачають здатність до живої комунікації – їм складніше знаходити спільну мову з однолітками, нецікаві інші активності. Крім того, на емоційний і розумовий розвиток дитини можуть справити істотний вплив потоки інформації, одержуваної з Мережі, на жаль, далеко не завжди корисної та безпечної.

- *Проблеми з харчуванням.* Захоплена комп'ютером дитина часто забуває про їжу або зовсім втрачає апетит. Інші діти, навпаки, починають харчуватися неконтрольовано – перекушувати прямо перед монітором і не особливо дбати про якість їжі.

Невід'ємною складовою безпечного використання інформаційних технологій та позитивного впливу на життєдіяльність людини є систематичне навчання з охорони праці та безпеки життєдіяльності. Так наприклад, класні керівники повинні забезпечувати включення в тематику виховних годин, батьківських зборів питання профілактики травматизму щодо роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями, питання щодо застосування їх відповідно до віку тощо.

Батьки дітей рано чи пізно стикаються з проблемою знайомства своєї дитини з Інтернет світом, і практично кожен раз це стресова ситуація для обох сторін. Варто розуміти, що навколо он-лайн - спільноти існує багато непорозумінь, через які батьки обмежують дітей в Інтернеті.

Інтернет - невід'ємна частина сучасного світу. Батьки, обмежуючи дітей в он-лайн, позбавляють їх можливості задовольняти основні потреби, в цьому випадку - соціальні. Ця ситуація згодом може викликати серйозні психологічні проблеми у дитини. В сучасному інформаційному світі дитячий майданчик частково знаходиться у віртуальній реальності, тому не пускати туди дітей не можна. За своєю суттю Інтернет - це нескінченний довідник, але щоб запобігти подорож дитини по небажаних сайтів, варто встановити на комп'ютер або інший гаджет програму батьківського контролю. Наприклад Qustodio, KidLogger або «Кібермама».

Часто у поганій пам'яті і ліні дитини звинувачують комп'ютер. З однієї сторони правда полягає в тому, що дитині більше не потрібно відвідувати бібліотеку і вчитувати сотні сторінок. Це тільки полегшує

йому життя, а не робить його ледачим. Необов'язково пам'ятати напам'ять формулу, важливіше знати, як і коли її використовувати. Тим більше, використовуючи інформацію постійно, людина все одно поступово її завчає. Зате завдяки Інтернету ми завжди можемо знайти ту інформацію, яку не використовуємо щодня.

Існує думка про те, що комп'ютерні ігри зомбують дітей. З одного боку, якщо заборонити дітям ігри, то вони просто буде шукати інший спосіб гри. З іншого, з головою в ігри йдуть ті, кому погано в реальному житті. Для того щоб дитина не перетворилася на такого собі зомбі, необхідно допомогти їй знайти іншу цікаву справу. Як тільки в реальному житті вона виявить щось більш привабливе, то за комп'ютером багато часу проводити не буде.

Питання щодо віртуальних друзів, які начебто можуть замінити реальних, само по собі не є актуальним. Тому що, сам по собі комп'ютер на комунікабельність ніяк не впливає, але якщо дитина є мовчазною за своєю природою, то з віртуальними друзями їй буде простіше. Не варто забувати, що за віртуальними образами стоять реальні люди, зустріч з якими цілком можлива.

Суїцидальні нахили у дітей виникають не від віртуальних, а від цілком реальних проблем. Якщо в сім'ї відсутнє взаєморозуміння, дитина піддається психологічному насильству, відчуває проблеми в школі, наприклад є жертвою булінгу, то якась інформація в Інтернеті може прискорити його до вчинення такого страшного вчинку. Однак слід пам'ятати, що не інформація шукає підлітка в Інтернеті, а підліток - інформацію. Якщо у тінейджера немає і не було суїцидальних думок, то ніякі сайти його не спровокують.

Зараз діти самостійно ведуть свої блоги, знімають відео для YouTube і прагнуть до великої кількості передплатників, однак те, що дитина нездатна почати заробляти в Інтернеті за власною ініціативою, -

глибока помилка. Вони, як і ми, дуже сильно інтегровані в кіберпростір: соціальні мережі, гаджети, Інтернет тощо. Тому батьки блогерів - це скоріше помічники і координатори процесу, в якому головний герой - їх дитина. Незважаючи на те, що формат блогерства далекий від того, чим займаються юристи та лікарі, це заняття стало справжньою професією в сучасному світі. Великі корпорації наймають блогерів на постійну роботу для ведення корпоративних блогів. Якщо дитина вирішила їм стати, то потрібно дати їй цей шанс.

Сьогодні підключитися до Інтернету можна з будь-якого місця. Велика кількість цифрових пристроїв доступна в кожному кафе. Wi-Fi дозволяють не випадати з віртуального життя ані на хвилину. Ми постійно на зв'язку в месенджері, миттєво повідомляємо про важливі і не особливо важливі події всьому світу, викладаючи фото в соціальні мережі, і в будь-яку секунду можемо знайти потрібну інформацію.

Сучасні діти з перших місяців життя дивляться правильні «розвивальні» мультфільми і займаються корисними навчальними програмами прямо на планшеті. Створюють власні акаунти в соцмережах, освоюють простори Інтернету. Причому роблять це все дуже рано – іноді ще до того, як навчаються читати.

Звичайно, про повноцінне користування Мережею можна говорити не тільки тоді, коли дитина навчилася читати. Раніше обов'язковою умовою було і вміння писати, точніше – надрукувати в пошуковому рядку цікаву тему, але сьогоднішні діти з успіхом освоюють голосовий пошук, надиктовуючи Ґуглу, що їм показати. Тому – достатньо лише вміти прочитати побачене. Інша справа, що діти до 7 років, навіть вміючи читати, не до кінця здатні розуміти знайдену інформацію. Вони не завжди відрізняють рекламу і дійсний вміст, он лайн-програми та програми, які вимагають завантаження. Не кажучи вже про платний і безкоштовний контент. Дошкільнята навряд чи зможуть самотійно

користуватися Інтернетом. Потрібна постійна допомога дорослих – і для пошуку матеріалу, і для контролю роботи дитини за комп'ютером. Звичайно, усі діти різні, і доступ до Інтернету кожному потрібен для своєї мети. Завжди знайдуться вундеркінди, які з трьох років будуть захоплено вивчати он-лайн-енциклопедії, а з шести – писати власні програми. Ми можемо говорити лише загалом, спираючись на основні стереотипи мислення та поведінки дітей різного віку.

Так, для малюків 3-4 років можна знайти спеціалізовані сайти – з управлінням через картинки, великими кнопками і, головне, спеціально адаптованим змістом. Звичайно, без допомоги батьків тут не обійтись. Завдання дорослих – знайти потрібний сайт, запустити його, показати малюкові основи управління (як водити мишкою або на яку кнопку натискати). У малих «дозах» такі розваги будуть цікаві й корисні, але не варто зловживати он-лайн-іграми – організм дитини в цьому віці недостатньо підготовлений для тривалого сидіння біля монітора. Завжди (а особливо – у перші місяці освоєння дитиною Інтернету) обговорюйте з нею побачене в Мережі, цікавтеся її новими знайомствами. Обов'язково навчіть дитину повідомляти вам про будь-які тривоги або, тим більше, загрози, пов'язані з Інтернетом. Малюк повинен знати, що завжди може розраховувати на вашу підтримку і спокійну впевненість. Будьте впевнені в своїх силах і зберігайте послідовність у вимогах, багато розмовляйте з дитиною, користуйтеся програмами батьківського контролю – і перші кроки вашої дитини в Інтернеті будуть правильними.

Дошкільнята 5-6 років в цьому віці вже тягнуться до Інтернету, непогано знають основні засади його використання. Але, як ми вже писали вище, не всі аспекти он-лайн-життя під силу осмислити шестиліткам, тому обов'язково має бути батьківський контроль. Дітям в цьому віці потрібно пояснити різницю між віртуальним і реальним життям, навчити азам конфіденційності – наприклад, ніколи не

розповідати незнайомцям свою домашню адресу або номер телефону. Якщо ви довіряєте діткам самостійний інтернет-серфінг – краще встановіть спеціальні дитячі пошукові сайти (наприклад, MSN Kids Search) і обов'язково користуйтеся програмним забезпеченням батьківського контролю. Спочатку буде краще, якщо дитина не стане самостійно відкривати нові сайти: обговоріть з нею, які он лайн-ресурси їй цікаві, і складіть чіткий перелік сторінок, на які можна заходити. Для цього можна створити дитині власний профіль користувача з обмеженим доступом на сайти. Старших діток можна навчити користуватися сервісом «Вибране» в браузері, попередньо внісши туди всі узгоджені сайти. Добре буде, якщо перед початком роботи дитини в Інтернеті батьки проведуть з нею попередню бесіду – озвучать основні правила знаходження в Мережі (як користуватися пошуковиками, як спілкуватися з іншими відвідувачами сайту, що можна і що не можна писати для загального огляду, які картинки і відео можна публікувати в соцмережах, а які – не варто, що таке платний контент і т.д.) і обговорять умови використання комп'ютера дитиною (тільки після виконання домашнього завдання, не більше години на день і т.ін.). Створіть список правил користування Інтернетом вдома за участю ваших дітей. Туди можна включити типи сайтів з необмеженим доступом, години користування мережею та рекомендації зі спілкування з іншими в он лайні, включаючи чат-кімнати. Тримайте комп'ютери з Інтернет - з'єднанням у відкритій зоні, поза межами кімнати вашої дитини. Вивчіть інструменти для фільтрування Internet (Батьківський контроль в Windows Vista), як один із додаткових, але не замінних методів батьківського контролю. Знайте, які чат-кімнати та дошки повідомлень діти відвідують та з ким розмовляють. Рекомендуйте їм використовувати контрольовані чати, та наполягайте на тому, щоб вони залишалися в публічних зонах чатів.

Починаючи з семи років можна говорити про самостійний досвід спілкування в Інтернеті. Можна дозволити дитині працювати самій, але наглядати, як у неї це виходить. Для цього, наприклад, ставиться комп'ютер у вітальні або на кухні – там, де сім'я проводить багато часу і де можна час від часу бачити, що відбувається на моніторі. Будьте поблизу, щоб дати пораду, якщо знадобиться, і вберегти дитину від помилки. Допомагайте, але довіряйте. У той же час, заводити власну поштову скриньку дитині в цьому віці ще рано – нехай користується сімейною. Так є можливість контролювати її листування, щоб не бентежити дитину недовірою. Ще один спосіб ненав'язливого контролю – періодичний перегляд папки тимчасових Інтернет - файлів. У 7 років дитина ще не завжди здатна вести грамотний письмовий діалог, тим більше – у спілкуванні з віртуальними знайомими. Тому краще поки обмежити використання дитиною месенджерів: Skype, Viber, ICQ та інших. Купуйте ігри і програми англійською мовою і, незабаром будете вражені словниковим запасом дитини. Поговоріть зі своїми дітьми про їхніх он лайн друзів та те, чим вони займаються так, як ви б говорили про будь-яких інших друзів або заняття. Розмову проведіть про список повідомлень і про те, щоб вони не спілкувалися з незнайомцями. Спільний доступ до файлів, отримання текстів та картинок з Інтернету може порушувати закони про авторські права. Доцільно домовитися з дитиною, що без узгодження з батьками вона не буде нічого завантажувати (файли, музика, програми, відео) і публікувати особисті дані (заповнювати профілі, реєструватися де-небудь тощо). Розкажіть про поняття комп'ютерного вірусу і про те, що його можна ненароком завантажити разом з нібито корисною програмою. Розкажіть про он лайн-шахраїв і способи обману.

Якщо батькам вдалося до 9-10 років втримати дитину далеко від Інтернету, то в 9 років вона вже буде прагнути туди цілеспрямовано,

прекрасно розуміючи можливості цієї Мережі і свої перспективи в її використанні. Тому слід не просто «випустити» дитину на простори Інтернету, але й провести ретельну підготовку, навчивши обережності з незнайомцями і розповівши, що не можна використовувати Мережу для хуліганства, поширення пліток або погроз.

Користуйтеся програмами батьківського контролю, здатними захистити дитину від небажаного контенту. Але все ж попередьте дитину про те, що їй можуть трапитися еротичні матеріали або заклики до насильства – навчіть, як реагувати на таке. Наполягайте на тому, щоб ваші діти ніколи не погоджувалися зустрічатися зі своїм он лайн другом. Навчіть своїх дітей ніколи не давати про себе інформацію по електронній пошті, в чатах, дошках оголошень, реєстраційних формах і персональних профілях, а також при участі в он лайн конкурсах. Домовтесь зі своєю дитиною розповідати вам про те, що або хто в он лайні примушує її почувати себе незручно або налякано. Будьте спокійними та нагадайте своїм дітям, що у них не виникне проблем, якщо вони про щось вам повідомлять. Важливо, щоб ваша дитина не думала, що її позбавлять привілею користуватися комп'ютером. Поясніть більше про те, як діяти з он лайн шахраями та кібер-хуліганями. Поговоріть із своїми дітьми про он лайн порнографію та направте їх на позитивні сайти про здоров'я. До правил користування Інтернетом у цьому віці можна віднести такі: користуватися ПК в умитому, причесаному і одягненому вигляді; сидати за комп'ютер лише в разі вивчених уроків і в повністю чистій і охайній кімнаті; за комп'ютером не приймати їжу, чай, лимонад і т.п.; список справ, залишених мамою, має бути виконаний на 100%; не битися за мишку з сестрою (братом) – учитися домовлятися.

Для підлітків 11-15 років є розповсюдженим той факт, що інколи вони переживають періоди низької самооцінки, шукають підтримки від своїх друзів та менше бажають виправдовувати очікування батьків.

Старші підлітки мають потребу ототожнювати себе з якоюсь групою, та бажають незалежності, й вони схильні порівнювати цінності своєї сім'ї та своїх товаришів. У старшому підлітковому віці діти є більш зрілими та готові взаємодіяти зі світом на інтелектуальному рівні. Загалом підлітки відкриті новим ідеям, але їм бракує життєвого досвіду для того, щоб оцінювати себе. Важливо, щоб батьки продовжували відігравати активну роль у контролі використання дітьми Інтернету. Якщо немає можливості придбати окремий комп'ютер, виділіть дитині окрему операційну систему на вашому. Урочисто повідомте, що тепер він господар і може робити в ній, що забажає. Хай «колупається», обслуговує, пробує програми – і однокласники швидко почнуть його поважати, та запитувати поради. Порадьте вести щоденник або власні записи в комп'ютері, і ви навіть не встигнете зрозуміти, коли дитина освоїла Office Word. Покажіть, як записувати диски. Домашнє відео і фото – ось де простір для творчості і фантазії. І нехай першим буде змонтований відеокліп – з дня народження бабусі. Головне – дитина знає, як це робити. Допоможіть дітям захиститися від спаму. Скажіть їм не давати свої адреси електронної пошти, не відповідати на «сміттєву» пошту та використовувати фільтри електронної пошти. Знайте, які сайти відвідують ваші діти. Перевірте, щоб вони не відвідували сайти з агресивним змістом, або самі не розміщали персональну інформацію та фотографії. Навчіть своїх дітей відповідальному та етичному поведженню в он лайні. Вони не повинні використовувати Інтернет для розповсюдження пліток, хуліганити або загрожувати іншим. Переконайтеся, що ваші діти консультуються з вами, перш ніж проводити в он лайні якісь фінансові операції, включаючи замовлення, купівлю або продаж. Обговоріть он лайн ігри та їхні потенційні ризики зі своїми дітьми. Нагадайте їм, що азартні розваги в он лайні є незаконними.

Висновки. Отже, нами обґрунтовано та охарактеризовано основні захворювання, які можуть виникати при невмілому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а саме: гіподинамія, порушення зору, концентрація уваги, навантаження на руки та шию, вплив на ЦНС, психологічний аспект, проблеми з харчуванням. Надано рекомендацій щодо безпечного використання інформаційних технологій особистістю в сучасному інформаційному суспільстві для малюків, дошкільнят, підлітків залежно від провідного виду діяльності. Доведено, що розпочинати розвиток інформаційної компетентності можна з раннього дитинства, коли дитина входить в Інтернет середовище.

Література:

1. Гайдук, Л., Отвага, І. (2004). Професійні хвороби та шляхи їх профілактики. *Охорона праці*, № 11, С. 36-38.
2. Дементій, Л. В., Юсіна, Г. Л., Чижиков, Г. І. (2006). Охорона праці в галузі ДДМА, Краматорськ, 296 с.
3. Дуброва, Н. Й. (2009). Методичні рекомендації щодо організації системи управління охороною праці в навчальних закладах. *Безпека життєдіяльності*, № 7, С. 23 – 31.
4. Зеркалов, Д. В. (2011). Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: навчальний посібник, Основа, Київ, 551 с.
5. Ветрова, І. (2004). Перше слово “мама”, друге “комп’ютер”. *Вплив комп’ютера на психологічний розвиток молодшого школяра. Відкритий урок розробки технології досвіду І.Ветрова, К.*, № 1–2., С.49–51.
6. Гевал, П. А. (2000). Загальні принципи використання комп’ютера на уроках різних типів. *Комп’ютер в школі та сім’ї*, №3, С. 33-34.
7. Камінська, О. В. (2014). Методичні рекомендації для батьків та педагогів з профілактики і корекції інтернет-залежності молоді, Рівне, 35 с.

8. Матохнюк, Л.О. (2017). Охорона праці учасників освітнього процесу, *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, НАДПСУ, Хмельницький, № 1(6), 260 с.

9. Щуркова, Н. Е. (2000). Классное руководство: теория, методика, технология, Педагогическое общество России, Москва, 256 с.

References:

1. Gaiduk, L., Ovaga, I. (2004). Occupational diseases and ways of their prevention. *Labor Protection* [Occupational diseases and ways of their prevention]. No. 11, S. 36-38. [in Ukrainian].

2. Dementii, L.V., Yusin, G. L., Chizhikov, G.I. (2006). Labor protection in the field of the DSMBA [Occupational Health in]. Kramatorsk, 296 p. [in Ukrainian]

3. Dubrova, N. Y. (2009). Methodical recommendations on the organization of the system of management of labor protection in educational institutions. *Safety of Life [Life Safety]*, № 7, P. 23 - 31. [in Ukrainian].

4. Zerkalov, D.V. (2011). Occupational Health in. General requirements: textbook. Osnova [Basis], Kiev, 551 p. [in Ukrainian].

5. Vetrova, I. (2004). The first word is "mom", the second is "computer". *Influence of the computer on the psychological development of the junior schoolboy. An open lesson in the development of technology of experience* I.Vetrova, K., No. 1-2., P. 49-51. [in Ukrainian].

6. Geval, PA (2000). General principles of computer use in different types of lessons. *Computer at school and family [Computer in school and family]*, №3, pp. 33-34. [in Ukrainian].

7. Kaminskaya, O.V. (2014). Methodical recommendations for parents and teachers on prevention and correction of youth addiction to the Internet, Rivne [Rivne], 35 p. [in Ukrainian].

8. Matochnyuk, L.O. (2017). Labor protection of participants in the educational process, *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychological Sciences [Proceedings of the National Academy of State Border Service of Ukraine. Series: Psychological Science]*, NADPSU, Khmelnytsky, No. 1 (6), 260 p. [in Ukrainian].
9. Shkurkova, N. E. (2000). Classroom Leadership: Theory, Technique, Technology, Pedagogical Society of Russia [Klassnoe guidance: Theory, Methods, Technology, Society pedagogical Russia], Moscow, 256 p. [in Russian].

УДК: 159.942:159.923-021.321+373,3

**ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

доктор психології, професор, Чебикін О. Я., Яцишина А. М.

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського, Україна, Одеса

Роботу присвячено корекції емоційно-деструктивної поведінки учнів молодшого шкільного віку. Для рішення поставлених завдань, використовувався спеціально розроблений авторський опитувальник. Виконане дослідження показало, що серед обстежених дітей, у поведінці яких часто проявляються емоційно-деструктивні прояви, більшою мірою властиві: збудженість, сварливість, капризність, руївничість. Внаслідок виконаної дослідницької роботи, з урахуванням вище наведеного, була побудована система корекції небажаних проявів емоційно-деструктивної поведінки дітей. Апробація запропонованої системи в психолого-педагогічному експерименті засвідчила її перспективність в аспекті корегування рівня прояву емоційно-

деструктивної поведінки, підвищила емпатію, саморегуляцію, знизила тривожність у дітей. Доведено, що запропонована система тренінгових занять, дозволяє корегувати рівень прояву емоційно-деструктивної поведінки та може бути використана для методичних рекомендацій, психологів, вчителів, соціальних педагогів

Ключові слова: емоційно-деструктивність, корекція, діти молодшого шкільного віку, тренінг.

доктор психології, професор, Чебыкин А. Я., Яцишина А. Н. Особенности коррекции эмоционально-деструктивного поведения учеников младшего школьного возраста / Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, Украина, Одесса

Работа посвящена коррекции эмоционально-деструктивного поведения детей младшего школьного возраста. Для решения поставленных задач использовался специально разработанный авторский опросник. Проведенное исследование показало, что среди обследованных детей, в поведении которых часто проявляются эмоционально-деструктивные проявления, в большей степени свойственны: возбудимость, сварливость, капризность, разрушительность. Вследствие проделанной исследовательской работы, с учетом выше изложенного, была построена система коррекции нежелательных проявлений эмоционально-деструктивного поведения детей. Апробация предложенной системы в психолого-педагогическом эксперименте показала ее перспективность в аспекте корректировки уровня проявления эмоционально-деструктивного поведения, повысила эмпатию, саморегуляцию, снизила тревожность у детей. Доказано, что предложенная система тренинговых занятий, позволяет корректировать уровень проявления эмоционально-деструктивного поведения и может быть

использована для методических рекомендаций, психологов, учителей, социальных педагогов

Ключевые слова: эмоциональная-деструктивность, коррекция, дети младшего школьного возраста, тренинг.

Doctor of psychology, professor, Chebykin O. Y., A. Yacishina, Peculiarities of the correction of primary schoolchildren's emotional and destructive behavior / South Ukrainian National Pedagogical university named after K. D. Ushynsky, Ukraine, Odesa

The paper is devoted to the correction of primary schoolchildren's emotional and destructive behavior. To solve the set tasks, an author's personal specially designed questionnaire was used. The conducted research showed that among the surveyed children, whose behavior often has emotional and destrcutive manifestations, the following characteristics were observed: anxiety, grumpiness, capriciousness, ruinity. As a result of the carried out research, taking into account the above-mentioned, a system of correcting undesirable manifestations of children's emotional and destructive behavior was constructed. Approbation of the proposed system in a psychological and pedagogical experiment proved that it is much promising in the aspect of correcting the level of children's emotional and destructive behavior, increased empathy, self-regulation, and decreased anxiety manifestation. It was verified that the proposed system of training lessons allows to correct the level of emotional and destructive behaviour manifestation and can be used for methodological recommendations, psychologists, teachers, social educators.

Key words: emotional destructivity, correction, children of junior school age, training.

Постановка проблеми. Проблемою емоційно-деструктивної поведінки дітей в молодшому шкільному віці, є актуальною, як в теоретичному так і прикладному аспекті. Нажаль, дослідження, що

проводилися з вивчення особливостей емоційно-деструктивної поведінки, мають різні теоретичні платформи, що ускладнюють зрозуміння отриманих даних та їх використання в практиці. [5, с. 108]

Узагальнення різних наукових праць (Б.Д. Єльконін, М.М. Заваденко, S. Ророва та ін..) показало, що сьогодні для корекції емоційно-деструктивних проявів у поведінці молодших школярів, маються лише опосередкові прийоми та методи.

Відносно комплексно системи в своїй роботі, ми поставили **мету**: побувати та апробувати систему корекцію емоційно-деструктивної поведінки учнів.

Для вирішення заданої мети, було поставлено наступні **завдання**:

- узагальнити існуючі прямі та опосередкові підходи, що до побудови системи корекції емоційно-деструктивної поведінки учнів;
- побудувати, зміст такої системи та провести її апробацію.

Як засвідчив попередній аналіз досліджень (А.Ф. Ануфрієв, С.Н. Костроміна, Е.К. Лютова), проблема корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей в різних дослідженнях, спирається на різні підходи, переважно пропонуються індивідуально-консультативні та індивідуально корегуючі бесіди, які мають в меті досягти самооцінки в діях, які є небажаними. Менш пропонуються заняття, в яких відбувається колективна рефлексія небажаної поведінки в учнівському колективі. Також, маються певні напрацювання з консультації батьків, з метою допомоги їм в знаходженні шляхів упередження та невілювання емоційно-деструктивної поведінки та ін..

З точки зору процесуальних особливостей реалізації різних підходів до корекції емоційно-деструктивної поведінки, в перспективі є системно-цілісний підхід, який спирається на загально-прийняті психологічні теорії,

такі, як: гештальт психологія, дитячий психоаналіз, ігротерапія, арт-терапія та ін..

Враховуючи останнє в своїй роботі, ми спрямували свої зусилля саме на такий підхід, при цьому, при побудові такої системи спиралися на такі принципи: по перше, щоб дана система давала можливість враховувати специфічні вікові особливості досліджуваних; по друге, за своїм змістом була індивідуально-орієнтована; по третє, створювала умови для активізації необхідних мотивів для її опанування; четверте, давала можливість мати зворотний зв'язок з вихідними даними по визначенню ефективності впливу; по п'яте, була дієвою по корегуванню небажаних специфічних проявів; по шосте, давала можливість її реалізовувати в різних умовах.

Внаслідок виконаної дослідницької роботи, з урахуванням вищенаведеного, була побудована система корекції небажаних проявів емоційно-деструктивної поведінки дітей, яка передбачала кілька етапів розподілу.

На першому етапі системи, визначались випробувані, які братимуть участь у експерименті з перевірки ефективності тренінга, спрямованого на корекцію емоційно-деструктивної поведінки дітей. Для цього застосовувалась авторська «Методика визначення рівня прояву емоційно-деструктивної поведінки» (О. Я. Чебикін, А. М. Яцишина). Оцінювалися такі ознаки емоційно-деструктивної поведінки, як: сварливість, дратливість, ворожість, агресивність, жорстокість, капризність, адекватність, руївничість, збудженість. Зазначені ознаки прояву, були обрані шляхом експертного виділення подібних тверджень. Вибірка сформована на основі дослідження за участю 159 дітей віком від 7 до 10 років, серед яких виявлено 60 осіб з високим рівнем прояву емоційно-деструктивної поведінки. За методом попарного відбору їх

розподілено до контрольної (30 випробуваних) та експериментальної (30 осіб) груп.

На другому етапі проводилась профілактично-просвітницька робота з дітьми, спрямована на знайомство та встановлення довірчих відносин з дітьми. Також, формувалися усвідомлення власних емоцій; навчалися способам вираження гніву в прийнятній формі (арт-терапія, тілесно-орієнтована терапія, робота з образами); навчалися прийомам саморегуляції, самовладання (встановлення певних правил, які допоможуть дітям впоратися з власним гнівом); навчалися конструктивним поведінковим реакціям в проблемній ситуації (робота з зображенням, що відображають проблемні ситуації, вироблення навичок конструктивного поведінки через рольову гру); формувалося усвідомлення свого внутрішнього світу, розвитку емпатії (робота з фотографіями, символічне зображення емоцій (гри з картками)).

Третій етап – корекційно-формуєчий, який включав різні за своєю спрямованістю вправи, дії, що реалізувались протягом серпня-жовтня 2018 року (заняття проводились 2 рази на тиждень, 2 з половиною місяці, тобто 50 годин). В цілому, експериментальна апробація запропонованої системи, реалізовувалася на рівні 10 занять: 1) Вступне заняття. Знайомство та створення довірливої атмосфери у групі. Метою заняття було, створити сприятливі умови для роботи тренінгової групи, познайомити із завданням, почати освоєння активного стилю спілкування; 2) Формування почуття близькості, взаєморозуміння і згуртованості. Мета заняття: вчити формувати довіру; 3) Розвиток емпатії. Мета: навчити розпізнавати емоції, що проявляються іншими учасниками у групі та усвідомлювати власні емоції і вміння ними керувати; 4) Долати негативні переживання. Мета: сформувати позитивне відношення до себе та світу взагалі; 5) Розвиток самоконтролю. Мета заняття: оволодіти методами самоконтролю та

допомогти у зниженні агресивності та тривожності; 6) Емоційна оцінка та способи подолання конфліктів. Мета: розширити спектр поведінкових реакцій в проблемних ситуаціях; 7) Розвиток позитивної самооцінки. Мета заняття: набути впевненості у собі та вчити подолати негативні переживання; 8) Розвиток правильного вираження емоцій. Мета: тренування психомоторних функцій; 9) Формування адекватних форм поведінки. Мета: регулювати поведінку у колективі, виховати стресостійкість у дитини та почуття товариства; 10) Підсумкове заняття. Мета: створення в групі сприятливого мікроклімату, підведення підсумків, розвиток уміння бути вдячним, завершення заняття.

Зміст занять тренінгу

Заняття 1. «Створення довірливої атмосфери у тренінговій групі»

Мета: створити сприятливі умови для роботи тренінгової групи, познайомити із завданням, почати освоєння активного стилю спілкування.

Довірлива атмосфера передбачає «відкриті, позитивні взаємини між дітьми, що містять упевненість в порядності і доброзичливості іншої дитини». Ознакою особистої довіри у дітей служить відвертість, готовність ділитися власними речами.

1.1. Вправа «Давайте познайомимось»

Мета: налаштувати клас на роботу, забезпечити атмосферу комфорту та позитивних емоцій, згуртувати колектив.

Хід вправи. Кожен учасник пригадує улюбленого героя, персонажа, образ із фільму, казки, телепередачі та ін.. Потім кожний передає м'ячик по колу, називаючи своє ім'я та розповідаючи про свого персонажа: чому саме він їх приваблює, які якості більше всього подобаються в персонажі, а які – ні. Коли учасник передає м'яч іншій людині потрібно

сказати, що йому в ній подобається. На кожного учасника відводиться приблизно 2 хвилини.

1.2. Вправа «Правила групи»

Мета: ознайомлення з базовими правилами роботи в групі, визначення власних правил групи, завдяки яким члени тренінгу зможуть найкращим засобом спілкуватися та розуміти один одного.

Хід прави. Після того, як обрані імена і відбулося перше знайомство, можна приступити до вивчення основних правил соціального психологічного тренінгу. У кожній групі можуть бути свої правила, але ті, які наведені нижче, можна вважати основними, найбільш типовими. Ведучий повідомляє, що в будь-якому тренінгу спілкування між учасниками повинно бути ефективним. Критеріями такого спілкування є: довірливий стиль спілкування. Для того, щоб отримати найбільшу віддачу, домогтися довіри між членами групи, слід запропонувати прийняти єдину форму звертання один до одного на "ти". Це психологічно зрівнює всіх, в тому числі і ведучого, незалежно від віку, соціального положення, життєвого досвіду та ін...

2. Спілкування за принципом "тут і зараз". Під час тренінгу необхідно говорити тільки про те, що хвилює членів групи саме зараз, обговорювати те, що відбувається з ними в групі. Інакше, як прояв психологічних захистів, може проявлятися прагнення піти в область загальних міркувань, зайнятися обговоренням подій, що трапилися з іншими людьми та ін..

3. Персоніфікація висловлювань. Під час занять треба відмовитися від безособової мови. Тому ми замінюємо висловлювання типу: «Більшість людей вважають, що...», на – «Я вважаю, що..»; «Багато хто не зрозуміли мене..» на – «Мене не зрозумів...»; «Деякі думають..» на - «Я думаю..» і тому подібне.

4. Щирість у спілкуванні. Під час роботи групи необхідно говорити тільки правду. Якщо немає бажання висловитися щиро, краще промовчати. Це правило означає відкрите вираження своїх почуттів по відношенню до дій інших учасників і до самого себе.

5. Конфіденційність усього, що відбувається в групі. Усе, що відбувається під час занять, ні в якому разі не розголошується.

6. Неприпустимість безпосередніх оцінок людини. При обговоренні того, що відбувається, ми оцінюємо не учасника, а лише його дії і поведінку. Ми не говоримо "Ти мені не подобаєшся!", а "Мені не подобається твоя манера поведінки!". Ми ніколи не скажемо: «Ти погана дитина», а просто підкреслимо: «Ти зробив поганий вчинок».

7. Повага мовця. Коли висловлюється хтось з товаришів, ми його уважно слухаємо, даючи можливість сказати те, що він хоче. Не перебиваємо, не коментуємо, а питання можна задати лише після того, як він закінчить висловлюватися.

8. Активна участь в тому, що відбувається. Під час заняття ми включені в роботу. Активно дивимося, слухаємо партнера та колектив в цілому.

9. Правило уважного слухання. Коли висловлюється хтось із учасників тренінгу, ми його уважно слухаємо, даючи можливість сказати те, що він хоче. Не перебиваємо та мовчимо до тих пір, поки він не закінчить говорити.

Вправа завершилась фіксацією визначеного переліку правил роботи в групі на ватмані.

Заняття 2. «Формування почуття близькості, взаєморозуміння і згуртованості»

Мета: сформувати позитивне відношення до себе та світу взагалі.

2.1. Вправа «Моє ім'я»

Мета: сформувати почуття близькості, взаєморозуміння і згуртованості.

Хід вправи. Учасники по колу називають свої імена наступним чином: 1-ий учасник називає своє ім'я і придумує на першу букву свого імені слово, що характеризує його (наприклад, Лена - ласкава); 2-й учасник говорить ім'я і характеристику першого і називає свої ім'я і характеристику; 3-ій називає імена і характеристики 1-го і 2-го і називає свої та ін... Тривалість вправи - 10-15 хвилин.

Заняття 3. «Розвиток емпатії»

Мета: навчитись розпізнавати емоції, що проявляються іншими учасниками та розвинути вміння управляти вираженням своїх емоційних реакцій.

3.1. Вправа «Настрій»

Мета: вчити дітей усвідомлювати свої емоції і виражати їх через малюнок.

Хід вправи: кожна дитина з групи малює свій настрій на аркуші паперу олівцем одного кольору. Потім роботи вивішуються і обговорюються. Можна взяти один великий аркуш і запропонувати дітям вибрати відповідний своїм настроєм колір олівця і зобразити свій настрій. В результаті можна побачити загальний настрій групи. Гра розглядається, як варіант малюнкових тестів. Необхідно звернути увагу на те, які кольори використовували діти, що малювали і в якій частині листа. Якщо діти використовували переважно темні кольори, поговорити з дітьми та провести веселу рухливу гру.

Заняття 4. «Розвиток вміння говорити про свої негативні переживання»

Мета: вчити формувати довіру.

4.1. Вправа «Наші страхи»

Мета: зняття психологічної напруги; розвиток вміння усвідомлювати і формулювати свої страхи та проблеми.

Хід вправи: ведучий показує невелику коробку і каже: «У цю коробку ми зберемо сьогодні всі неприємності, образи і засмучення. Якщо вам щось заважає, ви можете прошепотіти це прямо в коробку. Я пущу її по колу. Потім я її заклею і занесу, а разом з нею нехай зникнуть і ваші переживання».

Заняття 5. «Розвиток самоконтролю»

Мета: оволодіння методами самоконтролю.

1.1. Вправа «Здійснення контролю над активністю»

Мета: розвиток м'язового контролю, вміння володіти своїм тілом.

Хід вправи: Вмикається диск із записом спокійної музики, видається м'яч середніх розмірів та картки із зображенням дій. Кожна дитина по черзі кидає м'яч, та обирає картку і виконує зображення дій, яке намальовано.

Заняття 6. «Навчання дітей висловлювати емоційне ставлення до конфлікту»

Мета: розширити спектр поведінкових реакцій в проблемній ситуації.

6.1. Вправа «Конфлікт у школі»

Мета: допомогти дітям, які відчують труднощі в спілкуванні, набути впевненості і відчуття себе частиною колективу.

Хід вправи. Гравці стають у лінію, тримаючись за плечі один одного. Перший учасник - «голова», останній - «хвіст». «Голова» повинна дотягтися до «хвоста» і доторкнутися до нього. «Тіло» дракона нерозривно. Як тільки «голова» схопила «хвіст», вона стає «хвостом». Гра продовжується до тих пір, поки кожен користувач не побуває в двох ролях.

Заняття 7. «Розвиток позитивної самооцінки»

Мета: вчити подолати негативні переживання.

7.1 Вправа «Позитивні емоції»

Мета: вчити визначати за окремими мімічним фрагментами виражену емоцію; розвивати вміння усвідомлювати емоцію; розвивати відчуття кольору.

Хід вправи: потрібно лист з піктограмами, розрізані на частини набори піктограм, кольорові олівці, аркуші паперу. Дітям дається завдання зібрати піктограми так, щоб вийшло правильне зображення емоції. Потім ведучий показує лист із зразками піктограм, щоб діти могли перевірити. Можна попросити дітей намалювати будь-який малюнок, вибравши олівець, відповідний зібраної емоції (на думку дитини!).

Заняття 8. «Розвиток емоційного самоконтролю»

Мета: тренування психомоторних функцій.

8.1. Вправа «Поганий настрій»

Мета: вчити розуміти відповідний настрій міміку; усвідомлювати свій емоційний стан.

Хід вправи: дітям пропонується за допомогою міміки виконати ряд простих вправ, які допоможуть навчитися правильно висловлювати деякі емоції: здивування, страх, образу, злість, смуток, радість, захоплення. Емоції можна зобразити на картках і покласти сорочкою вгору. Дитина витягує картку і зображує цю емоцію. Діти повинні відгадати емоцію. Коли діти добре освоюють міміку, можна додавати жести і уявну ситуацію.

Заняття 9. «Формування адекватних форм поведінки»

Мета: регулювати поведінку у колективі.

9.1. Вправа «Правило дружби»

Мета: розвиток концентрації уваги; виховання стресостійкої особистості; виховання почуття товариства.

Хід вправи: діти, стоячи, закривають очі. Ведучий кладе предмет на чільне для всіх місце. Після дозволу ведучого, діти відкривають очі і

уважно розшукують його поглядом. Перший, хто побачив предмет, не повинен нічого казати або показувати, а мовчки сідає на своє місце. Так роблять і інші. Ті діти, які не знайшли предмет, допомагають так: усі вони дивляться на предмет, а діти повинні побачити його, простеживши за поглядом інших.

Заняття 10. «Підсумкове заняття»

Мета: підведення підсумків, розвиток уміння бути вдячним.

10.1. Вправа «Оплески»

Мета: встановлення міжособистісних контактів; створення в групі сприятливого мікроклімату, завершення заняття.

Хід вправи: діти стоять в широкому колі. Вихователь каже: «Ви сьогодні добре попрацювали, і мені хочеться поплескати вам». Вихователь вибирає одну дитину з кола, підходить до нього і, посміхаючись, аплодує йому. Обрана дитина теж вибирає товариша, підходить до нього вже вдвох з вихователем. Другому дитині аплодують вже удвох. Таким чином, останнім дитині аплодує вся група.

10.2. Вправа «Враження»

Мета: підведення підсумків заняття.

Хід вправи. Діти сідають в коло, тренер просить дітей сказати, яка вправа їм сподобалася. Діти, передаючи один одному м'яч, по черзі діляться своїми враженнями.

Після завершення тренінгу, підводились підсумки порівняльного аналізу змін показників, що діагностувались.

Важливим моментом при апробації запропонованого тренінгу, було дослідження ознак, які характеризують емоційно-деструктивну поведінку учнів, задіяних до експерименту. Слід зазначити, що до експерименту були залучені учні, в яких були проблеми з емоційно-деструктивною поведінкою, всі вони були поділені умовно на дві групи. Перша, експериментально-корегуюча, в якій проходила первинна апробація

запропонованого тренінгу, з внесенням відповідних корективів, відносно ефективності заданих прийомів, методів або вправ. Друга група, експериментально-формуюча, в якій реалізувався відпрацьований зміст запропонованого тренінгу. Перед початком експерименту, всі учні були обстежені за рівнем прояву ознак, які характеризують емоційно-деструктивну поведінку. Як ми бачимо на діаграмі (рис. 1), характер розбіжностей між контрольною групою до експерименту, по середнім значенням діагностованих показало, що максимальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки дорівнює показник П1 (сварливість) ($\bar{X}=2,47$), що на 0,17 вище, ніж у контрольній після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,78$; $p \leq 0,01$). А отже, показник сварливості, який характеризується схильністю до конфліктів, сварок, запальності, особливо не відрізняється між показниками у контрольній групі, до експерименту та після.

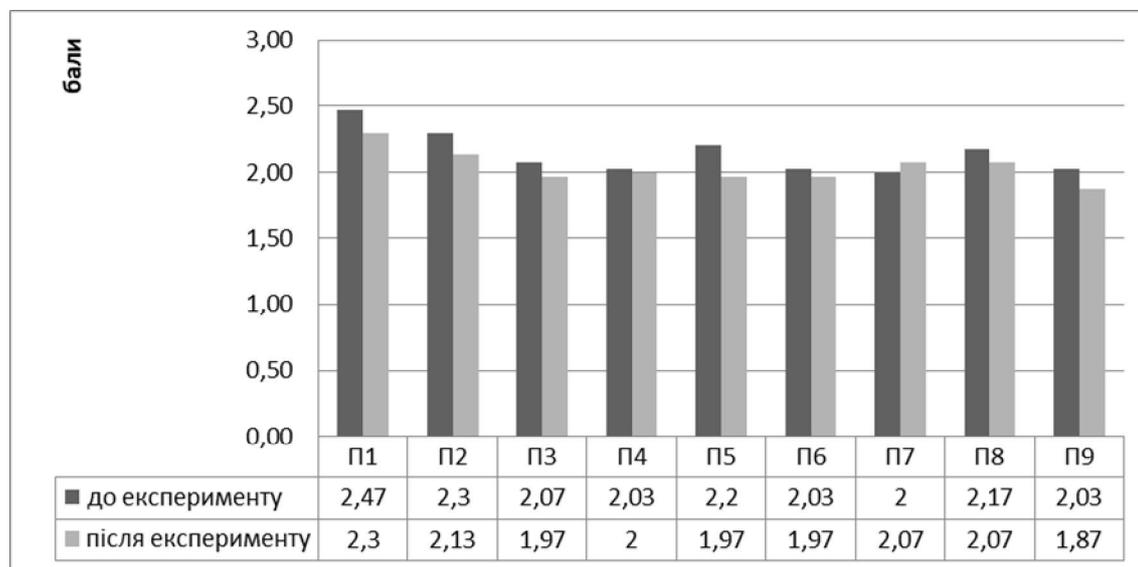

Рис.1. Порівняльний аналіз показників у контрольній групі між даними до експерименту та після

П1- сварливість, П2 – дратливість, П3 – ворожість, П4 – агресивність, П5 – жорстокість, П6- капризність, П7 – адекватність, П8 – руївничість, П9 - збудженість

Середні значення показника П2 (дратливість), у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,3$), що на 0,17 вище, ніж у контрольній після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є статистично значущими ($t=0,85$; $p\leq 0,001$). А отже, дратливість, яка характеризується проявом негативно забарвлених емоцій на оточуючих, не відрізняється між показниками у контрольній групі, до експерименту та після. Щодо середньої вираженості показника П3 (ворожість), який говорить о недоброзичливості, не дружності, у контрольній групі до проведення експерименту ($\bar{X}=2,07$), що на 0,1 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,62$; $p\leq 0,001$). Мінімальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки, дорівнює показник П4 (агресивність), який характеризується розладом настрою, напруженістю, з вираженою дратливістю, ($\bar{X}=2,03$), що на 0,03 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,18$; $p\leq 0,001$). Порівняння середніх даних за показником П5 (жорстокість), який характеризується без жалібністю до оточуючих, фізичної чи моральної, показало, що найвищим є у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,20$), що на 0,23 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=1,26$; $p\leq 0,001$). Показник П6 (капризність), який характеризується схильністю до непередбачуваної поведінки, непостійності, упертості, вимогливості, є найвищим у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,03$), що на 0,06 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка

здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,35$; $p\leq 0,001$). Показник П7 (адекватність), який характеризує поведінку поведінку невідповідну нормам у діях, є найвищим у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,00$), що на 0,07 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,42$; $p\leq 0,001$). Показник П8 (руйнівність), який характеризується схильністю до руйнування предметів та речей навколо, є найвищим у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,17$), що на 0,1 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,60$; $p\leq 0,001$). Порівняння середніх даних за показником П9 (збудженість), який характеризує швидкість виникнення напруги, у контрольній групі до експерименту ($\bar{X}=2,03$), що на 0,16 вище, ніж у контрольній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,72$; $p\leq 0,001$).

Розглядаючи порівняльний аналіз показників до експерименту, між контрольною та експериментальною групами за t-критерієм Стьюдента (рис. 2), то можна сказати, що фактично різниці по обстеженим показникам достовірних розбіжностей не було встановлено. Тобто, дві групи були з однаковими ознаками.

Представлені на рисунку відомості, демонструють лише незначні коливання середньої вираженості показників, які характеризують прояви емоційно-деструктивної поведінки у контрольній та експериментальній групах.

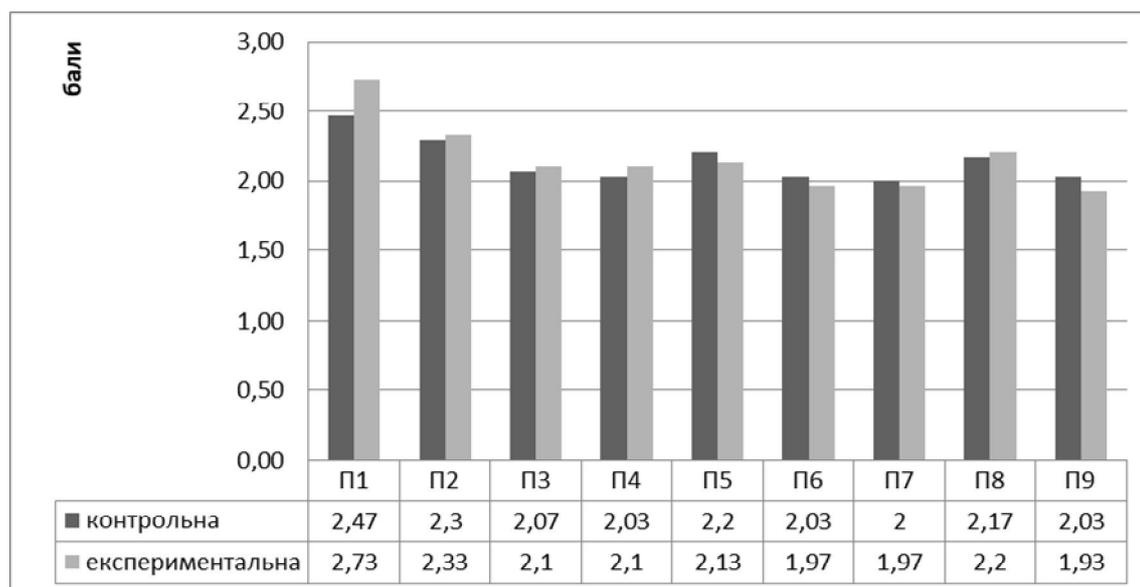

Рис. 2. Порівняльний аналіз показників до експерименту між контрольною та експериментальною групами

П1- сварливість, П2 – дратливість, П3 – ворожість, П4 – агресивність, П5 – жорстокість, П6- капризність, П7 – адекватність, П8 – руївничість, П9 - збудженість

Так, за показником П1 (сварливість) найбільша різниця складає лише 0,26 балів, за показником П2 (дратливість) - 0,03 бали, за показником П3 (ворожість) - 0,03 бали, за показником П4 (агресивність) - 0,02 бали, за показником П5 (жорстокість) - 0,07 балів, за показником П6 (капризність) - 0,06 балів, за показником П7 (адекватність) - 0,03 бали, за показником П8 (руївничість) - 0,03 бали, за показником П9 (збудженість) - 0,1 бал. Крім того, статистична перевірка цих та інших відмінностей між контрольною та експериментальною групами до експеримента, не підтвердила їхню статистичну достовірність.

Розглядаючи результати після апробації за експериментально-корегуючою групою, було встановлено, що між значеннями до експерименту та після, виникли певні зміни.

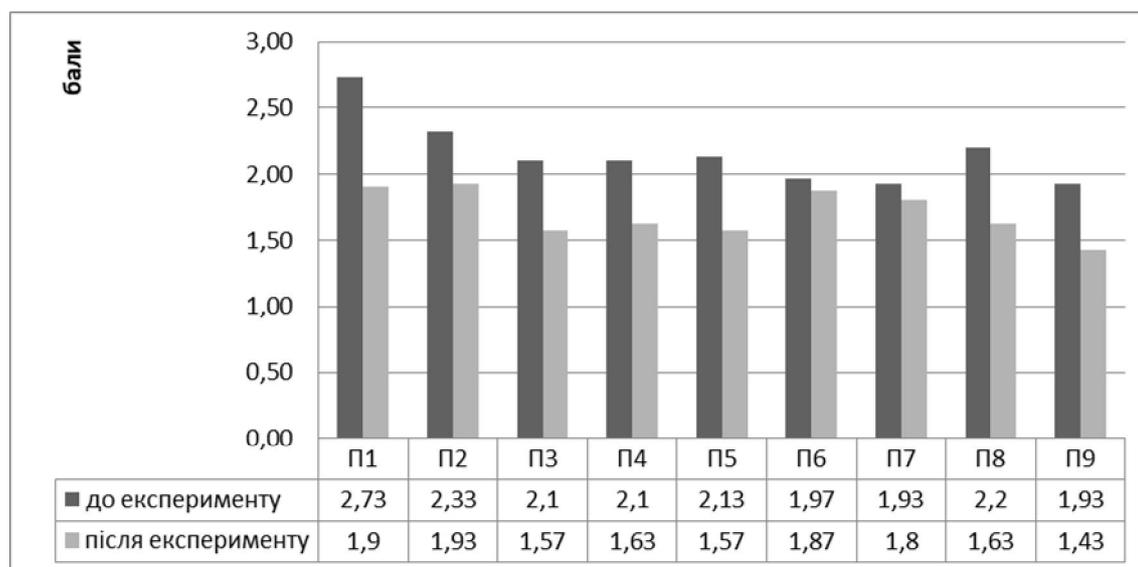

Рис. 3. Порівняльний аналіз у експериментальній групі до експерименту та після

П1- сварливість, П2 – дратливість, П3 – ворожість, П4 – агресивність, П5 – жорстокість, П6- капризність, П7 – адекватність, П8 – руївничість, П9 – збудженість

Як ми бачимо на діаграмі (рис. 3), характер розбіжностей у експериментальній групі до експерименту та після, відрізняється. Так, за показником П1 (сварливість), максимальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки до експерименту, дорівнює ($\bar{X}=2,73$), що на 0,83 вище, ніж після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стюдента показала, що вони є достовірними ($t=3,64$; $p\leq 0,01$). Показник П2 (дратливість), представлений даними, які є найвищими у групі дітей до експерименту ($\bar{X}=2,33$), що у середньому на 0,4 вище, ніж у експериментальній групі після експерименту. А отже, статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стюдента показала, що вони не є достовірними ($t=1,57$; $p\leq 0,001$). Порівняння середніх значень за показником П3 (ворожість) показало, що її прояв у групі дітей до експерименту, дорівнює ($\bar{X}=2,1$), що на 0,53 вище ніж у групі після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка

здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними ($t=2,21$; $p\leq 0,05$). Середня вираженість показника П4 (агресивність), є найвищою у експериментальній групі дітей до експерименту ($\bar{X}=2,1$), що на 0,47 балу вище, ніж у дітей після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними ($t=2,08$; $p\leq 0,05$). Показник П5 (жорстокість), представлений даними, які є найвищими у групі до проведення експерименту ($\bar{X}=2,13$), що на 0,56 вище, ніж у експериментальній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними ($t=2,38$; $p\leq 0,05$). Так, за показником П6 (капризність), його значення прояву до проведення експерименту, дорівнює ($\bar{X}=1,97$), що на 0,1 вище, ніж після експерименту. А отже, статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,44$; $p\leq 0,001$). Середня вираженість показника П7 (адекватність), у експериментальній групі, до проведення експерименту дорівнює ($\bar{X}=1,93$), що на 0,13 вище, ніж після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,52$; $p\leq 0,001$). Порівняння середніх значень за показником П8 (руївничість) показало, що її прояв у групі дітей до експерименту, дорівнює ($\bar{X}=2,20$), що на 0,57 вище ніж у групі після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними, на рівні ($t=2,41$; $p\leq 0,05$). Щодо показника П9 (збудженість), між експериментальною групою до та після проведення експерименту, по середнім значенням діагностованих показало, що мінімальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки, дорівнює ($\bar{X}=1,93$),

що на 0,5 вище, ніж у групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними, на рівні ($t=2,12$; $p\leq 0,05$).

Для визначення ефективності розробленого тренінгу в роботі з учнями молодшого шкільного віку, ми розглянемо результати порівняльного аналізу даних у контрольній та експериментальній групах після проведення експерименту. Як ми бачимо на діаграмі (рис. 4), характер розбіжностей у контрольній та експериментальній групах після експерименту, відрізняється.

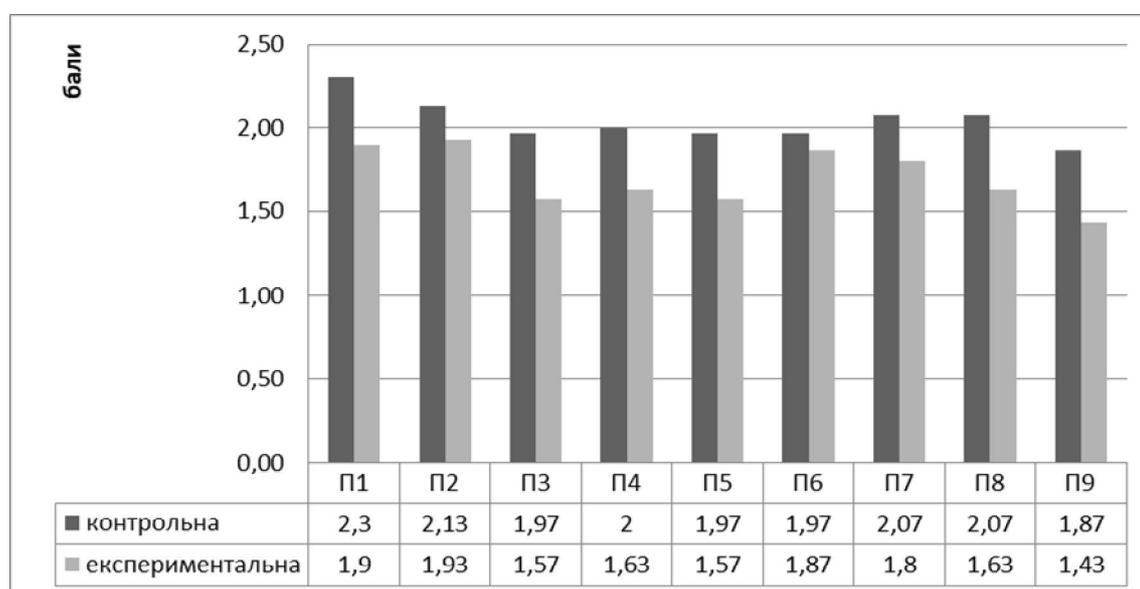

Рис. 4. Порівняльний аналіз даних у контрольній та експериментальній групах після експерименту

П1- сварливість, П2 – дратливість, П3 – ворожість, П4 – агресивність, П5 – жорстокість, П6- капризність, П7 – адекватність, П8 – руївничість, П9 – збудженість

Так, за показником П1 (сварливість), максимальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки після експерименту, у контрольній групі, дорівнює ($\bar{X}=2,3$), що на 0,4 вище, ніж у експериментальній, після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що зміни є статистично значущими, оскільки ($t=2,05$; при $p\leq 0,05$). Зовсім інша

ситуація спостерігається при порівнянні тих самих груп (контрольної та експериментальної) після проведення експерименту. Так, за показником П2 (дратливість), його значення прояву після проведення експерименту, у контрольній групі дорівнює ($\bar{X}=2,13$), що на 0,2 вище, ніж у експериментальній. А отже, статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,94$; $p\leq 0,001$). Порівняння середніх значень за показником П3 (ворожість), показало, що у контрольній групі, його прояв дорівнює ($\bar{X}=1,97$), що на 0,4 вище, ніж у експериментальній, після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними ($t=2,30$; $p\leq 0,05$). Показник П4 (агресивність), за середніми значеннями найвище виражений у контрольній групі ($\bar{X}=2,00$), що на 0,37 вище, ніж у експериментальній, після проведення експерименту. А отже, статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=1,94$; $p\leq 0,001$). Так, порівняння середніх значень за показником П5 (жорстокість), показало, що найвищий прояв відзначається у контрольній групі ($\bar{X}=1,97$), що на 0,4 вище, ніж у експериментальній групі, після експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними ($t=2,14$; $p\leq 0,05$). Середня вираженість показника П6 (капризність), у контрольній групі після проведення експерименту дорівнює ($\bar{X}=1,97$), що на 0,13 вище, ніж у експериментальній, після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=0,49$; $p\leq 0,001$). Такий саме висновок, можна зробити про показник П7 (адекватність), у контрольній групі після проведення експерименту дорівнює ($\bar{X}=2,07$), що на 0,27 вище, ніж у

експериментальній групі, після проведення експерименту. А отже, статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони не є достовірними ($t=1,33$; $p \leq 0,001$). Показник П8 (руйвничість), у контрольній групі після проведення експерименту дорівнює ($\bar{X}=2,07$), що на 0,44 вище, ніж у експериментальній, після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними, на рівні ($t=2,38$; $p \leq 0,05$). Щодо показника П9 (збудженість), між контрольною та експериментальною групою після проведення експерименту, по середнім значенням діагностованих показало, що мінімальне значення прояву емоційно-деструктивної поведінки у контрольній групі, дорівнює ($\bar{X}=1,87$), що на 0,44 вище, ніж у експериментальній групі після проведення експерименту. Статистична перевірка цих відмінностей, яка здійснювалася за t-критерієм Стьюдента показала, що вони є достовірними, на рівні ($t=2,21$; $p \leq 0,05$). В результаті тренінгу, вдалось знизити показники, що характеризують емоційно-деструктивну поведінку. А саме, покращились показники П3 (ворожість), П4 (агресивність), П5 (жорстокість), у експериментальній групі, після проведення експерименту.

Отже, можна говорити про те, що завдяки реалізації запропонованої системи, відбулися позитивні зміни у показниках, що характеризують емоційно-деструктивну поведінку дітей. Діти оволоділи саморегуляцією, усвідомили важливість спілкування, підвищилася емпатія, знизилась тривожність, агресивність. Все це, дає можливість на початковому етапі використовувати опанований арсенал вправ, як платформу для подальшого її вдосконалення.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Побудовано систему психологічної корекції небажаних проявів емоційно-деструктивної поведінки у дітей молодшого шкільного віку, яка передбачала кілька етапів розподілу: по перше, це визначення випробовуваних, які братимуть участь у експерименті з перевірки ефективності тренінга; по друге, це профілактично-просвітницька робота з дітьми; по третє, це корекційно-формулюючий етап.

2. Апробація запропонованої системи в психолого-педагогічному експерименті засвідчила її перспективність в аспекті корегування рівня прояву емоційно-деструктивної поведінки, підвищила емпатію, саморегуляцію, знизил тривожність у дітей.

3. Показано, що серед запропонованих технік та методів найбільший вплив на зміни в емоційно-деструктивному прояві зробили такі специфічні вправи, як «Настрій», «Наші страхи», «Конфлікт у школі».

4. Доведено, що запропонована система тренінгових занять, дозволяє корегувати рівень прояву емоційно-деструктивної поведінки та може бути використана для методичних рекомендацій, психологів, вчителів, соціальних педагогів.

Література:

1. Ануфрієв А. Ф. Костроміна С. Н. (2000). Як подолати труднощі в навчанні дітей. Психодіагностичні методики. Корекційні вправи, 111.
2. Заваденко М.М. (2000). Як зрозуміти дитину: діти з гіперактивністю і дефіцитом уваги, 1-34.
3. Єльконін Б.Д. (1988). Особливості психологічного розвитку дітей 6-7-річного віку, 58.
4. Лютова Е. К., Моніна Г. Б. (2000). Тренінг ефективної взаємодії з дітьми. СПб.: Пітер, 67.

5. Яскова О. (2009). Гіперактивність як психологічний діагноз: особливості гіперактивної дитини, 8, 108-113.

6. Popova S. (2017). The interaction between ascending dynamic destructiveness and the prevention of problematic behavior at school, *Journal of pedagogika –padagogiky*, 89 (9), 1236-1252.

References:

1. Anufriyev, A. F., Kostromina, S. N. (2000). *Kak preodolet trudnosti v obuchenii detey. Psikhodiagnosticheskiye tablitsy. Psikhodiagnosticheskiye metodiki. Korrektsionnyye uprazhneniya* [How to overcome difficulties in teaching children. Psychodiagnostic tables. Psychodiagnostic methods. Correction exercises] (3d ed., rev.) Moscow: Os-89 [in Russian].

2. Zavadenko, N. N. (2000). *Kak poniat rebionka: deti s giperaktivnostyu i defitsitom vnimaniya* [How to understand a child: children with hyperactivity and attention deficit]. Moscow: Shkolnaia pressa [in Russian].

3. Elkonin, B. D., Venger, A. L. (Eds.). (1998). *Osobennosti psikhologicheskogo razvitiya detey 6-7-letnego vozrasta* [Peculiarities of psychological development of 6-7 aged children]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

4. Liutova, Ye. K., Monina, G. B. (2000). *Trening effektivnogo vzaimodeistviya s detmi* [Training in effective interaction with children]. Saint-Petersburg: Piter. [in Russian].

5. Yaskova, O. (2009). Giperaktivnost kak psikhologicheskiy diagnoz: osobennosti giperaktivnogo rebionka [Hyperactivity as a psychological diagnosis: peculiarities of hyperactive child]. *Doshkolnoye vospitaniye – Pre-school education*, 8, 108-113 [in Russian].

6. Popova S. (2017). The interaction between ascending dynamic destructiveness and the prevention of problematic behavior at school, *Journal of pedagogika –padagogiky*, 89 (9), 1236-1252 [in English].

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

UDC 7.097

THE GENESIS OF UKRAINIAN POETIC CINEMA O. P. DOVZHENKO IN (30-50TH YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY)

Victoria Fedorenko

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

У статті проаналізовано історію формування українського поетичного кіно. Представлена історія становлення вітчизняного кіно та режисури О.Довженка. Визначено особливості тематики та змісту кінофільмів. Доведено, що справжня історія українського кіно почалася саме з виходу на екрани епічної трилогії О. Довженка «Земля» – «Арсенал»– «Звенигора». Різні за тематикою картини об'єднує спільна ідея єдності людини та природи, Землі, Батьківщини.

Наголошено на значущості творчості О.Довженка для історії української культури. Він виявив себе видатним кінорежисером і творцем нового літературного жанру – кіноповісті. Його «Земля», «Україна в огні», «Зачарована Десна» стали шедеврами української літератури. Він є автором видатних кіноповістей, оповідань, п'єс, публіцистичних та мистецтвознавчих творів.

Ключові слова: кіно, мистецтво, кіноповість, творчість, О. Довженко, Земля, Батьківщина.

В статье проанализирована история формирования украинского поэтического кино. Представлена история становления отечественного кино и режиссуры А. Довженка. Определены особенности тематики и содержания кинофильмов. Доказано, что настоящая история украинского кино началась именно с выхода на

экраны трилогии А. Довженко «Земля» – «Арсенал»– «Звенигора». Различные по тематике картины объединяет общая идея единения человека и природы, Земли, Родины.

Определено значение творчества А. Долженка для истории украинской культуры. Проявил себя выдающимся кинорежиссером и создателем нового литературного жанра – киноповести. Его «Земля», «Украина в огне», «Зачарованная Десна» стали шедеврами украинской литературы. Он так же является автором киноповестей, рассказов, пьес, публицистических и искусствоведческих произведений.

Ключевые слова: кино, искусство, киноповесть, творчество, О. Довженко, Земля, Родина.

The article analyzes the history of the formation of Ukrainian poetic cinema. The history of the establishment of the national film and direction of O. Dovzhenko is presented. The features of the subject and content of films are determined. Film experts believe that the true history of Ukrainian cinema began precisely with the release of the O. Dovzhenko “Land”– “Arsenal”– “Zvenigora” trilogy screens. Various pictures on the subject are united by the general idea of the invisibility of man from nature, the earth, the Homeland.

The importance of O. Dolzhenko’s creativity for the history of Ukrainian culture is noted. He was an outstanding filmmaker and creator of a new literary genre – film narrative. His «Earth», «Ukraine on fire», «Enchanted Desna» became the masterpieces of Ukrainian literature. He is also the author of film shows, stories, plays, journalistic and art criticism works.

Key words: cinema, art, film history, creativity, O. Dovzhenko, Earth, Motherland.

Feature Films in the XXI century increasingly attract the attention of researchers from various fields of knowledge, in particular, cultural studies,

art studies, cinema studies, history, sociology, etc. Topical are the works of A. Bazen, M. Betz, B. Vilinsky, A. Kovach concerning the interpretation of history in cinema. Valuable are the works of O. Potebni, G. Gadamer, M. Heidegger, M. Bakhtin, etc., aimed at cultural and historical interpretation of works of art.

The aesthetic–philosophical aspects of cinema are illustrated in the works of A. Bychko, M. Brovka, S. Krymsky, V. Lichkovakha, S. Ovcharenko and others. The period of the Soviet cinema was studied by such scholars as I. Ioffe, I. Mussky, D. Minchonok, V. Kurbanov, E. Campus, A. Rutkovskii, R. Yurienev emphasizing the significance of the works of G. Aleksandrov, S. Eisenstein, G. Kuznetsova, V. Kuleshova, V. Pudovkina, O. Dovzhenko, I. Kornienko and others like that.

Research of creativity O.P. Dovzhenko – ukrainian and soviet writer, film director, screenwriter, artist, classics of world cinematography performed by R. Khorodsky, V. Kudin, S. Mashchenko, S.Plachinda, L.Cherevatenko and others. Scientists note that O. Dovzhenko put 14 game and documentary films, wrote 15 literary scripts and movie theaters, two plays, an autobiographical novel, over 20 stories and short stories, a number of journalistic articles and theoretical works devoted to the issues of cinema.

The purpose of the study is to characterize the features of Ukrainian poetic cinema O.Dovzhenko.

Presentation of the main material of the article. In December, 1896, the projection lantern of the sinematographer brothers Lumiere was illuminated for the first time in Kyiv. Announcement about this sight, was posted in the newspaper «Kievanin» from December 13 (25), December 1896. Ukrainians in the 90 years of the XIX century. have achieved significant results in the cinematic affair. The history of the development of cinema in Kiev is the appearance of illusions (the first stationary «cinemas»). The feature of pre–revolutionary cinema was the close connection with the

theater, because Ukrainian cinematography mostly filmed famous pieces of domestic artists.

In 1907 the first private movie theater was created in Odessa. It gradually turned into a film factory. Since then, Odessa has been struck by the skill of films –chronicles and game tapes. One of the most significant is the tape «Battleship Potemkin» (1925) directed by S. Eisenstein. Recognition received a documentary film «Man with a Cinema Camera» D. Vertov.

Ukraine is proud of the achievements of the National Film Studio of the feature films. O. Dovzhenko. It was created as a film enterprise, able to provide the process of filming of various staged complexity, different genres from documentary chronicles to historical paintings.

1925 All-Ukrainian photo-cinema management (AUPCM) announced a competition for a film factory project. In 1928 a film factory was opened in Kyiv. With the advent of sound and color began a new stage in the development of cinema. The first color tape of the film factory was the comedy «Sorochynsky fair» (1938) directed by M. Eck. In the 30's, a talented, already experienced masters of the screen came to the studio named after Alexander Dovzhenko: in the 30's came talented, already experienced masters of the screen: directors – O. Dovzhenko, A. Kordyum, P. Dolyna, L. Lukov, I. Kavaleridze, Favst Lopatinsky, I. Savchenko.

The world of cinema was created by the operators – D. Demutsky, Y. Yekelchik, M. Topchiy, J. Ron, I. Shekker, O. Pankratiev and others. The work of the writers M. Bazhan, O. Korniychuk, G. Brasyuka, V. Ohrimenko was the basis of the artistic Ukrainian cinema. This immediately affected both the quantity and quality of works, on the diversity of genres.

Already in 1923, O. Dovzhenko returned to Kharkiv and worked as an illustrator in the newspaper «Visti VUTSVK», under the pseudonym Sasha. His work of the illustrator got recognition. Communication with the literary community of Kharkiv helped to determine the artist's own vision of ways to

develop Ukrainian art. After moving to Odessa, on the Odessa Cinema Studio AUPCM creates satirical comedies «Vasya–reformer» and «Berry Love». It was from 1926 that he took the profession of director at the Odessa Film Factory.

He was the stage director, the first feature film «The bag of the gurney». In 1927 this film appeared on screens and was approved by the public.

The appearance of sound cinema is associated with October 1929, when the first cinema in the USSR was opened, where sound films were shown. The first ones who began to use sound in films were directors of documentary cinema. In the 1930s, full-length sound films were also published: «The Plan of Great Works» by A. Roma, «The Olympics of Arts» by V. Yerofeyev, I. Belyaev, «Symphony of Donbass» («Enthusiasm») D. Vertov [8, 28] .

It is clear that the spectator waited for the appearance of sound fiction films, but the production of sound films did not start immediately, because it was a rather long process. And then began to voice a series of dumb movies. For example, the film «One» (1931) by G. Kozintsev, L. Trauberg, telling about the fate of a young teacher was announced. Since it was impossible to fully voice the actors' language, both the author's comment and the musical accompaniment were used [8].

In 1931, the first full-length sound film, «A Guide to Life» (directed by NV Eck), it was filmed about the struggle against child homelessness and the upbringing of man in labor under socialism.

An important step in the development of sound cinema was the film Meeting (1932) by F. M. Ermler and S. I. Yutkevich. The name of the movie itself is related to the counter-plan at the factory. Heroes were factory workers. Most of the film heroes of the 30's under the influence of censorship resembled the characters of the sound film «Golden Mountains» (1931) S. Yutkevich – about the fate of the peasant, Peter, who in the city was on the

path of revolutionary struggle. A similar picture of B.V. Barnet's «Outland» (1933), talked about the transformation of the First World War into a civilian [3].

Therefore, O. Dovzhenko's films were very different from the others. So in 1928 the film «Zvenigora», which struck many experts and pushed the public to talk about the emergence of the master. Because the film was filmed without an approved script and in the movie O. Dovzhenko worked inspiredly. He said that he sang «Zvenyhoru» as a song, on one breath. In this epic canvas the director managed to highlight several centuries in Ukrainian history: the Cossacks, the Haidamachin, the period of Polish rule, the revolution, the civil war, and the approval of the Bolshevik dictatorship. The basis of the tape is the mythical Zvenigora, in which in ancient times innumerable treasures were buried. They are guarded by their grandfather. Zvenigora is a reproduction of mythological Ukraine, whose power and eternity, like the Haydamak treasure, are hidden in the historical memory of the people. Historical and national content of this film clearly demonstrates the orientations of the artist's work: historical heritage, connection of generations, patriotism. But the increase of censorship in the film industry at the end of the thirties and the accusation of the director in ideological mistakes led to the search for compromises with the ideas of Soviet power. The history shows that on the thirteenth day of April 1928 in Kiev, the premiere of the tape «Zvenigora» was held. For a picture that exposed the Soviet power, director O. Dovzhenko was branded as a nationalist.

O. Dovzhenko's film «Earth» organically intertwined social and mythological motifs, Unlike other films of that time. The content refers to the tragic events of collectivization in the countryside, and the ritual–mythological model of the cultural opposition «life–death» is clearly traced. The attention of the artist does not attract life itself (collectivization, but the life of the protagonist of the Communist Basil), and his core. The basis of life and the

basis of the picture is the image of the «Earth», which has a sacred ability to fertilize and give birth. Means metaphor, vivid images of images and extremely picturesque cadres director philosophically reflects on the original themes: life, death, love. The black and white dumb film «The Earth» is a continuation of the epic trilogy «Zvenigora – Arsenal–Zemlya». Dovzhenko, like no other, was able to convey national symbols and emotions in silent cinema. Stylistics, created in the film «Earth,» began the direction, which was named «Ukrainian poetic cinema». «April 8, 1930» Earth «went to Kiev screens, but after nine days it was removed from the demonstrations due to anti-Soviet sentiment, and put on a shelf. At the same time in Europe, the tape was tremendous success, putting Dovzhenko's name in line with the names of prominent world filmmakers». [11]. The film became widely publicized abroad, for example in the Berlin press, more than 50 reviews were published. We agree with L. Bryukhovetsky's conclusion that the recognition of «Earth» at the Brussels exhibition in 1958 is evidence that «this film has become one of the 12 best films of all times and peoples» [11].

The director had to change the subject. The films «Ivan», «Aerograd», «Shchors», «Liberation» were born. «Ivan» on the construction of the Dniiproges, the director is invited to the Mosfilm Film Studio, where he filmed films for a social order, in 1932, after filming an innovative sound tape. For the heroic–revolutionary film about «Shchors» in 1941 the artist was awarded the Stalin Prize.

From 1935 to 1938, at the Kiev Film Studio there was a director's laboratory O. Dovzhenko, who brought up young filmmakers. In March 1937, the director of the film factory, RLCFC, announced the t. Dovzhenko workshop liquidated.

Despite this, the RLCPF lasted another year and the School of Cinema Actors ceased to exist in accordance with the order of all S. Orelovich in March 1937[9].

A special place in the 30's and 40's of the twentieth century. occupies the work of the author over the artistic ribbons in which he showed the historical past of Ukraine as a fairy-tale and legend. The means of myfologicity and fairy tales described contemporary events, which allowed the audience to come to the conclusion that we have a long history that does not start from 1917. But Zvenigora (1927), Arsenal (1929), Earth (1930) and literary scenarios Arsenal (1929), Aerograd (1934), and literary works – Enchanted Desna (1942) –1948), «Earth» (1952 – restoration of the lost script of the forbidden film in the format of the cinematic message), testifies that in creative progress O. Dovzhenko expressive transformation of the artist–director in the writer himself, which was in the form of a literary scenario. He sought to establish «as a complete literary genre in all details» [4, 14] and a full-fledged «writer's affair», which determines the high quality of artistic cinematography.

But even in the context of the ideological tick, creative searches continued, and the film «Shchors» (Kyiv, 1939) opened up new opportunities for enriching cinematic art as an independent form of literary work. The idea of creating a film has captured the artist. Shchors's image attracted his attention, first of all, to the legendary biography, the tragedy of his fate.

His work has gained recognition, as evidenced by the Excerpt from the Presidium of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine – for the merits in the development of theatrical and musical art, to award the title of the Honored Personality of Arts Dovzhenko O.P. 11/23/1939 [1, F. 1, op. 24, is. 4, p. 1].

Poetic memories are significant of Dovzhenko about childhood – the film «Enchanted Desna». This is a «myth» about childhood, and the charming Desna, on the banks of which the author settled. The author describes the colorful pictures of the dramatic human life of that time, the customs of the people.

In the war years, O. Dovzhenko's cinematic activity is centered on documentary. He tried to ask for the bright national historical heroes. He prepared the film «Taras Bulba», but during the Great Patriotic War he focused on the events of the present. Therefore, in the cinema «Ukraine in Fire», the beginning of the Second World War was reflected – one of the most tragic periods when under the pressure of the enemy, the troops retreated, leaving without protection unarmed people. The epic screenplay «Ukraine in Fire» (1943) was banned during the times of Stalinism, and its author was not allowed to work in Ukraine.

O. Dovzhenko was forced to live and work in the Russian Federation, after the devastating pogrom Stalin's «Ukraine in the Fire» scenario. Despite repeated appearances of the artist to return to Ukraine, he was strongly advised to stay in Moscow. [8, p. 647].

It is known that O. Dovzhenko thoroughly prepared for filming. Before each new film, the director studied history, mythology, traditions – all that is connected with the future film. Like other artists, he was busy with the improvement of films. For example, in the article «Color came», where this problem was revealed on examples of unsuccessful, inefficient use of color in the cinema.

»The organization of color in motion is a new thing that brought to light color cinematography.» March 29, 1947, while working on the film «Michurin», Dovzhenko wrote in the Diary: «All the time on different artistic councils compare colored cinema with painting. ... The color of the film is procedural, dynamic. It exists in a state of unceasing motion» [4, 115]. He was convinced that colorful films perceive the world of viewers. And the full use of color on the screen depends on the technical capabilities, how well a copy of the film will be printed. [5, 121–122]. We see the creative searches of the director: a combination of color and cinematic art [6, c.44].

He has developed an active landscape in the film «Michurin». This allowed to emphasize the relationship between the hero and nature. It was also important to «penetrate into the soul of a great scientist» [6, 126]. Preparing for filming studied the development of science, the importance Michurin in the development of biology.

He was convinced that the social environment, social relations have an impact on the personality of man. In Soviet society, even prominent people lose their individuality, they all become similar to the liquid that is poured into the same vessels. Yes, Taras Kravchyna «took the shape of the vessel in which it was infused» [6, 430].

Conclusions. The preservation of Ukraine's state independence leads to the actuality of the issues of the achievements of national history and art. Observance of objectivity in evaluating its key figures and the spiritual elite. Concentrating the attention of the researcher on the unique personal style of the film director O. Dovzhenko.

It has been proved that during the first decades of Soviet power cinema confidently received the sympathy of the audience, it became a reliable channel for the transfer of not only artistic information, but also ideological content. As today, cinema art served as a channel for the dynamic transmission of changes in the gender system of society at different levels: verbal, audio, visual.

The film of the 30's and 50's of the twentieth century produced the images associated with the ideology of Soviet culture, but O. Dovzhenko managed to refer to the meaningful concepts of «land», «river», «life», Earth, Motherland which were aimed at forming the identity of generating emotion, and provided images long life in the subconscious of the viewer (the display of art films could be multiple).

In the cinematic discourse there was a constant work with the target audience, the presentation of the text information necessary for work with the audience in different genre forms led to the search for topical artistic images.

In the early twentieth century, the cinema mastered the sound, after which he became able to create not only sound films, but also bright festive synthetic sights, which contributed to the emergence of a new genre – musical comedy.

The intensification of censorship in the film industry in the late 20–ies caused the influence of Soviet ideology on the creativity of Ukrainian artists, and in particular O. Dovzhenko. But the philosophical approach to comprehension of reality, and the leveling of the class content of works of art, is evidence of skill. O. Dovzhenko entered the history of Ukrainian culture as a prominent film director and creator of the new literary genre – cinema news. «Earth», «Ukraine in Fire», «Enchanted Desna» became masterpieces of Ukrainian literature.

O. Dovzhenko entered the art history as a director and cinematographer, the creator of films. He is the author of movie theaters, stories, plays, journalistic and art studies. The ability to think mythologically, timelessly, embracing whole historical epochs and associating with one's own people, allows us to assert about the development of Ukrainian poetic cinema.

Література:

1. Витяг з Указу Президії ВР УРСР – за заслуги в розвитку театрального і музичного мистецтва присвоїти звання Заслуженого Діяча Мистецтв Довженку О.П. 23.11.1939 р. (ЦДАВО України Ф. 1, оп. 24, спр. 4, арк. 1.)
2. Брюховецька Л.І. (2011) Кіномистецтво: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Лариса Брюховецька. К.: Логос, 391 с

3. Довженко О. (2001) Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956). К., 512 с.
4. Довженко О. (1965) Як ми працювали // Довженко О. Твори: В 5–ти т. К.: Дніпро, Т. 4. ,115.
5. Довженко О. (1966) Колір прийшов. 1945 // Довженко О. Твори: В 5–ти т. К.: Дніпро,– Т. 5, 125.
6. Довженко О. (1966) Шлях до образу // Довженко О. Твори: В 5–ти т.– К.: Дніпро, Т. 5. ,126.
7. *Історія українського кіно.*(2016.) Т. 2: 1930–1945 / голов. ред. Г. Скрипник; НАНУкраїни; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ, 448 с.
8. История советского кино. 1917–1967: в 4 т.(1969.) / сост. Х. Абул–Хасымова и др. – М.: Искусство, 1969–1973 – Т. 1. 1917–1931, 755 с.
9. Культурне будівництво в Українській РСР (1960). Важливі рішення комуністичної партії та радянського уряду 1917–1959 рр.: Збірник документів: У 2–х т. Т. 1. К.: Вид–во АН УРСР, 28.
10. Мусский И. А. (2006.)Сто великих отечественных кинофильмов / И. А, Мусский. М. : ВЕЧЕ, 73-74.
11. У день народження Довженка – найкращий фільм майстра – «Земля» URL: <http://www.1tv.com.ua/news/channel/58689>

References:

1. Excerpt from the Presidium of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine – for the merits in the development of theatrical and musical art, to award the title of the Honored Personality of Arts Dovzhenko O.P. 11/23/1939 (Central Executive Committee of the Central Executive Committee of Ukraine F. 1, op. 24, issue 4, pp. 1)
2. Bryukhovetska L.I. (2011) Cinematography: teach. manual for studio higher tutor shut up / Larisa Bryukhovetska. – К . Logos, 391 p.
3. Dovzhenko O. (2001) Enchanted Desna. Story. Diary (1941–1956). К., 512 p.

4. Dovzhenko O. (1965) How did we work And Dovzhenko O. Works: In the 5 th t.K.: Dnieper, T. 4. 115.
5. Dovzhenko O. (1966) Color came. 1945 // Dovzhenko O. Works: In the 5 th t.K. : Dnipro, Vol. 5, 125.
6. Dovzhenko O. (1961) My method. Experimental Cinema, № 5 // Berest B. B. O. Dovzhenko. New York,
7. Dovzhenko O. (1966) The Way to the Image II Dovzhenko O. Works: In the 5 th t.K.: Dnieper, T. 5. 126.
8. History of Ukrainian cinema (2016). T. 2: 1930–1945 / heads. Ed. G. Skrypnyk; National Academy of Sciences of Ukraine; IMF to them M.T. Rilsky Kyiv, 448 p.
9. The history of Soviet cinema. 1917–1967: 4 t. / Cons. Kh. Abul-Khasimova et al. – M . Art, 1969–1973 T. 1. 1917–1931, 1969, 755 pp.
10. Cultural construction in the Ukrainian SSR(1960). Important decisions of the Communist Party and the Soviet Government from 1917 to 1959: Collection of documents: In the 2nd volume – T. 1. – K.: View of the Academy of Sciences of the USSR, P. 28.
11. Mussky I. A. (2006) Hundred Great Russian Movies M.: EVENTS, P. 73-74.
12. Dovzhenko birthday – the best film of the master – «Earth»
URL:<http://www.1tv.com.ua/news/channel/58689>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	6
--	----------

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ГРОШОВИМИ КОШТАМИ	13
--	-----------

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА УМОВА ПРОГРЕСУ	21
---	-----------

Нужненко Л. О.

ЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПІДСИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСАХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО- ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	31
---	-----------

Піскун Д. Н.

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

ON THE LENGTH OF GULLIES IN THE SECTOR "COLINAS DE BELLAVISTA", ECUADOR	41
--	-----------

Kravchenko R.A, PhD in Geography

Pareja E. S., Master student

Flores Y. G., Master student

ЛІСОВІ ЛАНДШАФТИ ВОЛИНИ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ	48
кандидат географічних наук, Тарасюк Н. А. Сидорчук М. М.	
РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПРАВОВИХ НАУК	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОНЛАЙН-КАЗИНО ЯК ВИДУ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	58
Вейтас М. В., Лукашенко М. І.	
ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА НА ЗЕМЛЯХ ОСОБИСТОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	73
Горобець Д. О., Хохлова К. Р.	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ	84
Дігтяр Є. І.	
ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ДЛЯ САМОЗАХИСТУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	92
Ревякін Д. В., Чорнобривець Р. Є.	
РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ	
ТЕХНОЛОГІЇ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	103
Голя Н. Г.	

- ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ** 122
кандидат наук із соціальних комунікацій, Дяченко І. М.
- ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ** 130
доктор педагогічних наук, Дяченко М. Д.
- ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ З ОХОРОНИ ПРАЦІ**
кандидат технічних наук Комаров В. І., 139
кандидат технічних наук Кіт Ю. В.,
Корж Г. І.
- СОЦІАЛЬНЕ ПІКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ДОЗВІЛЛЯ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ** 147
кандидат педагогічних наук, доцент, Корнієнко Т. М.
- СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В
ЧЕХІЇ** 162
Плужник О. В.
- РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО БЕЗПЕЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ** 174
кандидат психологічних наук, доцент, Матохнюк Л. О.
- ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНО-ДЕСТРУКТИВНОЇ
ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ** 189
доктор психології, професор, Чебикін О. Я., Яцишина А. М.

**РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА**

**THE GENESIS OF UKRAINIAN POETIC CINEMA
O. P. DOVZHENKO IN (30-50TH YEARS OF THE TWENTIETH
CENTURY)**

213

Victoria Fedorenko

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 30.11.2018
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com